

Herinneringen van ex-Veemers

Amsterdam oktober 2024 (versie 4.2)

Het succesvolste (ex) kraakpand van Nederland

Over verleden, heden en toekomst van Werkgebouw het Veem in Amsterdam

Paul van Soomeren

Foto boven Veem 90 meter gevel geel + rood (havenzijde), onder Veem straatzijde (voorheen: spoorzijde)

Voorwoord

In 2017 had Nederlands succesvolste (ex) kraakpand Werkgebouw het Veem (www.veem.nl) iets te vieren. De grond onder het gebouw was na meer dan 10 jaar onderhandelen met de Gemeente Amsterdam onder gunstige voorwaarden in voortdurende erfpacht verkregen. Het werd gevierd met een uitgebreid diner voor een kleine 100 Veemers geserveerd door restaurant Bak. Veel gezang, muziek en speeches in de brede gang en vide van het gebouw.

Op zo'n nostalgisch moment van *fine dining* komt het gesprek al snel op de mensen die er niet meer zijn. Overleden, vertrokken, weg, waarheen ...? Na een paar glazen wijn deed ik de toezegging op zoek te gaan naar ex-Veemers en die eens te interviewen. Dat leidde tot een flinke speurtocht in de jaren daarna. Het leverde ook een groot aantal leuke en leerzame interviews op en het besef dat we van onze exen veel kunnen leren.. Vervolgens bleven de – door alle deelnemers goedgekeurde – interviews toch nog een jaartje liggen. Dit geheel in lijn met de gebruikelijke planning van dit soort projecten in het Veem. Enkele van de verhalen verschenen op de Veem-website. Maar uiteindelijk werden de interviews afgestoft, een ander waardevol interview van Kees Driessen (Kamer 114) met de Veem-ontwerpers werd aan de vergetelheid ontrukkt en dat gold ook voor enquêteresultaten uit 2018 onder nog in het gebouw zittende Veemers. Het geheel werd voorzien van een in- en uitleiding en netjes doch sober vormgegeven door Bianca Kreuning. In de latere 2.0 en 3.0 versie werden wat kleine wijzigingen doorgevoerd. In 2022 (versie 4.0) was sprake van een substantiële toevoegingen over het theater, de vraag of DSP en Veem toch een brug te ver gingen, de link naar overbuur NDSM en de vraag naar 'de waarde' van het Veem. Ook werden in 2022 diverse foto's toegevoegd en daarbij kwamen nog veel kleine toevoegingen en verbeteringen. In 2024 werd de informatie over het rode deel van het Veem aangepast naar aanleiding van een zoektocht van Michael Brummer wiens opa opdrachtgever was geweest voor de bouw van Veem Rood.

Werkgebouw het Veem bestaat alweer een dikke 40 jaar als succesvol (ex) kraakpand. Het werd een Rijks- en Gemeentelijk monument op (bijna) eigen grond met de laagste huurprijs in Amsterdam en omstreken (Nederland dus). Dat succes dankt het Veem aan de huidige Veemers, maar zeker ook aan zijn exen.

Tijd om hen in de schijnwerpers te zetten en daarmee te bedanken. Tijd om van hen te leren.

Paul van Soomeren

Foto Jacob Olie

Heiwerk aan de Van Diemenstraat, Breitner 1897. Bron: [https://www.stedelijk.nl/nl/collectie/3178-george-hendrik-breitner-heiwerk-aan-de-van-diemenstraat-\(bij-het-ij\)](https://www.stedelijk.nl/nl/collectie/3178-george-hendrik-breitner-heiwerk-aan-de-van-diemenstraat-(bij-het-ij))

Veem havenzijde 1900

Veem meer dan 100 jaar later; Rijksmonument (geel) en Gemeentelijk monument (rood)

Inhoud

Voorwoord	2
1 Over Klapmutsen en Bont- en Blaauwhoeden; de geschiedenis van Vemen en Veemers	6
2 Wie over de toekomst wil nadenken, zal zijn verleden moeten kennen	10
3 Een industriële kathedraal: BEWTH	14
4 Beweging, theater, liefde en nieuwsgierigheid	16
5 Van eigen vlees gemaakt: Jaap en Barten de ontwerpers	20
6 Van illegaal naaiatelier... tot Buitenhof met Rutte	23
7 Henk de Bouwer	26
8 Wereldspelers in de autonome stroom- voorziening: Victron	29
9 Hoe Pascal agile in de cloud verdween: CVA	31
10 Vanuit het voorgeborchte digitaal communiceren: Johnny Wonder	32
11 Heel het Veem krult, kookt en bakt: Maroeska Metz	34
12 Van relaxed beginnen tot een Tyrannosaurus Rex: Rob's Propshop	35
13 Hoe klinkt een straat, plein, buurt of stad: Soundtrackcity	36
14 The Prophet in het Veem: Dov Elkabas	38
15 Export over het IJ: Veem en NDSM	40
16 Y-Point<->Veem: een brug te ver	42
17 Overleden	44
18 Veemers over het Veem (2018)	45

19	Wat ging goed en wat ging minder goed?	51
20	Conclusies	55
21	De waarde van het Veem	56
	Bijlage 1: De vele 'niet geïnterviewden'	59
	Bijlage 2: Publicaties over het Veem	60
	Bijlage 3: Huidige huurders	62
	Verantwoording en colofon.....	63

Korte woordenlijst

Veem: oorspronkelijk coöperatie van pakhuisdragers, stammend uit het gilden tijdperk van voor 1795. Ieder veem was gespecialiseerd in een bepaald soort lading: graan, zout, vlees, enzovoorts. Later worden het naamloze vennootschappen, met namen als Blauwhoedenveem, Bontmutsenveem, Purperhoedenveem, Klappmutsenveem en Groenhoedenveem. Op den duur worden ook de pakhuizen van de vemen zelf 'veem' genoemd (zie ook het hoofdstuk over Klappmutsen en Bont- en Blauwhoeden)

Veemarbeider, veemwerker: arbeider in een veem, sjouwer.

Monsterjongen: beginnende veemwerker, belast met het uitstallen van monsters. In het veem werden goederen gewogen, gesorteerd en opgeslagen en soms ook gemengd.

Spreeuw: spotnaam voor monsterjongen in een veem.

Veemer: natuurlijk – of rechtspersoon die een ruimte huurt in Werkgebouw het Veem en lid is van de vereniging (zie voor details ook artikel 3 Statuten).

1 Over Klapmutsen en Bont- en Blaauwhoeden; de geschiedenis van Vemen en Veemers

In de 13de eeuw wordt er voor het eerst in oorkondes gesproken over de Waag in Amsterdam. De graaf van Holland schenkt dan aan de Stad Amsterdam het *Ius Trutinae*, het waagrecht. Alle goederen die in de stad aankwamen mochten voortaan door de stad tegen betaling gewogen worden. De stad verpachte dit recht op haar beurt weer aan 'een gezworen waagknecht'. De goederen die in de stad per schip aangevoerd werden, moesten uit het schip gedragen worden om vervolgens bij de waag aangeboden te worden. Dit zware werk werd door arbeiders uit de stad gedaan. Zij vormden ploegen om dit werk beter aan te kunnen. In een stuk uit 1613 lezen we voor het eerst over deze ploegen dragers: de Keur betreffende het Waagdragersgilde. In deze Keur (zeg maar: wet) wordt tot in de details de positie van de dragers geregeld. Ze worden veemarbeiders genoemd. Over de oorsprong van dat woord Veem bestaat nogal wat onzekerheid, maar duidelijk is wel dat in deze Keur gesproken wordt over vrije mannen. Deze vrije mannen waren toen blijkbaar al georganiseerd in groepjes van 5 à 6 die kwartier hielden in de directe omgeving van de Waag. De Vemen waren zeer goed te herkennen aan hun hoofddeksels: Blaauwhoedenveem, Klapmutsenveem, Purperhoedenveem, etc. Ze dienden zich aan allerlei regels te houden, zowel wat het werk betreft als hun onderlinge organisatie. De regels waar men zich aan te houden had bij het wegen werden heel precies omschreven. Veel aandacht werd ook besteed aan de gedragsregels van de veemarbeiders; blijkbaar was dit zeer nodig. Opvallend zijn ook de sociale voorzieningen die de veemarbeiders moesten treffen voor gevallen van ziekte en overlijden.

In de loop van de 18de eeuw ontbrandt er in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een discussie over de vraag of men dit systeem van privilegering en reglementering wel in stand moet houden. Wanneer de Fransen in de Lage landen arriveren in 1795 wordt deze vraag opgelost: in Nederland heerst nu voortaan ook Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. De Gilden en de Vemen worden opgeheven. De vele problemen die deze opheffing meebracht, leidden er weer toe dat de Nederlandse Regering na het vertrek van de Fransen toch weer overging tot een zekere reglementering. Voortaan werd de veemarbeid verricht door zogenaamde Werkers van de Handel. Veel oude regelingen keerden weer terug, maar er kwam één zeer belangrijke verandering: de Nederlandse bank erkende nu de vemen en gaf hen toestemming zogenaamde cedulen uit te geven: schriftelijke stukken waarin precies stond wat men in bewaring nam. Deze cedulen waren verhandelbaar. Voor de handel van een stad als Amsterdam bleek dit een zeer bevorderlijke instelling. De Werkers van de Handel, opvolgers van de oude Vemen, kwamen al snel tot grote welvaart.

Vanaf het midden van de 19de eeuw is er sprake van een nieuwe ontwikkeling: de burgerlijke partijen die de Werker van de Handel vormden, zetten zich om in publiekrechtelijke organisaties die zich konden inschrijven bij de beurs. De aandelen waren verhandelbaar. Van de oude veemgenootschappen is dan nog slechts de naam overgebleven.² In de nieuwe organisatie vormden directieuren het bestuur. Een aantal vaste arbeiders werken in de vemen en de eigenlijke arbeid, het sjouwwerk, wordt dan verricht door arbeiders die men dan blijft aanduiden met de naam van veemarbeiders, maar die met hun vakgenoten van vroeger eeuwen slechts de naam gemeen hebben. Wanneer de handel en industrie zich tegen het einde van de 19de eeuw enorm uitbreiden, melden zich ook geheel nieuwe Vemen; een van deze nieuwkomers was **Het Nederlandsche Veem**.

De statutaire oprichting van deze Naamloze Vennootschap (NV) vond plaats op 23 maart 1896.³ In deze nieuwe vennootschap werden de eerder door de oprichters geïnitieerde handelsvennootschappen Bonthoeden- en

¹ Tekst deels gebaseerd op lezing Bauke Marinus (IISG) bij jubileumviering 25 jaar Werkgebouw Veem (april 2007).

² 'The change in legal form had much more impact on the vemen's sense of identity. Around 1900, the core identity of the vemen as cooperative business ventures had faded away after their move to limited company status, which brought a more stratified management structure and eventually a dispersed share of ownership.' (bron: Hugo van Driel, Henk W. Volberda, Sjoerd Eikelboom & Eline Kamerbeek: A co-evolutionary analysis of longevity: Pakhoed and its predecessors, *Business History*, 2015, p. 12/13).

³ Staatscourant 29 juni 1896, Naamloze Vennootschappen no. 222.

Klapmutsenveem opgenomen.⁴ Het beginkapitaal van de NV bedroeg 500.000 gulden, 10 miljoen euro anno nu, en bij aanvang werden 200 aandelen à 250 gulden uitgegeven. Snel na de oprichting wordt het eerste nieuwbouwveem van deze onderneming in het Westelijk havengebied in gebruik genomen: het **Oranje Nassau Veem**, het latere Werkgebouw het Veem (Geel): *'Beschut gelegen aan de Houthaven met directe toegang tot IJ en Noordzeekanaal, is het gebouw goed bereikbaar voor zeeschepen en dekschuiten. Spoorrails langs de Van Diemenstraat sluiten aan op het rond de eeuwwisseling tot de economische levensader van Europa uitgegroeide spoornet. Elektrisch aangedreven kranen en liften, vlakke vloeren van ruime afmetingen met een groot draagvermogen (overal tenminste 3000 kg/m²) zijn standaardvoorzieningen voor een dergelijke moderne handelsinrichting.'* (uit Nibbering, 1991). Uitbreiding van het bedrijf naar Rotterdam - Pakhuis De Eersteling, Rijnhaven⁵ - en Antwerpen volgde snel. Ook in Amsterdam (Prinseneiland) bezat de NV Het Nederlandsche Veem diverse pakhuizen.

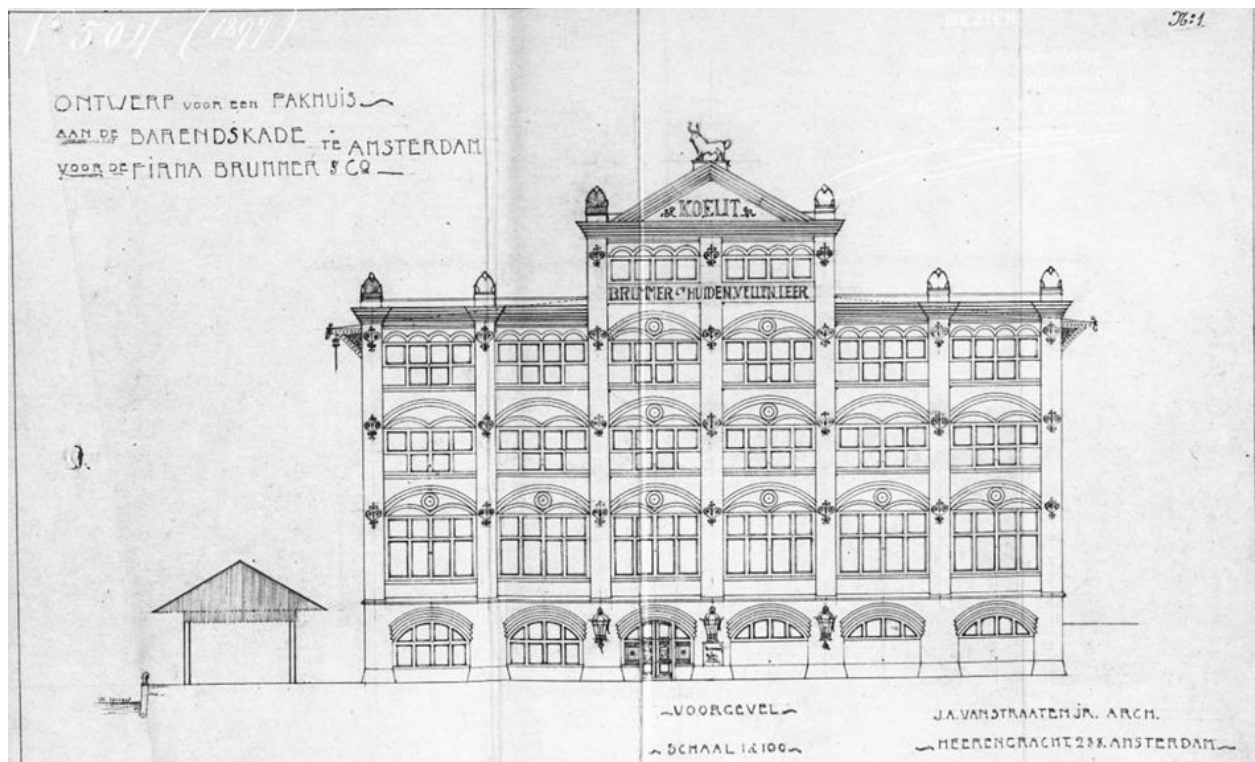

Pakhuizen van NV Het Nederlandsche Veem, Prinseneiland 145-151. Bron: Stadsarchief gemeente Amsterdam 1936

⁴ Algemeen Handelsblad, 28 juni 1896.

⁵ Stadsarchief Rotterdam (2008-5129).

Het Rode deel van het Veem – zie de ontwerp tekening hierboven - kent deels een andere geschiedenis. Veem Rood wordt gelijk met het gele pakhuys gebouwd door de broers Brummer als Pakhuys Koelit. Het werd gebruikt voor opslag van honderdduizenden huiden die uit 'ons Indië' kwamen. Uit opgediepte archieven van het IISG blijkt dat het bedrijf in 1904 failliet ging. Er sprake was van een aandelenschandaal en beide broers kregen ruzie. Vervolgens kwam Veem Rood in handen van de N.V. Papier en Carton Industrie (Kartonnagefabriek Meyer & Couvee). Kinderarbeid was kennelijk in het gebouw in die tijd normaal en werd zelfs op de reclameposter uitgedragen.

Uiteindelijk - pas in 1936 – werd het rode gebouw samengevoegd met het Oranje Nassau Veem van het Nederlandsche Veem. Dat Nederlandsche Veem gaat in 1967 op in Blauwhoed – een fusieproduct van het vroegere Blauwhoedenveem en Vriesseveem – en Blauwhoed fuseert met Pakhuismeesteren tot Pakhoed. In 1999 fuseren Van Ommeren en Pakhoed en ontstaat de multinational Vopak⁶ (omzet in 2022 € 1.367.000.000,- en meer dan 4000 werknemers).

De huidige arbeiders in Werkgebouw het Veem herkennen zich waarschijnlijk toch het meeste in de 17de en 18de-eeuwse vrije jongens en meisjes. In ieder geval meer dan in de sjouwers die voor multinationale NV's of BV's uit de 20ste eeuw in de weer zijn.

⁶ Location is everything in our business. Around the world, we connect the supply of and demand for vital products and resources. Our global network of terminals determines our service towards our customers. We have the expertise to determine the right locations to store the vital products of today and tomorrow. <https://www.vopak.com/tank-terminals>.

Foto ca. 1919 Meisjes in Kartonnagefabriek Meyer & Couvee, Amsterdam

2 Wie over de toekomst wil nadenken, zal zijn verleden moeten kennen

In 1898 werd aan de Oude Houthaven in Amsterdam een kathedraal voor goederenopslag opgeleverd. Een pakhuis voor luxe en frivole goederen uit de Nederlandse koloniën. Koffie, thee, tabak, cacao en naar verluidt ook cocaïne⁷ werden hier als stukgoed op- en overgeslagen. Het hoofdgebouw in gele baksteen werd Oranje Nassau Veem genoemd, omdat het in het kroningsjaar van Wilhelmina in 1898 werd opgeleverd. 'Veem Geel' ging het later heten. Ernaast komt aan de westzijde een tweede gebouw in rode baksteen: 'Veem Rood'. Deze kleuren kwamen overigens pas tevoorschijn bij de grote schoonmaak en renovatie van de buitengevels in 1989. In de kleine honderd jaar daarvoor hadden de kolengestookte schepen in de haven en de walmende vrachtauto's, stoom- en dieseltreinen aan de spoor/straatzijde geresulteerd in één kleur, of eigenlijk geen kleur: 'Veem zwart'. Een passende kleur gezien de zwarte bladzijde die het kolonialisme in de Nederlandse geschiedenis inneemt.

In het Algemeen Handelsblad van 9 mei 1887 (pagina 2) wordt de bouw van de twee pakhuizen en 'een kaaimuur' uitgebreid beschreven:

De Westerdoksdijk in de toekomst:

'Een nieuwtje voor velen zullen echter zijn de groote werken die op de Westerdoksdijk worden aangelegd. Allereerst wordt er door de gemeente een kaaimuur gemaakt, lang 135 M., en hierop worden twee groote pakhuizen gebouwd, één voor het Nederlandsch Veem en één voor de Firma Brummer en Co., kooplieden hier ter stede. Daar de onderbouw van de drie verschillende werken verbaasd in elkaar grijp, heeft de gemeente met het veem en de firma Brummer en Co geaccordeerd, dat het maken van de fundering der werken, zal geschieden onder toezicht van de gemeente. Zoo is het ook goedgevonden en op dit oogenblik houdt de gemeente-opzichter G. de Vries toezicht op het inheien der palen, enz. Het werk van de firma Brummer is feitelijk nog niet eens uitbesteed, maar daar de gemeentelijke en particuliere heipalen op sommige plaatsen door elkaar gezet worden, moet er vast een begin worden gemaakt met het leggen der fundering van het pakhuis der firma.

Achter de plaats waar de pakhuizen zullen verrijzen, dus aan de zijde van de Roggeveenstraat, is reeds een dijk aangelegd, waarover de spoorweg van het Westerdok wordt doorgetrokken.

De pakhuizen zullen de volgende afmetingen hebben: het pakhuis van het Ned. Veem 60 M. lang en 25,50 M. breed, dat van de firma Brummer en Co. 30 M. lang en 30 M. breed.'

De twee Veemgebouwen zijn samen goed voor 10.000 m² vloeroppervlak. Een voor die tijd megagroot opslagmonstrum van vijf verdiepingen (25-30 meter) dat aan de Westkant van de stad lag. De oude havenbaronnen hadden indertijd hun opslag vooral nog op de Oostelijke eilanden. Dit Veem was een voorloper, gebouwd in het besef dat door het splinternieuwe Noordzeekanaal de rollen voor Oost en West waren omgedraaid.

Het gebouw kwam in jaren 70 van de vorige eeuw leeg te staan. Een sociaaldemocratisch stadsbestuur droomde toen nog van vierbaans snelwegen richting centrum. Waar aan de oostkant van de stad in de jaren 50 en 60 de Wibaut- en Weesperallee vorm hadden gekregen, werd het ook tijd om de westkant van de stad op te stoten in de vaart der volkeren. Daarvoor stond slechts een rijtje verloederde zwarte pakhuizen vol duivenstront nog in de weg. Het plan voor de IJ-boulevard lag klaar.

Het lot besliste anders: nadat theatermakers het gebouw ontdekten, werd het Oranje Nassauveem in 1981 gekraakt. Gedurende de jaren die volgden, vestigden zich bedrijven, ambachtslieden en kunstenaars in het oude pakhuis.

⁷ Zie ook Conny Braam: De handelsreiziger van de Nederlandsche Cocaïne fabriek. Nieuw Amsterdam, 2009.

Deze krakers hadden ook een droom en een plan. Een droom van tienduizend m².⁸ In hun droom zou in een geheel gerenoveerd prachtpand ruimte komen voor een mix van idealistische en creatieve bedrijvigheid. Mensen die samen het gebouw zouden opknappen, invullen en beheren. Een droom van zelfwerkzaamheid: zelfbouw, zelfbeheer en zelfbestuur. Daarvoor kwamen er ook plannen: een bouwplan, een financieel plan en een bestuurlijk plan.

- Het fysieke bouwplan was strak en helder en gaf intern de rooilijnen voor ruimtes aan en schreef te gebruiken materialen voor.
- Het financiële plan gokte sterk op de waarde van zelfbouw en investeringen in geld, maar vooral in tijd, die gebruikers/huurders zelf deden voor muren, vloeren, schoorstenen, toiletten, elektra, water, riolering, trappenhuis, liften en alles wat een gebouw tot een succes maakt.
- Het bestuurlijke plan was gefundeerd op twee sociale waarden 'zelf-doen' en 'samen-doen'.

Het gebouw kon gekocht worden voor één gulden. Die gulden kwam uit de portemonnee van de toenmalige Veem-penningmeester Bram van Dijk (DSP-groep) en werd overhandigd aan notaris Ernst Olof Faber. Hij zou die gulden doorgeven aan het Amsterdamse Grondbedrijf. Dat notariskantoor behartigde ook de belangen van talloze kopstukken uit de Amsterdamse onderwereld:⁹ Sam Klepper, John Mieremet, Ronnie Ondunk (allen geliquideerd) en wijlen Tonnie van Eunen. Een andere bekende oud-cliënt van het kantoor was maffiabaas Klaas Bruinsma – de dominee – die in zijn hoogtijdagen veel aktes liet passeren bij het notariskantoor. Faber trad na Bruinsma's gewelddadige dood in 1991 op als de vereffenaar van een van diens belangrijkste bv's.

De Veem gulden rolde dus door een notariskantoor met een vrij roerige geschiedenis. Het is daarmee nog maar de vraag of de gulden van het Veem ooit de uiteindelijk beoogde ontvanger – het grondbedrijf – bereikt heeft, of geïnvesteerd is in een of ander hasjtransport.

Maar notaris Faber passeerde de acte en het Veem was gekocht en werd behouden. Waarmee we ook zien dat de vermenging van boven- en onderwereld – ondermijning heet dat tegenwoordig – al bestond in de jaren 80 van de vorige eeuw.

De Veem-penningmeester¹⁰ had daarna nog veel lange gesprekken met de belastingdienst over de btw-aftrek van de verbouwing. In die tijd bestond de belastingdienst nog niet uit louter algoritmen, maar uit mensen waar je nog gewoon mee kon praten en preventief een en ander naar wederzijdse tevredenheid kon regelen.

Vervolgens moest er nog wel een dikke 4 miljoen gulden op tafel komen. Dat lukte uiteindelijk met:

- een hypotheek van een 1,1 miljoen gulden van de nieuwe idealistische Triodosbank;
- 1,4 miljoen guldens van de 'subsidieverordening stadsvernieuwing';
- 2 ton provinciaal geld;
- heel veel al verricht (1 miljoen) en nog meer in de toekomst te verrichten zelfwerkzaamheid.

Het was niet eenvoudig om een lening te krijgen van meer dan een miljoen gulden voor de grote verbouwing van het Veem. Er werd – door Veemers Ben Schouten en Cyril van Hattum¹¹ – eerst onderhandeld met de NMB-bank (opgegaan in ING) en vervolgens met Rabo en Triodos. De Rabo-boeren durfden financiering niet aan vanwege het stelletje ongeregeld waarmee ze te maken hadden en het enge krakersimago. Misschien een beetje begrijpelijk, omdat tijdens deze cruciale onderhandelingen een oppositiefractie van binnen het Veem bijna een mes in de rug van Ben, Cyril en het Veem dreigde te steken; en dat buiten de Veem-adviesraad om (het hoogste

⁸ Kees Schaapman: Een droom van tienduizend m²; het succes van pakhuis het Veem. Vrij Nederland 30 augustus 1997, pagina 40-43. Zie de publicatielijst in bijlage 2.

⁹ Bron: Het Parool, 4 maart 2016 over de geschiedenis van het notariskantoor Faber & Blom.

¹⁰ Het zal ongetwijfeld puur toeval zijn, maar de toenmalige Veem-penningmeester Bram van Dijk zat op dezelfde school als Klaas Bruinsma (overigens net zoals de auteur dezes). Amsterdam was, is en blijft een dorp.

¹¹ Beiden nog steeds in het Veem in ruimtes 3.04 (Ben; tot eind 2022 ook Full Professor of Playful Interactions in Intelligent Systems aan de Universiteit van Eindhoven) en 3.31 (Cyril).

Veem college). Uiteindelijk bleek Triodos bereid er in te stappen. Peter Blom, de toenmalige directeur, kwam persoonlijk langs om zelf het gebouw en hun huurders te monstern.¹²

De gevels werden schoongemaakt en gerestaureerd, voor de brandveiligheid werden vloeren gestort en kwam er in het hele gebouw een sprinklerinstallatie die in noodgevallen het IJ kan leegpompen om een Veembrand te blussen. Het bouwen, de centen en het besturen ontkwamen niet aan het nodige geruzie, gedoe en veel crisissen.¹³ Zelfbestuur, zeker met zo'n divers gezelschap, kent nu eenmaal uitdagingen.

Veertig jaar later tellen bijna 80 bedrijven, ambachtslieden en kunstenaars – waarvan velen nieuwkomers – hun zegeningen. Op een lage voortdurende erfpacht, staat er aan de Oude Houthaven, met uitzicht op het IJ en NDSM, een prachtig gerestaureerd gebouw met de status van Rijks (geel) en Gemeentelijk (rood) monument. De hypotheek is afgelost en het gebouw heeft de laagste huur die er bestaat in Amsterdam en misschien wel Nederland (iets meer dan € 50,- per m² per jaar anno 2023). Met bijna 500 zonnepanelen op het dak en led in de gangen wordt scherp gekeken naar verdere verhoging van de duurzaamheid.

In Werkgebouw het Veem huist tegenwoordig een mix aan creatieve toppers op het terrein van ambacht en maak-industrie, dans, ICT, design, film/foto, mode, kunst, onderzoek en advies, architectuur, theater en horeca. Een gebouw dat soms letterlijk klinkt als een klok¹⁴ met een sober maar ruim opgezet binnenwerk: 7500 m² werkruimtes en 2500 m² openbaar gebied met ruime vides, gangen en trappenhuisen.

Ondanks grote betrokkenheid van alle Veemers is er natuurlijk toch doorloop. Er zijn Veemers overleden en nog meer zijn er de wijde wereld ingetrokken. Dat geeft de broodnodige dynamiek aan een oud gebouw aan een oude haven.

Het is niet alleen leuk, maar ook leerzaam om te kijken wat de oudgedienden die vertrokken te vertellen hebben over Werkgebouw het Veem. In de volgende hoofdstukken hebben we de verhalen van een tiental ex-Veemers opgenomen onder het motto: wie over de toekomst wil nadenken, zal zijn verleden moeten kennen.

Het verleden moet dan overigens wel 'gelezen' worden in de context van toen en niet met de kennis van nu. Nu kijken we raar op van een gemeentebestuur dat zeer positief oordeelde over illegale naaiateliers. Nu kunnen we ons nauwelijks nog de inktzwarte periode voorstellen waarin het kraakverhaal van het Veem begon. Een tijd waarin volgens Het Parool *'de stad aan anarchie ten onder dreigde te gaan: krakers en drugscriminelen hadden vrij spel, leegstand en verwaarlozing teisterden de straten, de werkloosheid steeg tot ongekennde hoogte, terwijl bedrijven de stad massaal de rug toekeerden.'*

Of zoals in het 'Papieren monument voor de Oude Houthaven' wordt gesteld: *'Er was een tijd dat je op deze plek beter niet kon komen. Maar waarom zou je ook? Behalve de bewoners had niemand er iets te zoeken. (.....). De Van Diemenstraat was verworpen tot een tippelzone voor de hoeren die elders waren verjaagd. Logisch dat 10 jaar geleden over het gebied rond de Oude Houthaven nog werd gesproken als de laatste rafelrand van de stad.'* (Metamorfosis, 2018, inleiding).

De context is anno nu weer geheel anders. Het Veem heeft nog het meeste weg van het kleine Gallische Asterix en Obelix dorp gelegen in een zee van speculatieve veryupping met de allerduurste penthouses van heel Nederland pal voor de deur in het Pontsteigergebouw,¹⁵ een mega groot woonmonstrum van vijftientig verdiepingen middenin de Oude Houthaven.

¹² Zie voor de details van deze 5 jaar durende onderhandelingen met banken en gemeente: Tien jaar zelfbeheersing. Uitgave Werkgebouw Het Veem, 1991, blad 2, pagina 10-12 het verhaal van Ben en Cyril; inclusief het 'half-Cyriel miljoen' en de zakelijke grondhouding die samengevat wordt in het citaat 'het is dom armer te worden van je eigen ideologie' (pagina 11).

¹³ Eveneens mooi beschreven in de verhalen in het boekwerk 'Tien jaar zelfbeheersing; Werkgebouw het Veem' (11 verhalen van Veemers + overzicht bedrijven en ateliers en een Veemwoordenlijst), uitgave Werkgebouw Het Veem, 1991.

¹⁴ Concerten in de vide + opvoeringen in het Veemtheater.

¹⁵ Zie Quote, Martijn Zeven 23/06/2018 10:47 (<https://www.quotenet.nl/vastgoed/a216023/horeca-ondernemer-won-yip-verdient-miljoenen-aan-speculatie-op-duurste-penthouse-van-nederland-216023/>). Een dergelijk gebouw heet in de architectuurterminologie dan 'iconisch'.

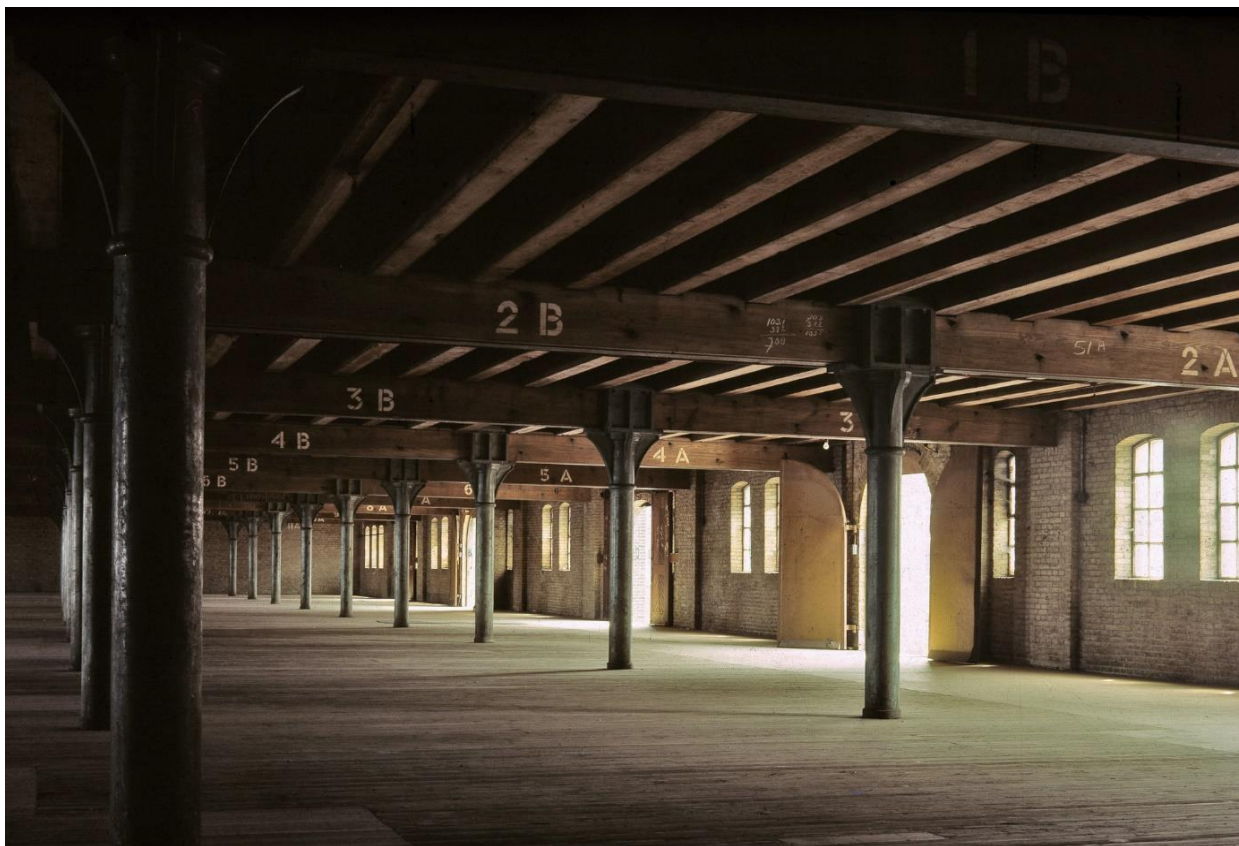

Pontsteigergebouw: duurste penthouses van Amsterdam

3 Een industriële kathedraal: BEWTH

In Het Parool (15-06-1983) beschrijft journalist Marjo van der Meulen – 4 jaar na dato nog steeds rillend en huiverend – een bezoek aan Het Veem in 1981: *'Je moet wel fantasie hebben wil je in de kille, gigantische pakhuizen aan de Van Diemenstraat toekomst zien. (...). Grote, kille ruimten. (...). Ik herinner me een eerste bezoek enige jaren geleden toen bewegingstheater BEWTH daar een serie voorstellingen gaf. 't Was, dat het optreden van de groep veel goed maakte, want het was wel een avondje ontberingen trotseren: buiten in de doodse straat in de miezer wachten tot de eerste voorstelling afgelopen was en de ploeg voor de tweede voorstelling naar boven kon. Vervolgens in het schemerduister een wenteltrap beklimmen om dan in het pikkedonker naar een tribunetje geleid te worden, waar je uitgerust werd met dekens die te erge afkoeling moesten voorkomen. 't Veem was niet een gebouw waar ik naar terug verlangde.'*

Ook Ben Zwaal herinnert het zich nog goed, de voorstellingen die door BEWTH (BEWegings Theater)¹⁶ in 1979 en 1980 in het toen nog helemaal lege Veem gegeven werden. *'Twee voorstellingen waren het. Op de derde verdieping en een jaar later op de vierde. Het publiek kwam via het oostelijke trappenhuis binnen en wij hadden het gebouw totaal verduisterd. Dat betekende dat wijzelf ook niks konden zien en zo met onze kop tegen een van de honderden pilaren aan konden knallen. Dat gebeurde aanvankelijk ook vaak. We hebben toen die pilaren buiten het zicht van het publiek aan de achterkant voorzien van een lik verf die – na vooraf even kort beschenen te zijn door een zaklamp – een uurtje een flauw licht gaf; dat spul dat ook de wijzers van horloges laat oplichten; atoomverf noemden we het.'*

Veertig jaar later bij een rondgang door het gebouw licht Ben zelf opeens helemaal op als hij op de derde verdieping de verf nog op de pilaren aantreft.

¹⁶ De geschiedenis van BEWTH is terug te vinden in het in 2005 bij uitgeverij THOTH te Bussum verschenen boek BEWTH VOLTOOID 1965-2005 (Carol Schade en Ben Zwaal). Zie ook: <http://www.bewth.nl/>.

'In Nederland – en misschien zelfs wel wereldwijd – waren wij het eerste theatergezelschap dat locatietheater heel letterlijk nam. Het locatietheater werd bij ons architectuurtheater. Het gebouw werd het onderwerp van de voorstelling. Gebouw en belichting definieerden de voorstelling en werden de hoofdrolspelers. Het waren in die jaren vooral oude industriële gebouwen. In Amsterdam deden we eerst de Hollandsche Manege, de Jonker Machinefabriek en toen pakhuis d'Pelikaan.' Daarna volgden in 1979 de 38 voorstellingen in het Veem en in 1980 nog weer eens 44 voorstellingen. 'Een gebouw tot vertrekpunt en inhoud van een voorstelling maken, betekent dat je zonder vooropgezette ideeën en plannen moet beginnen. Je laat het gebouw op je inwerken en komt dan tot een interpretatie waarin het gebouw centraal staat.'

De voorstellingen van BEWTH brachten het Veem ook echt onder de aandacht. In dat opzicht heeft BEWTH waarschijnlijk heel wat gebouwen gered. Gebouwen die eigenlijk als oude meuk tegen de vlakte hadden zullen gaan, werden door een jongere generatie die naar een voorstelling ging opeens letterlijk in een heel ander licht gezien. De Hollandsche manege tussen Vondelstraat en Overtoom is daar een goed voorbeeld van, maar dus ook het Oranje Nassau Veem. 'Het' Veem. Wie weet wat er mee gebeurd zou zijn als BEWTH het gebouw in al zijn monumentale schoonheid niet had uitgelicht. Het gebouw werd niet lang daarna gekraakt en daarop begon de verbouwing. BEWTH bouwde en huurde in het Veem souterrain nog enkele jaren een ruimte voor opslag van materiaal. De ruimte (-1.30) waar later Robs Propshop in kwam en die nog weer later de timmerwerkplaats werd van Frans Debets (in 2011 overleden) en Pieter Oostra.

BEWTH's laatste voorstelling vond plaats in 2003 in de Mariakapel van de Oude Kerk in Amsterdam. Ben Zwaal vindt het diep in zijn hart eigenlijk nog steeds jammer dat het Veem niet meer is zoals hij het aantrof: een totaal lege industriële kathedraal van 10.000 m² met boven de monsterzaal, de mooiste ruimte die hij ooit in een pakhuis aantrof. *'Natuurlijk, het moest en het is prachtig en mooi gedaan, maar nog steeds zie ik die totale leegte voor me, dat woud van 100den gietijzeren kolommen die, hoe hoger je klom, steeds dunner werden, zich verjongden.'*

Ben is later nog een heel enkele keer terug geweest voor een voorstelling in het Veem theater, *'maar dan verliet ik het pand toch een beetje droef en melancholiek over dat wat verdwenen was. Dan denk ik aan wat architect Jaap den Baars, kraker en verbouwarchitect, schreef in een terugblik: ik zat soms dagen wezenloos naar het water te staren. Ik was echt verliefd, zowel op het gebouw als op de plek. Het moment dat de eerste schotten in die open vloervelden werden geplaatst was rampzalig. Je moest afscheid nemen van de leegte.'*

Maar na een uitputtende rondgang 40 jaar later wint bij Ben het optimisme. *'Nu voor het eerst na 40 jaar kan ik het hebben, zie ik het nieuwe leven in het gebouw, het theater, restaurant, de kunstenaars en bedrijven. De mooie mix. Ik zie de activiteit en het nut en belang. Dat heeft kennelijk zijn tijd nodig.'*

4 Beweging, theater, liefde en nieuwsgierigheid

Na de voorstellingen van BEWTH blijft theater in het Veem plakken. De Parool journalist die eerder nog rillend en huiverend het Veem bezocht, keert er in 1983 enthousiast terug: *'Inmiddels gonst het in dat gebouw van de activiteiten. Er zijn gelukkig mensen die door de ontberingen heen het licht zien en met een inspirerende dosis idealisme gaan werken aan een nieuwe toekomst voor een doods pakhuizencomplex. Sjoerd Schwibettus is zo iemand. Hij is oprichter van de Bewegingsstudio Het Veem die er – met BEWTH en andere groepen – tijdens het Zomer-festijn optreedt.'* (Het Parool, 15-06-1983)

Al eerder doet de Uitkrant enthousiast verslag over de open dag (07-11-1981) in het Veem waarbij vooral het theater aandacht krijgt: *'Eigenlijk hebben we het gekraakt', vertelt Sjoerd: 'Het is nog eigendom van Pakhoed en zou eind 1982 moeten worden gesloopt. (...) 'We hebben met z'n allen geen cent', vertelt Sjoerd nog, en daarmee onderstreept hij het heldendom van deze onderneming. Die Pakhoed overigens met 'vriendelijkheid' gadeslaat, omdat deze pakhuis-gigant er kennelijk graag keurig van af wil.'* De Uitkrant is lovend en voegt voor het Veemtheater een *'nog overtreffender trap toe: 'buitengemeen'.* (Uitkrant, november 1981)

In datzelfde jaar introduceert het Haarlems dagblad (06-11-1981) het Veem en het Theater onder de kop *'Nieuw leven in eeuw oude opslagplaats voor koffie en tabak'*: *'Het Veem is ongelooflijk solide van constructie. De boomdikke en puntgave rij van vijftien kilometer Amerikaans grenenhout. De etages steunen op 300 ijzeren pilaren die in roestvrije staat verkeren. Het gebouw heeft geen rotte plekken, is uitstekend onderhouden en lijkt een nieuwe bestemming af te wachten. Sjoerd Schwibettus en enkele anderen zochten al langer een groot pand in Amsterdam dat werkruimtes voor verschillende groepen kon bevatten. Uitgangspunt daarbij was: iedereen heeft zijn eigen ruimte, maar daardoor zijn er mogelijkheden tot samenwerking. De groeperingen zouden verschillend van aard moeten zijn, kunst en commercie konden elkaar best verdragen.'*

Sjoerd: *'Het gebouw NedVeem van firma Blauwhoed werd in de zomer van 1981 gekraakt. De kraakactie werd vooraf gegaan door een gesprek op kantoor bij Blauwhoed. Zij gaven ons feitelijk de sleutel mee en stonden de week daarop na de kraakactie op de stoep voor een koffiemoment op de kade aan de Houthaven. De erfpacht van de gemeente zou binnenkort aflopen en er was een sloopverplichting aan het contract gekoppeld. Kraken lag voor de hand – met instemming van Pakhoed-Blauwhoed.'*

Op 7 november 1981 was de echte brede publieksopening en mogelijkheid tot inschrijving als participant van/in werkgebouw het Veem. Gail Dockery deed daarvoor een speciale compositie op de 3e etage, er waren rondleidingen, belangstellenden konden hun interesse kenbaar maken en het Asko-koor zong aan de kade (zie foto).¹⁷ De geïnteresseerden die wel iets met en in het Veem wilden, moesten zo divers mogelijk zijn: mix to the max.

¹⁷ Het Asko Ensemble was een Nederlands ensemble gespecialiseerd in hedendaagse klassieke muziek, dat tussen 1977 en 2009 bestond. In 2009 is het gefuseerd met het Schönberg Ensemble tot AskolSchönberg (zie ook: https://nl.wikipedia.org/wiki/Asko_Ensemble). Het ensemble had geen vaste dirigent. Onder andere dirigenten als Stefan Asbury, George Benjamin, Riccardo Chailly, Oliver Knussen, Reinbert de Leeuw, Peter Rundel en Bas Wieggers hebben het ensemble geleid.

De foto¹⁸ hierboven laat op een groot bord dit 'mix to the max principe' zien. Bij 'De Talentenbank' kan men zich inschrijven bij het 'inzendbureau voor specialisten zoals: bloemenschikkers, kledingontwerpers, kleermakers, kledingadviseurs, truienontwerpers (en breiers), catering van japons tot vegetarische, tuinarchitecten, industriële vormgevers, decorontwerpers, grafische ontwerpers, glazeniers, kleurontwerpers, architecten, meubelontwerpers en vele anderen zoals u misschien. Inschrijving vandaag' (07-11-1981 dus). Er werd duidelijk ruim de tijd voor verdere selectie genomen, want bovenaan het bord staat 'open maart 1982'. De voorbeeldselectie mag zondermeer visionair genoemd worden als we de lijst zien wie later het Veem zijn gaan bevolken.

Sjoerd: 'Geïnteresseerden konden zich die eerste dag inschrijven en alles werd daarna besproken in de stichting Het Veem en dan konden de geselecteerden vanaf maart 1982 beginnen; natuurlijk binnen met regels over het (zelf)bouwen van ruimtes, verplichte deelname aan zelfwerkzaamheid, huurbetaling en dat soort zaken. We probeerden ook echt divers te blijven en wilden niet te veel kunstenaars in het gebouw. Geen monocultuur.'

Sjoerd Schwibettus en Gail Dockery richtten in de monster(toon)zaal op de 4e verdieping Het Veem Theater op en vormden de artistieke leiding van dat theater tot het midden van de jaren 80. Vaste bespeler was de eigen groep Bewegingsstudio bestaande uit 3 mimespelers, 3 dansers, 2 technici en zakelijk leidster. Er werden, naast eigen mime en moderne dans producties, wekelijks bewegingsvoorstellingen geprogrammeerd in Het Veem Theater. Ook werden festivals als het Zomerfestijn en het Solo - en Duetten festival gehouden. Daarnaast werd de kunst educatieve lesstudio - die in 1978 in De Korte Prins (Korte Prinsengracht 17-19) begonnen was - voortgezet en uitgebreid: moderne dans, mime, clowning, commedia dell'arte, capoeira, a capella zang. De vaklessen waren zowel voor zowel professionals als semi-professionals met verschillende niveaus, met gemiddeld 100 studenten per week. Presentaties van de workshops en lesprogramma's werden 2 keer per jaar in Het Veem Theater gehouden. Publiek en pers blijken enthousiast. Een recensie uit 1983:

¹⁸ Alle zwart/wit foto's in dit hoofdstuk zijn vermoedelijk van Ton Voermans.

'Pure kolder is 'Een stoel om op te zitten', waarbij hoogstandjes van bewegingskunst niet ontbreken.' De voorstelling 'is droogkomisch van begin tot einde, waarbij het lijkt alsof ook de drie mannen op de bühne het allemaal voor de eerste keer meemaken en van de ene verbazing over hun eigen doen en laten in de andere vallen. Zo wordt door Bewegingsstudio Het Veem weer een nieuw facet aan de mimetheaterkunst toegevoegd, waarbij de groep er zelfs in geslaagd is iets te doen, wat ik in die richting van de podiumkunsten nog niet echt ben tegen gekomen: Het Veem relateert in de voorstelling de door de groep zelf gekozen vorm en neemt daarmee afstand van het ernstige en bloedserieuze, wat het mimetheater in Nederland zo langzamerhand typeert.' (Nieuws van de Dag, 8 juli 1983)

Eerste open dag (7 november 1981): rondleiding

Sjoerd en Gail gaan midden jaren 80 uit elkaar. Gail gaat westwaarts. Terug naar de USA. Ze wordt eerst fysiotherapeut en later architect. Sjoerd gaat oostwaarts naar De Bilt en Utrecht vanwege de opvoeding van zoon Twirre – kind van Gail en Sjoerd - en gaat later naar Arnhem. Hij is initiatiefnemer van de theaterwerkplaats voor autistische en zwakbegaafde mensen bij De Hafkker in Noordwijkerhout en wordt kerndocent bij theaterfaculteit Artez in Arnhem. Daar zet hij de Interfactuliteit en de kunsteducatie op de kaart en blijft hij daarnaast ook veel performance werk doen. Zijn MIME OOST initiatief in Arnhem heeft - naast lesstudio Upgrader-opleiding - ook een performancegroep (Walking Faces) en er is samenwerking met groepen als Corpus- acrobatics, Tg Signum, (dove acteurs), Fabriek Fysiek (circus jeugd en volwassenen) en stichting Terremoto (flamenco dans in Nederland).

In de beginjaren wordt naast het theater een foyer ingericht. Sjoerd noemt het een kantine. Later wordt het uitgebaat door Paul Leijgraaff¹⁹ onder de naam Veemcafé en nog weer veel later pop restaurant Bak daar op.

Sjoerd herinnert zich nog goed: *'De eerste potkachel legde ik zelf aan, want het was echt stervenskoud in het Veem! We liepen met isolatie om onze gewrichten heen tijdens de repetities. Opzij van het theater zit nu het restaurant. We*

¹⁹ In 2013 op 54-jarige leeftijd overleden.

hebben in het begin de hele zijkant met uitzicht op de Oude Houthaven verbouwd tot kantine en bar. Met een mooie gerookte spiegelwand en andere inrichting vanuit gebouw de Liefde.'

Midden jaren tachtig gaat het Veem Theater verder als programmerend theater en productiehuis met aan het roer Jeannette Smit, Michiel van Blokland en Gé Wegman. Het Veem Theater wordt een gevestigde naam wat ook blijkt uit het feit dat het de ze helft van de 80-er jaren structurele subsidie van zowel de gemeente als het rijk weet te verwerven. Dertien jaar later - in 1998 - overlijdt Michiel en gaat Jeannette de wijde Amsterdamse theaterwereld in. Erik Kouwenhoven neemt de artistieke leiding over gevolgd door Marcel Bogers, Renate Zentschnig, Bojana Mladenovic, Anne Breure en dan Marga Kroodsmas.²⁰ Diverse artistiek leiders hebben Het Veem Theater door rustigere en wildere tijden geleid. Elk van hen had een specifieke signatuur, maar terugkijkend op meer dan 40 jaar geschiedenis wordt duidelijk dat Het Veem Theater altijd het huis is geweest voor ontwikkeling, experiment en uitwisseling. Een huis voor alternatieve voorstellingen, stemmen, stijlen, gedragingen en visies.

Deze geschiedenis vormt de grond en het fundament waarop Het Veem Theater, nu Veem House for Performance, of kortweg Veem House, verder gaat. Met alle ups en downs die elk theater nu eenmaal doormaakt, zit het Veemtheater nog steeds heel goed in het Veem. Natuurlijk hing – zeker tijdens de Corona lockdowns – de toekomst van het Veemtheater als productiehuis en ontwikkelplek soms aan een zijden draadje. Doordat op dit moment rijkssteun ontbreekt, krijgt het theater niet tot nauwelijks covid support en vissen ze achter het net met mooie regelingen die voor de sector worden ontwikkeld en via rijksfondsen verdeeld worden. De toekomst van het theater was, is en blijft belangrijk voor het Veem als geheel. Het theater is immers in naam, uitstraling en ook sec in vierkante meters een integraal onderdeel van het Veem.

Net als Sjoerd Schwibettus vinden de meeste theatermakers na het Veem een eigen weg in de Nederlandse theaterwereld. Zo gaat Renate Zentschnig na de eerste geluidswandeling 'Van Zeehelden, Veem en Toekomstmuziek' (audiotour langs het IJ) - uitgebracht in 2007; we zouden het nu een podcast of podwalk noemen – met Michiel Huijsman verder met Sound Track City (zie het hoofdstuk 'Hoe klinkt een straat, plein, buurt of stad?) en begint Jeannette Smit in 2000 als directeur bij wat toen nog de Theatercombinatie Bellevue/Nieuwe de la Mar was. Zes jaar later gaat het De la Mar in de grootscheepse verbouwing naar Joop van de Ende. Jeannette houdt Bellevue en blijft daar directeur tot 1 april 2022.

Als Jeannette terugkijkt op haar vele Veem-jaren schets ze een medaille met twee kanten: 'Het theater heeft best veel last gehad van het Veem als geheel, want er was toch bijna altijd dat geklaag over lawaai en drukte. Maar het bijzondere was toch aan de andere kant ook dat kleine maatschappijtje waarvan we gebruik konden maken – op een overigens vrij zakelijke manier – van diensten van anderen in het Veem. Denk aan decorbouw, het drukken van programma's en dat soort dingen. Wat ik in het Veem heb geleerd is hoe je je moet bewegen in een complexe omgeving die zowel kan inspireren als tegen je kan werken.' Dat kwam ongetwijfeld van pas. Na meer dan 35 jaar onthult Jeannette bij haar afscheid als directeur van Bellevue het grote geheim van het vak van theaterdirecteur: '... Theaterdirecteur is geen vak, het is gewoon wie je bent.' (...) 'Houden van de mensen met wie je het doet en voor wie je het doet. Je medewerkers, maar ook de spelers en het publiek. Alles wat er nodig is om iedereen met een veertje in het lijf naar buiten te sturen. Daar moet je liefde voor hebben én nieuwsgierig zijn. Ja die twee eigenschappen inderdaad.'²¹

²⁰ Zie voor deze geschiedenis de Theaterencyclopedie https://theaterencyclopedie.nl/wiki/Het_Veem_Theater,_Amsterdam.

²¹ Parool 09-05-2022, pagina 14.

5 Van eigen vlees gemaakt: Jaap en Barten de ontwerpers

Twee Veemers van het eerste uur, goede vrienden Jaap den Baars (architect, 1947) en Barten van Elden (beeldend kunstenaar, 1955). Twee bescheiden avonturiers die aan de wieg stonden van de kraak en plattegrond van het Veem (Jaap) en van de prachtige trappenhuisen, postvakken, presentatieborden en verrijdbare balie (Barten). Ze vertrokken per 1 januari 2013, met enige weemoed, uit de ruimtes waarin ze bijna vanaf het begin hadden gezeten: het mooie hoekpand 2.03, met ruim uitzicht, van Jaap en de fraaie, hoge ruimte 2.11, twee deuren verderop, met de door Barten zelfontworpen deuren naar het IJ. Zij vertrokken; het Veem bleef.

We gaan terug in de tijd, naar kort voor de kraak van 1981. Jaap werkte op een architectenbureau in Harlingen, maar dat was niet hoe hij zijn verdere leven voor zich zag. Hij kwam regelmatig in Amsterdam, de woonplaats van zijn vriendin Josephine Hamming. Via haar kwam hij in contact met Sjoerd Schwibettus en Gail Dockery, die een mime-studio hadden aan de Korte Prinsengracht. Zij vroegen hem voor het bestuur van hun studio. *'Niet omdat ik verstand had van mime'*, aldus Jaap, *'maar ze moeten hebben gedacht: een architect is ook bezig met ruimte.'* Hij besloot zich nuttig te maken door een betere studio voor ze te zoeken.

Hij bezocht het Veem voor een voorstelling van BEWTH: *'Via het trappenhuis werden we naar boven geleid, waar wat bankjes stonden met voor iedereen een deken. Het was midden in de winter en de ruimte was onverwarmd. Buiten lag sneeuw. BEWTH had een gedeelte van de bovenste verdieping van het gebouw fantastisch uitgelicht. Iedere zuil werd apart belicht, wat een mistig groen verspreidde in de verder donkere ruimte. Maar ik wist toen nog niet dat het hele gebouw leeg was.'* Een half jaar later, inmiddels ontslagen in Harlingen, stuitte Jaap tijdens een van zijn speurtochten door Amsterdam opnieuw op het Veem. Hij belde eigenaar Pakhoed en blufte (*'in die periode durfde ik alles'*) dat hij minstens duizend vierkante meter wilde huren. Van Pakhoed kreeg hij echter een ander verhaal te horen: de erfpacht van de gemeente zou binnenkort aflopen en er was een sloopverplichting aan het contract gekoppeld. Kraken lag voor de hand – met instemming van Pakhoed, die dan van de sloopkosten af zou zijn. *'Toch aarzelden we'*, herinnerde Jaap zich. *'Het gebouw was zo immens. En echte krakers waren we niet. We zijn naar het advocatencollectief in Noord gegaan en hebben hun de situatie voorgelegd. Meteen doen, zeiden die, en pas toen waren we overtuigd.'* En zo geschiedde.

Sjoerd en Gail nestelden zich in de voormalige monsterzaal; Josephine en Jaap betrokken de portierswoning, die met platen was dichtgeschroefd. Barten voegde zich kort daarop bij hen. In 1981 kwam hij net van de Rietveld af. Hij had gehoord dat er mensen in het Veem waren getrokken en ging kijken. *'Ik stond te roepen: hallo, hallo! Er was geen bel of niks, natuurlijk. Het hele gebouw was leeg, er zat nog geen muur in. Er was geloof ik één waterleiding die het deed. Nou, ze deden open en Sjoerd zei: als je mee wil doen, pak maar een bezem.'* Want nieuwe mensen waren niet alleen welkom, ze waren nodig.

De eerste avond, toen de krakers nog maar met z'n vieren waren, was er een Securicor-beveiligder gekomen. Die werkte voor Pakhoed maar wist van niks en had ze ervuit willen gooien. Hij belde de politie, maar de agent die kwam kijken bleek op de hand van de krakers. *'Die zag een fles melk staan en een stoel en een matras en zei: er wordt hier gewoond'*, aldus Jaap. *'En tegen die Securicorman: d'r uit! Dit is huisvredebreuk! Haha!'* Maar, herinnerde Barten zich, *'het gebouw zat wel helemaal onder de duivenpoep'*. Door kapotte ruiten heen bleven die vogels af en aan vliegen. *'We hebben met schraapijzers de vloeren schoongemaakt. Decimeters dikke koeken stront. Ontzettend smerig.'* Het gebouw lekte, je keek door gaten in de muren naar buiten en het stonk.

Een paleis was het nog lang niet. Er moest dus opgeknapt worden. Na vele discussies en lange onderhandelingen met de gemeente lag er een plan voor de tienduizend vierkante meter vloeroppervlak, was er financiering gevonden en – heel belangrijk – bleef het Veem zelf eigenaar van het gebouw.

Het was een cruciaal moment in de geschiedenis van het Veem. Zoals Jaap zei: *'Je kan het maar één keer doen.'* Er moesten beslissingen worden genomen. Zo herinnerde Barten zich een aannemer die bereid was in het hele gebouw betonvloeren te storten als hij de honderd jaar oude balken maar mocht hebben. Dat waren balken van bijna elf meter lang, hand gedisseld Amerikaans grenen, zo zwaar dat je er ééntje net met vier man kon tillen. *'Zulke balken bestáán helemaal niet meer'*, aldus Barten. Ze besloten het niet te doen en de balken zelf te houden. Gelukkig maar. Want gaandeweg ontdekten ze, hoe knap het gebouw gemaakt was. *'Als je moeren een kwartslag gaf, kon je ze verder met de hand losdraaien. Het was een meccanodoos, zo mooi zat het in elkaar'*, vertelde Jaap, nog steeds onder de indruk. En zo zwaar gedimensioneerd, dat je op elke balkeen muur kon zetten – duizend kilo per vierkante meter. Vanwege de schoonheid van het gebouw besloten ze bescheiden te blijven met hun toevoegingen. Sober, Spartaans, *'een beetje 2CV-achtig'*, zoals Jaap het omschreef. Maar: met veel gezamenlijke ruimte. De brede gangen moesten een soort straten worden om het toch wat gesloten gebouw een gastvrijer gevoel te geven. De vides en trappenhuizen werden groter en ruimer ontworpen dan strikt noodzakelijk was. Dat de Triodos Bank een ontwerp met zó veel openbare ruimte financierde en dat de gemeente het goedkeurde, zou volgens Barten nu niet meer goed denkbaar zijn. *'Dat we dat toen doorgezet hebben – daar zijn we wel trots op.'*

Uiteindelijk werd van de tienduizend vierkante meter vloerveld zeventienduizend verhuurd. De rest was gezamenlijke ruimte – *'we vonden in die tijd gewoon dat een mens dat nodig had'*, verklaarde Barten droogjes. Veel trots wilden de twee pioniers verder niet uiten over hun bijdragen; ze benadrukten dat het een groepsinspanning was geweest. Maar als Jaap dan toch één ding moest noemen, dan was het zijn idee om de trappenhuizen en treden te maken van de vrijkomende balken. Daardoor hoefde er niet één plank te worden gekocht. *'Van eigen vlees gemaakt'*, zoals Barten instemmend beaamde. En terwijl Jaap van Barten vooral de trapleuningen, trappenhuizen en verlichting bewonderde, die bewezen dat het Veem als gebouw echt iets moois kon worden, was Barten zelf vooral tevreden over zijn presentatieborden voor het theater, beneden in de hal, en over de postvakken die hij had gemaakt: *'Daarin zit denk ik het grootste ambachtelijk vernuft.'*

Het was Jaap die het uiteindelijke vloerplan bepaalde, waarbij om de twee traveeën een leidingschacht en schoorsteen werden gemaakt. Zo zouden grotere ruimtes later altijd weer opgesplitst kunnen worden in kleinere, van één travee, met behoud van voorzieningen.

Voor een Open Dag werd destijds op de nog lege vloervelden gemarkeerd waar die ruimten zouden komen. Tot verbazing van sommige bezoekers, herinnerde Barten zich: *'De gewone krakers die kwamen kijken vonden dat belachelijk! Alsof we de Politie waren die iedereen voorschreef hoe het moest. Maar het is wel onze redding geweest, want daardoor is het gelukt. Omdat het allemaal volgens plan gebeurde.'* Na de Open Dag, waarop een paar duizend mensen waren afgekomen, meldden zich daardoor volgens Jaap en Barten geen 'wilde anarchisten' maar juist mensen die door de strengere aanpak het vertrouwen hadden gekregen om in het Veem te investeren. Maar gemakkelijk ging het allemaal niet. Jaap had in die periode slapeloze nachten – *'Ik had zoiets nog nooit gedaan'* – en ook andere Veemers hadden het vaak zwaar. *'Kijk, het was een geweldige groep mensen'*, aldus Jaap, *'maar je bent met z'n allen toch ook een olifant die maar moeilijk van richting verandert. En als je dan iets in gang wil zetten...'* Barten: *'Er zijn mensen opgebrand, kwaad weggelopen, er zijn ruzies geweest. Het was gewoon niet makkelijk.'* Maar ze werden verliefd op het gebouw – en op deze bijzondere groep, *'die dit met elkaar zo gedreven en knokkend voor elkaar kreeg'*. Het groeiende gezelschap Veemers investeerde, klussend en bouwend, tonnen eigen geld in het pand. Bovendien werd er vanaf het begin huur betaald – en elke week vergaderd. Zolang ze nog krakers waren, hoefden ze geen erfpacht en onroerendgoedbelasting te betalen en kon alle huur die ze aan zichzelf betaalden worden geïnvesteerd in bouwmaterialen. Zo werd heel veel zelf gedaan: door alleen de materialen te kopen en vervolgens de handen uit de mouwen te steken.

Terugkijkend vindt Jaap de bel-etage fantastisch, net als het souterrain met zijn houtgeuren en opslag: *'Dat zit toch best goed in elkaar.'* Maar op de eerste en tweede verdieping mochten, wat hem betreft, de gangen wel wat vrolijker, *'misschien wat mooie schilderijen en een betere aanlichting.'* Barten zag terugkijkend nog ruimte voor een dakterras – Jaap zou daar dan wel een beeldentuin willen maken, met werk van mensen uit het Veem en *'looppaden en gras op het dak'*. En in de vide, suggereerde Barten, zou met het aanlichten van de randen het monumentale gat naar boven *'veel meer gaan werken'*. Maar goed, concludeerde Jaap, *'het gebouw is nooit af. Dat hoort ook zo. Als een gebouw helemaal af is, dat is ook de dood in de pot.'* Alleen de diversiteit – dat wilden ze wel nog even kwijt – dat mocht echt nog wat meer. Het bleef allemaal zo wit. En aan de leeftijdsopbouw kon ook nog wel wat verbeterd worden. Zoals Barten zei: *'De diversiteit die we altijd wilden in het Veem is nog niet helemaal wat ons destijds voor ogen stond. Dat vind ik wel een opdracht aan het Veem. Om dat te blijven betrachten.'*

Barten (l) en Jaap (r)

6 Van illegaal naaiatelier... tot Buitenhof met Rutte

Als eerste huurder van de beletage oostzijde glipt eind 1984 een naaimachineverhuurbedrijf door de nieuwkomerscommissie. Alle begin is moeilijk en waarschijnlijk heeft de eigenaar met een traan op de wang uitgelegd dat het hier ging om een werkatelier dat integratie en inkomensverwerving faciliteerde voor armlastige werkloze migranten en vluchtelingen. Zoiets past geheel binnen de Veem doelstellingen! Zo begon Rivalco (groothandel-verkoop-reparatie naaimachines en stoomapparaten²²) in het Veem. Ze zouden zich eerst vestigen aan de Westkop van het Veem: het rode gebouw. Maar als er ooit een IJ-boulevard zou komen – een frisse bredeallee voor auto's van en naar en door het centrum – dan zou dat deel van het Veem afgebroken moeten worden. Afbraak van het Veem – nu een gemeentelijk (rode gebouw) en rijksmonument (het gele gebouw) – was tot in die vroege jaren 80 van de vorige eeuw een reële optie. Nu ondenkbaar, maar misschien had het ook wel weer voordelen gehad. Zoals A. Barmhart in het Parool van 09-09-2018 schreef: *'Als we de planologen in de jaren 50 en 60 hun gang hadden laten gaan met de Jordaan slopen, grachten dempen en een binnenstad vol vierbaans autowegen, hadden we nu niet met die toeristenhordes gezeten.'*

Hoe dan ook, men zag op de Westkop van het Veem dus liever geen 'vaste vestigers' en zo kwam Rivalco uiteindelijk na enig gedoe²³ op de beletage aan de Oostkop terecht: het gele gebouw. Een enorme ruimte van 265 m². Het naaimachineverhuurbedrijf blijkt machines te leveren aan de snel in omvang toenemende negotie van de illegale naaiateliers.

Naaiateliers waren er in die tijd eigenlijk overal. In 2011 maakte 'Andere Tijden' er een uitzending over:²⁴ *'In de jaren '80 neemt de werkloosheid snel toe door de ernstige wereldwijde crisis. Tegelijkertijd is er vraag naar snelle, trendy mode. Kleine ateliers, meestal in handen van Turkse immigranten, springen in dit gat. Vanuit Turkije komt een immigratiestroom van gelukszoekers op gang. (...) De naaiateliers breiden zich in rap tempo uit. Begin jaren '90 zijn er zo'n 1000, met zo'n 20.000 man personeel. De ateliers zaten in de volkswijken als De Pijp, het Centrum, Oud-West en Oud-Zuid. Later breidt de bedrijvigheid zich uit naar de tuinsteden. Het gemeentebestuur van Amsterdam juicht deze ontwikkeling toe. Ze zit met de migranten in haar maag want in die tijd slaat de werkloosheid hard toe, ook onder migranten. Het is dus prettig dat ze aan het werk zijn. De verblijfsstatus van een werknemer is irrelevant. En zo gedooft de gemeente Amsterdam tussen 1983 en 1993 de illegale ateliers.'*

Nauwelijks voorstelbaar, maar het waren andere tijden. In een artikel over de toenmalige burgemeester Ed van Thijn vat het Parool (09-09-2018) de situatie in Amsterdam van toen als volgt samen: *'In 1983 werd Van Thijn burgemeester van Amsterdam, in een tijd dat de stad aan anarchie ten onder dreigde te gaan. Krakers en drugscriminelen hadden vrij spel, leegstand en verwaarlozing teisterden de straten, de werkloosheid steeg tot ongekende hoogte, terwijl bedrijven de stad massaal de rug toekeerden.'*

En in die anarchistische tijden kan door Veem-naaimachines gemaakte kleding via een hele keten van tussenhandelaren even later gewoon bij C&A hangen. Het is kleding met een luchtje en het Veem ruikt dat nog eerder dan het stadsbestuur. Echt netjes gaat het er niet aan toe in de naaimachine en – atelierbranche: *'Meestal zijn er een paar mensen officieel in dienst waarvoor premies worden afgedragen, de rest werkt zwart.'* Binnen het Veem begint dan ook al snel actie om het naaimachinebedrijf het gebouw uit te werken. Eenvoudig gaat dat niet, maar uiteindelijk lukt het per eind november 1987 de huurovereenkomst te beëindigen. Het werd uiteindelijk uitkopen en Rivalco krijgt een schadevergoeding van 20.000 gulden. Het levert het Veem een Post Rivalco Stress

²² Onder deze omschrijving te vinden in het boekje 'Werkgebouw het Veem; Ruimte voor werk'. Uitgave Werkgebouw het Veem 1986 (tekst door Luc Overman).

²³ Bron artikel Sander Stotijn, pagina 5 (Veem notulen 25-02-1985) In: 10 jaar Zelfbeheersing; uitgave Veem.

²⁴ 15-10-2011, 21.20. Nederland 2; zie ook: <https://anderetijden.nl/aflevering/159/Goedkoop-genaaid>.

Syndroom (PRSS) op dat nog decennia doorwerkt. Het Veem durft eigenlijk de ruimte vanaf dan nooit meer aan één partij te verhuren.

Rivalco vestigt zich iets westelijk van het Veem aan de Archangelkade/Nieuwe Hemweg. In 1989 brandde de vestiging daar geheel af. Het is een cynische speling van het lot, want brand is ondertussen bijna onmogelijk geworden in het Veem door de supersonische sprinklerinstallatie die juist in 1989 opgeleverd wordt. Na de brand leidt het spoor van Rivalco naar Polen om daar in de mist en rook der tijden te verdwijnen. Maar ach ...wie weet er tegenwoordig nog wat een naaimachine is?

Na het vertrek van de naaimachinehandel volgt er in het Veem eind jaren 80 een lange discussie over wat te doen met de enorme ruimte, maar uiteindelijk komt er een galerie. Een galerie die natuurlijk geen galerie mag heten, maar expositieruimte heet. De Veemvloer. De gedachte is eerst dat Veemers daar kunnen exposeren, koffiedrinken en discussiëren. Uiteindelijk wordt het echt een galerie in de vorm van een aparte Stichting waarbij het Veem weer in het bestuur van de Stichting Veemvloer zit. De Veem brochure van eind jaren 90: *'De Veemvloer is een expositieruimte die sinds 1993 bestaat. Naast haar rol als productieplek, functioneert de Veemvloer regelmatig als discussieruimte. De op een thema gebaseerde groepstentoonstellingen en de samenwerking met andere instellingen zijn gekoppeld aan diverse activiteiten (o.a. presentaties, projecties, performances). Het programma van De Veemvloer neemt het kosmopolitische en dynamische karakter van Amsterdam als uitgangspunt.'*

Een kleine 20 jaar later (2009) sterft de Veemvloer een succesvolle stille dood. De ruimte wordt tijdelijk verhuurd aan de Universiteit van Amsterdam die er het onderdeel 'restauratie en conservering' onderbrengt. Het geeft het Veem langere – en gezien de geïnde huur profijtelijke – tijd om veel te discussiëren en enquêteren. Als de UvA is vertrokken wordt de ruimte in tweeën gesplitst. Een voor de verhuur – Veemvloer - en een voor horeca (Veemkantine; in Veemtermen: een broodjeszaak). De Veemvloerverhuur neemt een hoge vlucht. Het wordt een ruimte die voor vele culturele, zakelijke, wetenschappelijke en zelfs EU bijeenkomsten wordt benut.

Veemvloer (te huur)

Ook de VPRO huurt vanaf najaar 2018 de ruimte en vanuit de Veemvloer worden de programma's 'Boeken' en 'Buitenhof' verzorgd.²⁵ Het levert een stroom aan literaire en maatschappelijke politieke boba's op. Van een illegaal naaiatelier in een kraakpand verandert deze ruimte in een Tempel van overleg, discussie en media in een Rijksmonument. Deze vrije discussies, die zo kenmerkend zijn voor het Veem, kennen hoogte- en dieptepunten. De Russische ambassadeur in Nederland, Aleksander Sjoelgin, die louter nep-nieuws uitslaat, vormt bijna een dieptepunt, maar wordt knap gepareerd en gecorrigeerd door Maaike Schoon. De langstzittende

premier van Nederland, Mark Rutte, scoort het ultieme dieptepunt als hij in een uitzending van Buitenhof (13-01-2019) vanuit de Veemvloer in ex-kraakpand het Veem laat weten 'giftig te worden' van de 'witte wijn sippende Amsterdamse elite die alsmaar kritiek heeft op de Amerikaanse president Donald Trump.'

Bekende Buitenhof Gasten (BBG'ers):

Stephan Vanfleteren Fotograaf; Klaas Knot, Nederlandse Bank; Wim Pijbes Museumdirecteur; Jesse Klaver, Politicus; Ian Burema, Hoofdredacteur New York Review of Books; Hans Wiegel, Oud Politicus; Pieter Elbers, KLM; Lodewijk Asscher, Politicus; Francis Fukuyama, Filosoof; Dick Benschop, Schiphol; Diederik Samsom, Kabinetchef Green Deal; Frans Timmermans, vicevoorzitter Europese Commissie; Khadija Arib, Voorzitter 2de kamer; Pieter Omzigt, Politicus; Dirk de Wachter, Psychiater; Hugo de Jonge, Politicus; Hans de Boer, Voorzitter VNO-NCW; Sigrid Kaag, Politicus; Édouard Louis, Schrijver; Rogier van Boxtel, NS; Geert Mak, Historicus; Johan Remkes, Trouble shooter; Rem Koolhaas, Architect; Jan Terlouw, Schrijver/Denker; Jane Goodall, Primatoloog; Thom de Graaf, Vicepresident Raad van State; Frank Paauw, Politie; Herman Tjeenk Willink, Minister van Staat; Gloria Wekker, Antropoloog; Stef Blok, Neoliberaal sloper; Lionel Barber, Financial Times; Paul Polman, Unilever; Neelie Kroes, VVD-coryfee; Job Cohen, Bestuurder; Ernst Hirsch Ballin, Hoogleraar; Margaret Atwood, Schrijver; Frans Muller, Ahold Delhaize; Rutger Groot Wassink, Wethouder; Marcel Levi, ziekenhuis directeur; Yuval Noah Harari, Historicus; Ahmed Aboutaleb, Burgemeester; Ben Verwaayen, Ondernemer; Jaap de Hoop Scheffer, ex NAVO; James Kennedy, Historicus; Charles Michel, Voorzitter Europese Raad; Jaap Goudsmit, Viroloog; Pieter Waterdrinker, Schrijver; Wim Voermans, Hoogleraar; Mary Trump, Psycholoog en nicht van; Femke Halsema, Burgemeester; Michail Chodorkovski, Open Russia; Hubert Bruls, voorzitter Veiligheidsberaad; Reinier van Zutphen, Ombudsman; Henk van Essen, Politie; Lale Gül, Schrijver; Ramsey Nasr, Acteur/Schrijver; Rob Bauwer, Commandant der Strijdkrachten; Marion Koopmans, Viroloog; Hanneke Mantel, Fotograaf; Peter Blom, CEO Triodosbank; Hedy d'Ancona, Oud politicus; Arnon Grunberg, Schrijver; Ingrid Thijssen, VNO-NCW; Ilvy Njikiktjen, Fotograaf; Tuur Elzinga, FNV; Robbert Dijkgraaf, Minister/Wetenschapper; Onno Eichelsheim, Commandant der Strijdkrachten; Aleksander Sjoelgin, Ambassadeur; Wopke Hoekstra, Politicus; Mark Rutte, Minister President.

²⁵ Het televisieprogramma 'Boeken' werd eind 2019 opgeheven. 'Buitenhof' ging gewoon door.

7 Henk de Bouwer

Henk Slijkhuis werd in 1989, na een serieuze sollicitatieprocedure, aangenomen als bouwcoördinator voor de grote cascoverbouw van Het Veem. Er moest zowel binnen als buiten heel veel gebeuren: gevels schoonmaken, voegwerk repareren, de complete elektrische installatie vernieuwen, een anhydrietvloer storten in het hele gebouw en de fameuze sprinklerinstallatie installeren. Dit alles terwijl het gebouw in gebruik bleef. De klus was drie jaar later in 1991 geklaard.

'Bij de finale inspectie van de oplevering zouden we beginnen op het dak, maar de aannemer²⁶ viel met trap en al naar beneden op de net nieuwe en goed uitgeharde anhydrietvloer van de bovenste verdieping. Vanuit het hijshuisje stond ik met het bouwteam machteloos toe te kijken. Gelukkig liep het goed af, maar de oplevering werd wel uitgesteld.' De grote Veem-verbouwing was het enige project in Henks carrière waarbij de eindafrekening van de aannemer uitkwam onder de aanneemsom. 'Kennelijk had Het Veem voor de aannemer een andere meerwaarde, want hij was trots op het resultaat en zonder aarzeling ging hij daarna weer met mij in zee voor een ander project.'

Gedenkwaardig is en blijft voor Henk de haat-liefde verhouding met de esthetische commissie. *'Ik wilde volgens plan en planning te werk gaan en zij namen uitgebreid de tijd om iets uit te zoeken. Maar het resultaat liegt er niet om: een prachtig gebouw in goede staat en bovendien werden we na onze verbouwing gemeentelijk- en rijksmonument. Op één conflict na - waarbij het bestuur moest ingrijpen - verliep mijn samenwerking met de esthetische commissie overigens in goede harmonie.'* Hein de Haan, bekend architect in Amsterdam (in 2015 overleden), vroeg ooit aan Henk of het originele concept van Jaap den Baars met die grote publieke ruimte (brede gangen, vide, trappenhuizen e.d.) ook daadwerkelijk was gerealiseerd. *'Toen ik dat bevestigde en de lage huurprijs noemde was hij stomverbaasd. Ik denk dat Jaap den Baars een belangrijk stempel heeft gedrukt op het bouwplan. Ik heb daar met Jaap nogal eens over gefilosofeerd in de tijd dat hij ongeveer dag en nacht in zijn atelier aan het ontwerpen, tekenen, rekenen, detailleren en ... twijfelen was. Ontwerpen is een proces waarin je constant keuzes maakt en beslissingen neemt waarop je verder bouwt. Jaap is een eeuwige twijfelaar, bij iedere keuze vraagt hij zich af of het wel de goede is. Hij had ondanks alle twijfel een heldere visie over hoe je dat prachtige gebouw in ere kon houden. Er zijn in een vroeg stadium belangrijke beslissingen genomen over de plaatsing van de wanden ten opzichte van de kolommen, de afmeting van de gangen, materiaalgebruik en veel details.'*

Henk haalt grinnikend ook nog herinneringen op aan de Veem-vloerschildering. Het zou wel eens het grootste schilderkunstwerk van West-Europa kunnen zijn: *'Tsja dat was echt lachen dat prachtige kleurenplan van de vloeren, een creatie van Marca van der Linden. Opdracht was om vloerverf in drie lagen aan te brengen, waarbij slijtage van de bovenste lagen gegarandeerd moest zijn vanwege het beoogde effect. We hebben de beste bedrijven uitgezocht maar die vonden het ingewikkeld: garantie geven op slijtage waren ze niet gewend. Uiteindelijk is het toch gelukt!'*

Henk bleef in het Veem. Hij werd huurder/lid van het Veem en betrok een ruimte op de 2de verdieping aan de straatzijde (ruimte 2.22). Later ruilde hij met het kantoor van Het Veemtheater, die met 7 mensen in een piepkleine ruimte hun werk moesten doen (ruimte 2.17). Hij bleef tot 2015 in het Veem²⁷ waarna Salvador Breed

²⁶ De heer van Dam directeur van Bouwbedrijf Stadswerk BV uit Hoofddorp. Het betrof hier een verbouwing waarbij het uiterste gevraagd werd van de aannemer inclusief afstemming met zelfwerkzaamheid, het in gebruik blijven van alle werkruimtes en ook nog een strakke controle op planning en budget, meerwerk moest gecompenseerd worden met minderwerk.

²⁷ Henk Slijkhuis woont tegenwoordig in Nicaragua. Halverwege jaren '80 ging hij 7 maanden met een bouwploeg naar Nicaragua en daarna heeft dit land hem niet meer losgelaten. Hij werd bestuurslid van de stedenband Nijmegen – Masaya en vanaf begin jaren '90 voorzitter van een Europees consortium van stedenbanden in Nederland (Nijmegen), België (Alken), Duitsland (Dietzenbach) en Engeland (Leicester) opgericht om met financiering van de Europese Unie projecten in Masaya uit te voeren. In Nederland was hij bestuurslid van het Landelijk Beraad Stedenbanden Nederland-Nicaragua. *'Dit heb ik al die jaren naast mijn werk gedaan. Daardoor heb ik veel mensen leren kennen in Nicaragua, of mensen die zich ermee verbonden voelen. Het resultaat is dat ik nu het grootste gedeelte van het jaar op mijn lauweren rust in dit onrustige maar ook prachtige land. Daar deel ik nu lief en leed met mensen die mij dierbaar zijn geworden.'*

zijn ruimte overnam. Henk bleef ook na 1991 de Veem-bouwcoördinator waarbij hij intensief samenwerkte met Leida Marinus. Van 2004 tot 2010 was Henk bestuurslid en bleef hij dus verantwoordelijk voor het bouwkundig beheer en onderhoud.

'In deze periode werd het idee van zelfbeheer enigszins losgelaten door de onderhoudsplanning en uitvoering uit te besteden aan een extern bureau. Dit schuurde een beetje, omdat voor mij autonomie, zelfbeheer en zelfwerkzaamheid mijn droom is. Gelukkig werd deze droom geen nachtmerrie, Het Veem is en blijft toch Het Veem.'

De kennis die Henk in het Veem opdeed, kwam ook goed van pas in de vele projecten die hij buiten Amsterdam deed. Zo deed hij bijvoorbeeld met mensen van DSP-groep diverse pop-podia in het land, en Omnizorg in Apeldoorn, een gebouw voor opvang, behandeling, zorg, wonen en werk. Maar Henk deed ook projecten in Nijmegen, Utrecht, Wageningen, Dronten, Driebergen, Eindhoven, Deventer, Wesepe, Den Haag en later Nicaragua. Daar bleef Henk uiteindelijk plakken. Meestal waren het zelfbeheerprojecten en projecten in de sociaal-culturele sfeer en dat gold ook voor Henks werk in Amsterdam: de Witte Mus, de Zwarte Lelie, de 2e Ronde, de Werkplaats, Kinetisch Noord, het Domijn, Amsterdamsche School, Kraijenhoffstraat 151/Blankenstraat 160, Singel 158/Bergstraat 1-3, Tugela85, ADM, LELY, OT 301 en de Binnenpret. Henk was betrokken bij ongeveer heel alternatief Amsterdam.

Toch neemt het Veem een bijzondere plek in. Henk is er nog steeds vol van: *'Wat mij in het begin in het Veem opviel waren de ongelooflijke tegenstellingen onder de leden die uitgevochten werden in de ledenvergaderingen. Ik heb dat wel eens de periode van Hoekse en Kabeljauwse twisten genoemd. Ook de fameuze Veemkrant van Willy Klinkenberg loog er niet om. Het Veem was niet mijn eerste zelfbeheerproject, maar zoiets had ik nog niet meegemaakt. Misschien is zelfwerkzaamheid een sport, het lijkt er in ieder geval op dat het ook verbreedt, want gaandeweg gingen de scherpe kantjes eraf.'*

De strijd werd niet alleen in het gebouw gevoerd, maar zeker ook met de grote boze buitenwereld. Henk (zuchtend): *'Ik herinner me het jarenlange voortslepende gedoe rond de conversie naar een 'voortdurende' erfpacht. En natuurlijk het getouwtrek met het Stadsdeel en de brandweer om de gebruikersvergunning, de trappenhuizen die door de brandweer werden afgekeurd in verband met brandveiligheid. Na een creatieve interpretatie van de regels en een ingewikkelde rekenpartij kon het hiervoor ingehuurd adviesbureau Peutz aantonen dat de trappenhuizen wel brandveilig zijn. Dat was een hele opluchting! Anders hadden we de mooie glazen transparante puien potdicht moeten timmeren.'*

In dat trappenhuis hebben we toen later nog dat fraaie lichtplan van Johan Vonk gemaakt. Dat was de 2de grote verbouwing in het Veem. In 2007 hebben we toen ééndrachtig samengewerkt aan het plan om het Veem met subsidie van het Bouwfonds Cultuurfonds een grondige facelift te geven: het lichtplan, 100-den meters plint overal in het gebouw, de flyerwand en verrijdbare balie van Barten van Elden, het glas in de deuren bij restaurant Bak en bij de ingang van 410, de beveiligde lift en de deuren in de hal op de derde. En natuurlijk het gedoe – het zal niet – rond het ingangssignaal kunstwerk van Giny Vos dat uiteindelijk helaas niet is uitgevoerd.'

Voor Henk was het Veem tussen 1990 en 2015 een echt thuis: *'Toen ik in Het Veem met mijn werk begon, voelde ik me een buitenstaander, maar gaandeweg raakte ik vertrouwd met alle Veemers en werd ik onderdeel van de Veem-gemeenschap. Door mijn werk leerde ik ook iedereen persoonlijk kennen, omdat ik noodzakelijkerwijs af en toe in elke ruimte moest zijn. Daarmee deel ik ook het verlies van mensen die nu niet meer in levenden lijve aanwezig zijn, Ella Ursem, Peter Munniksma, Michiel van Blokland en Paul Leijgraaff. Met de laatste twee had ik een bijzondere band. Dat begon met de dagelijkse gezamenlijke lunch in het Veem-café. Met Michiel ontstond er gaandeweg een vriendschap zonder dat ik dat zelf in de gaten had en met Paul had ik een bijzondere band vanwege vele jaren samenwerking.'*²⁸

²⁸ Paul Leijgraaff was lange tijd de zelfwerkzaamheidcoördinator – zwh coördinator in het Veem jargon – bestuurslid, maar vooral 'de grote verbinder' in het Veem. Het Veem-olliemannetje. Hij was ook uitbater van het Veem-café en restaurant voordat restaurant Bak daar in februari 2013 oppopte om nooit meer weg te gaan. Paul overleed in 2013 op 54 jarige leeftijd.

'Voor mij is mijn werk altijd een alibi geweest om te doen waar ik zin in heb en ik heb het geluk gehad me te kunnen specialiseren in een vakgebied waardoor ik een bijdrage kan leveren voor velen die dat gevoel ook hebben. Het Veem is afgezien van het gebouw een gemeenschap, een bonte verzameling van mensen met creatieve energie, zonder wie het gebouw nooit de uitstraling kan hebben die het heeft.

Ik herinner me de term 'maak u los van de letter', een uitstekende manier om te ontdekken wat poëzie is. Zo is het ook met gebouwen. Als je je los maakt van de stenen, ervaar je in een gebouw een bundeling menselijke energie. In mijn werk heb ik dat ook wel eens ervaren bij het toezicht houden op de bouw. Soms loop ik rond en zie ik tientallen mensen aan het werk die precies op het goede moment op de goede plek de goede dingen doen. Als ik dan de planning en de bestektekeningen vergeet om daarbij stil te staan, is dat een bijna metafysische ervaring; hoe is dat mogelijk? Die magie is verborgen in de menselijke energie die in het gebouw is opgeslagen. Als er een gebouw is dat die opgeslagen menselijke energie uitstraalt dan is het wel het Veem. Bezoekers ervaren dat vanaf het moment dat ze binnenkomen.'

Storten anhydrietvloer

8 Wereldspelers in de autonome stroomvoorziening: Victron

Het Veem heeft vooral een imago van vrij- en broedplaats voor kunst en cultuur. Maar dat hier twee grote wereldspelers op het terrein van super innovatieve elektrische systemen voor autonoom gebruik geboren werden, is minder bekend: Master Volt (<https://www.mastervolt.nl/>) en Victron Energy (<https://www.victronenergy.com/>). Wat beide bedrijven leveren is energie vrij van het net, dus overal waar geen stopcontact in de buurt is te vinden. Ze zijn gespecialiseerd in betrouwbare autonome stroomvoorziening; het managen, omvormen en opslaan van elektrische energie. Denk aan boten (marine), offshore, mobile (de camper en caravan) en denk aan zonnepanelen en accu's als voorraadvat voor energie.

Het begon aan de straatzijde van het Veem op de begane grond en in het souterrain. Twee gasten (Jaap Klijnsma en Roel ter Heide) woonden allebei op een boot dichtbij het Veem. De een lag in het Westerdok, de ander in de Houthaven. Logisch dat je dan geïnteresseerd bent in de vraag hoe je op zo'n boot elektrische energie kan opslaan en kan managen. Logisch ook dat je dan met draadjes en accu's - en de eerste windmolens en zonnepanelen - gaat zitten pielen.

Op zoek naar een ruimte aan de wal trokken ze in 1983 het net gekraakte Veem in. Ze bleven er een dikke 4 jaar en groeiden er toen echt uit. Een groot voordeel was dat voor hun bedrijf Victron aanvankelijk nog aan de groeiende ruimtebehoefte kon worden voldaan door wat muren door te breken en naastgelegen ruimtes te annexeren. De focus was – alweer logisch – in aanvang vooral op de beroepsscheepvaart. Toen Victron te groot werd voor het Veem gingen ze naar Zuidoost. Ze hadden 2000 m² nodig en er werkten al snel meer dan 65 mensen. Wat volgde was ... gedoe. Ruzie tussen oude en nieuwe aandeelhouders en tussen bedrijven. Splitsen en groeien. Belangrijke zaken, details en kleine dingetjes zoals de omvormertjes die in staat zijn de energie van zonnepanelen terug te voeren naar het net.

We laten het gedoe voor wat het is en concentreren op het gegeven dat zonder Werkgebouw het Veem er twee wereldspelers op het terrein van super innovatieve autonome elektrische systemen minder geweest zouden zijn.

Wat daarbij in die allereerste begindagen het Veem zeker ook meehielp was dat het Veem werd gezien als een keurig kraakpand; logisch als je het vergelijkt met de rellen van rond 1980 bij De Groote Keijzer, de Vondelstraat, De Grote Wetering en de Lucky Luyk. Voor rellen had die eerste generatie Veemers helemaal geen tijd. Het Veem bestond uit nette hardwerkende positief ingestelde krakers met een degelijke inslag. Misschien kreeg Victron in dat kraakpand daarom toch een serieuze lening van een bank als de ABN/Amro. Banken - later ook Triodos met een hypotheek voor het Veem – ambtenaren en bestuurders hadden kennelijk best wel vertrouwen in de 'ondernemende krakers van het Veem'. Meer vertrouwen dan men toen in de stad had. Pakhoed (de eigenaar van het Veemgebouw die later multinational Vopak werd) was blij dat ze van het pand af konden komen via de krakers. Het vertrouwen in de stad was nul, Amsterdam was een afvoerputje. Het kan verkeren.

Wat Jaap zich nog herinnert uit de begindagen van het Veem – naast de flexibiliteit van 'muurtje eruit en uitgebreid verder maar weer' - is de open positieve sfeer van uitwisseling en keihard werken. Samen als bedrijf iets maken, maar ook samen het Veem maken. Loyaal naar het collectief en dus niet alleen gaan voor een lekker lage huur. En feesten. Jaap ontmoette er zijn vrouw: de kunstenares en beeldhouster Maria Louise van den Putte die ook een ruimte in het Veem had. Daar kwam een zoon (Max) uit voort. Een Veemkind dus. Daar moeten er nog veel meer van rondlopen, maar dat onderzoeken we nog wel eens bij het vieren van het 50-jarig kraakjubileum van het Veem.

Ongeveer 15 jaar terug ging Jaap iets anders doen. Zijn echtgenote liet af en toe beelden in brons gieten. De resultaten waren vaak niet geweldig. Jaap dacht dat hij het beter zou kunnen en om het ambacht te kunnen leren ging hij vervolgens 5 jaar bij een bronsgieterij in Haarlem aan de slag. Daarop concludeerde Jaap uiteindelijk: *'Om de door mij gewenste kwaliteit te kunnen leveren moet ik (weer) voor mezelf beginnen. Daarvoor heb ik geavanceerde apparatuur nodig en de mogelijkheid om zorgvuldig te kunnen werken. Het liefst in Amsterdam, dicht bij de klant en dicht bij huis.'*

Sinds 2007 staat er in Amsterdam, dicht bij huis, haard en Veem een nieuwe bronsgieterij, 'Bronsgieterij Amsterdam', gericht op kwaliteit en efficiëntie, met zelf ontworpen en gebouwde elektrische ovens. Er werd veel gegoten voor goede oude 'Veemklanten' die vaak extreem moeilijke beelden wilden; klanten als Boris Tellegen, Marianne van der Kooij en Anneke de Witte. Het gieten voor klanten is inmiddels gestopt en de naam van de gieterij is veranderd in 'Bronzelab', omdat de Jaap met pensioen is en zijn tijd nu gaat besteden aan verder onderzoek.²⁹

Oude Houthaven met Veem en Silo's medio jaren 80

²⁹ Zie ook: <https://www.youtube.com/user/bronslab>.

9 Hoe Pascal agile in de cloud verdween: CVA

Wim en Loes Chaudron hoorden bij de allereerste huurders in het Veem. Wim werkte bij De Bank – of dat nu de ABN of de Amro was weten we niet meer. Omdat er in die dagen er nog helemaal niks was op het terrein van automatisering, dook hij begin jaren 80 in een gapend automatiseringsgat in de markt met de oprichting van het Centrum Voor Automatisering (<https://www.cva.nl/>).

CVA gaf - en geeft nog steeds - professionele IT-opleidingen en -cursussen. Dat gebeurde in die begintijd nog niet in de baas zijn tijd, maar vooral in de avonduren en weekenden. CVA had dus veel cursus -en lesruimte nodig en bouwde op de eerste verdieping (IJ-zijde) een dikke 200 m². Wim werkte niet alleen aan de opbouw van CVA, maar werkte minstens even gedreven mee aan de opbouw van het Veem. Als denker en financiële man, maar we zien hem nog staan op de boot die de traptreden en enorme Veembalken, die het westelijk trappenhuis van het Veem zouden gaan vormen, terugbracht na een zaagbehandeling ergens aan de Zaan.

Midden jaren 80 overleed de hand - en hoofdarbeider Wim Chaudron plotseling en verloor CVA zijn ziel. Het bedrijf werd in eerste instantie voortgezet door de echtgenote van Wim (Loes) en haar dochter (Carla) en werd later overgenomen door Peter Janssen die nog steeds CVA-directeur is. Peter was docent bij CVA en hij wilde dat CVA wel overnemen, maar dan moest CVA als bedrijf wel in het Veem kunnen blijven. Klinkt simpel, maar dat was nog niet zo eenvoudig, want het Veem dacht en denkt meer in mensen dan in bedrijven. Maar, na een zware bestuursvergadering en stemming in de Algemene Ledenraad, lukte het. CVA bleef en kon in het Veem rustig volwassen worden. Tot eind jaren 90. Door ruimtegebrek gedwongen verhuisde CVA naar de nabijgelegen Zekeringsstraat even verderop in het Westelijk havengebied. Meer ruimte (600 m²) en ook flink duurder, maar wel met 10 parkeerplaatsen. Tegenwoordig werken er 5 mensen in vaste dienst en iets van 15 ZZP'ers. Peter bleef nog jarenlang de (externe) voorzitter van de Algemene Ledenraad van het Veem. Het belangrijkste gremium waar alle beslissingen samen genomen worden. Daar kan het soms heftig spoken en stormen, maar Peter beheerste het vak van een kalmerend en verbindend voorzitterschap als de beste.

Waar in de CVA-beginjaren vooral het programmeren onderwezen werd (programmeertalen als Pascal, MS-DOS), volgde later de trainingen in Word Perfect en Word, terwijl heden ten dage alles in de cloud verdwenen is. Het gaat nu vooral om beveiliging, projectmanagement en dat alles in de cloud dus. Servicemanagement staat nu centraal. Wat CVA nu leert is dienstverlening en snel wendbare lenigheid: 'agile' heet dat in het jargon. Waar de door CVA opgeleide ICT'er begin jaren 80 nog vooral de programmeur van een ICT-mammoettanker was, worden nu lenige dienstverleners opgeleid als behendige kanovaarder op wildwater. Kanovaarders die super adaptief moeten zijn, zich snel moet kunnen aanpassen aan de veranderende omstandigheden in een razendsnel veranderende wereld. Wat Charles Darwin in 1859 al benoemde als natuurlijke selectie, aanpassing en de survival of the fittest: alleen de best aan zijn/haar omgeving aangepaste overleeft. Eigenlijk is er wereldwijd maar één voorbeeld waarbij deze wet van Darwin niet werkt: dat is Werkgebouw het Veem (en natuurlijk het Gallische dorp van Asterix en Obelix; maar dat heeft nooit echt bestaan).

De ruimte van CVA (ruimte 1.23) werd overgenomen door SICA: Stichting Internationale Culturele Activiteiten. Een stichting ter promotie van de Nederlandse cultuursector in het buitenland (die in 2013 opging in DutchCulture). Na SICA zat ZINA met Adelheid Roosen enige tijd in deze grote Veemruimte. Zij vertrokken echter alweer vrij snel uit het Veem om overal wijk safari's te organiseren. Iris van Herpen is de huidige huurder (<https://www.irisvanherpen.com/>), de bekendste Nederlandse modeontwerper van dit moment. Haar ontwerpen, vaak een combinatie van innovatieve techniek met oude ambachten, worden over de hele wereld geroemd. Met haar grensverleggende en interdisciplinaire ontwerpen werkt Iris op het snijvlak van kunst, technologie en mode. Ook agile dus.

10 Vanuit het voorgeborchte digitaal communiceren: Johnny Wonder

Martijn, Willem en Jaap sloegen op 8 augustus 2010 hun laptopjes open als onderhuurders in het Veem en begonnen zo – onder de naam Johnny Wonder (<https://www.johnnywonder.nl/>) - met een 'Communicatiebureau voor het digitale tijdperk'.

Op de website heet dat: *'Johnny Wonder ontwikkelt communicatieconcepten en campagnes. We geven trainingen en advies. We maken content. En koffie. Kom vooral langs voor een kopje.'* Want: *'In de digitale wirwar van het internet blijkt het immers best lastig om elkaar te vinden. Nu iedereen met iedereen kan praten, schreeuwt ook iedereen het hardst om aandacht. Daarom is het soms moeilijk om elkaar nog te verstaan, laat staan om echt een goed gesprek te voeren.'*

Johnny Wonder helpt organisaties met een publieke opgave, functie of missie (bijvoorbeeld NS, Consumentenbond, Amnesty, VPRO, of instellingen in zorg en onderwijs) met het vinden van eigentijdse communicatie-antwoorden op een volledig veranderd medialandschap, waarin de mondige consument/burger hele andere eisen stelt aan organisaties. *'In 2010 kwamen veel klanten bij ons met de vraag 'Moeten wij niet ook eens wat met Facebook?'; nu komen ze bij wijze van spreken met de vraag of ze er niet es af moeten. Het landschap verandert continue, maar de onderliggende opgave voor organisaties niet.'*

Johnny Wonder was een 'onderhuurder'. Onderhuur is in het Veem een moeizaam proces dat leidt tot een wat vreemde status. Vele decennia Veem-ervaring hebben uitgewezen dat onderhuur echt stevig gereguleerd moet worden, zeker in deze tijden van Airbnb. Onderhuur mag dan tegenwoordig ook maximaal een jaar duren (eigenlijk 2x een half jaar) en moet met naam en toenaam bij het dagelijks bestuur van het Veem geregeld worden, waarna via een bestuursbesluit goedkeuring volgt. Ondanks deze strakke regelgeving leid je als onderhuurder toch een half illegaal bestaan. Daar staat tegenover dat je ook meer kansen hebt om ooit nog eens toegelaten te worden als reguliere Veem-huurder, of Veemer. Het is bijna wat de katholieken ooit het voorgeborchte voor dolende kinderzielen noemden: een voorportaal dat volgens de RK-theologen een aanduiding was van het verblijf van de zielen die niet toegelaten worden tot de hemelse glorie van Christus en ook niet naar de hel of het vagevuur gezonden worden. Boeiend is dat op 21 april 2007 paus Benedictus XVI officieel het voorgeborchte achterhaald heeft verklaard. In het Veem is onderhuur weliswaar nog mogelijk, maar de regulering en handhaving is strakker - maar niet onmogelijk - geworden, met als voordeel dat nieuwe Veemers het Veem – als gebouw en als sociaal professionele gemeenschap - eerst eens kunnen uitproberen en het Veem kan kijken wat voor vlees ze met deze potentieel nieuwe huurders in de kuip heeft.

In onderhuur groeide Johnny Wonder door. Van 3 naar 6 mensen en ze verhuisden na een jaar binnen het Veem naar een andere ruimte. Weer in onderhuur waarbij de handhaving van bestuursbesluiten bijna even haperde. Een grote ruimte die vrij kwam ging net aan hun neus voorbij. Er volgde nog weer een interne verhuizing en toen groeide Johnny Wonder toch echt te groot. Ze vertrokken rond 2015, maar bleven in Amsterdam. Eerst de Kloveniersburgwal en tegenwoordig de Bloemgracht. Er werken nu 20 mensen op totaal 250 m2.

Voor Johnny Wonder was het Veem een ideale startlocatie: *'op een echt Amsterdamse plek aan de Oude Houthaven en IJ kan je een nog onvoldragen idee of bedrijf, tegen een belachelijk lage huur in een heel prettige biotoop, rustig ontwikkelen. Een biotoop die is 'gevoegd in de tijd'. Een schil die bestaat uit een oud gebouw dat in zelfwerkzaamheid totaal gerenoveerd is en tegenwoordig als Rijksmonument volledig voldoet aan 'de eisen der moderne tijd'. Een gebouw ook dat – alweer geheel in zelfwerkzaamheid – door de huurders/gebruikers zelf bestuurd, beheerd en gemanaged wordt en zich daarmee al polderend vernieuwt en verjongt.'* Dat bestuurlijke poldermodel dat in het Veem al bijna 40 jaar bestaat, reguleert de verschillende krachten en belangen en zorgt – hoe traag en

krakend het soms ook gaat – steeds voor innovatie, verjonging en verandering. *'De mix van een oude hap krakers, gearriveerde en startende kunstenaars en ondernemers en nieuw aanstormend talent is daarbij een waarde op zich.'*

En dat op een plek die in aanvang aan de periferie van de stad lag en nu in het epicentrum van Amsterdam terecht is gekomen. *'Een plek die daarbij gewoon zijn eigen gang ging, gaat en blijft gaan met geruzie en gedoe, veel feesten, goed eten, heel veel discussie en vooral heel hard (samen) werken en samenleven.'*

Johnny Wonder ziet zichzelf vooral daarom nog steeds graag als kind van het Veem. Als onderhuurder dan misschien eerder als pleegkind, maar wel een trots kind.

Veemers voor het Veem (03-04-2007)

11 Heel het Veem krult, kookt en bakt: Maroeska Metz

Maroeska Metz (<http://www.maroeska.com/>) huurde een flinke ruimte die zich over twee verdiepingen uitstrekte aan de westkant van het Veem (souterrain en begane grond met in totaal 150-200 m²). Maroeska kwam na het Sweelinck en de Gerrit Rietveld academie zo rond 1988 in het Veem. Als beeldhouwer ging ze toegepast aan de slag met metalen en werd ze wereldberoemd met haar metalen lampen en kandelaars. Haar verlichting bevat bijna altijd de karakteristieke Maroeska-krul; een krul die haar designproducten herkenbaar en elegant maakt.

Maroeska werd een merk: 'ik heb een echte Maroeska Metz in de voorkamer hangen' kon je in die dagen horen zeggen. Maar daarmee doen we haar eigenlijk te kort, want haar werk omvat veel meer dan lampen met een krul. Maroeska begon in 2004 met het ontwerpen van juwelen en doet dat nog steeds en is tegenwoordig te vinden en veel privécollecties en musea. Ze heeft met beroemde architecten gewerkt en deed mee aan grote designbeurzen in bijvoorbeeld Frankrijk, Duitsland, België, Italië en het Verenigd Koninkrijk. De journalisten René en Barbara Stoeltie vatten haar oeuvre samen in het vuistdikke Maroeska Metz boek.³⁰ Maar Maroeska is ook auteur van een eigen kookboek dat september 2018 verscheen (zie website www.maroeska.nl en (www.markmedia.nl)).

Wat Maroeska zich vooral herinnert uit het Veem is '*het heel intense cross-over gebeuren*'. Tegenover haar zat een aannemer, ernaast Ella de keramiste en als er een boek of brochure gedrukt moest worden dan had je de Appelbloesem drukkerij/uitgeverij. Ella Ursem de keramiste en Peter Munniksma de aannemer overleden plotseling en veel te jong zo rond 2000. Daarnaast kwam het Veem ook steeds nadrukkelijker in het drukker wordende centrum van de stad te liggen. Dat was onhandig: grote vrachtauto's die lange lengtes metaal afleverden, of de dozen vol lampen moesten afvoeren, konden moeilijk parkeren in de steeds drukker wordende Van Diemenstraat. Ook was er gedoe met de burens en rommel bij de ingang. Lastig voor een producent van duur design. Dus volgde zo rond 2000 een verhuizing naar Wormerveer. Groter ook, zo rond de 1000 m² met ook makkelijk parkeren voor de deur. Ideaal! Toch denkt Maroeska nog wel eens met weemoed terug aan het Veem: '*een mooie tijd, met veel contacten en goede samenwerking*'

In de ruimte van Maroeska kwam vervolgens het restauratieatelier Folkers, Vos en Creman, waar het kon gebeuren dat je voor een gesprekje in een stoel plofte en te horen kreeg '*Paul dat is een originele Rietveld stoel die we net uitputtend gerestaureerd hebben, dus ...*'. Inmiddels zijn Gustaaf Vos en Jan-Paul Folkers vertrokken en heet de ruimte Atelier Creman.

Toch bleef ook Maroeska Metz letterlijk nadrukkelijk in beeld: ze was eind 2018 deelnemer aan het veelbekeken televisieprogramma 'Heel Holland bakt' waarin amateur bakkers trachten het beste ervan te bakken om uiteindelijk door André van Duin uitgeroepen te worden als 'de meesterbakker van Nederland'. Maroeska's kookboek werd daarbij nog onderdeel van een discussie die Nederland verscheurde: 'is Maroeska Metz eigenlijk wel echt een amateur?' Aan de buis gekluisterd weet echter iedereen in het Veem dat Maroeska er altijd – met krul – als amateur of professional het beste van bakt.

³⁰ Edition Louvre Victoire; softcover – 218 pagina's.

12 Van relaxed beginnen tot een Tyrannosaurus Rex: Rob's Propshop

Rob's Prop Shop (<http://www.robspropshop.com/info/>) zat tussen 1986 en 2000 in het Veem. In het begin een beetje weggestopt in het souterrain in de oude kleine ruimte (40 m2) van een scheepskapitein die zelden zijn huur op tijd betaalde als hij überhaupt al huur betaalde. Daarna verhuist Rob in het souterrain naar een ruimte van 100 m2 die ooit van BEWTH was geweest. Rob Hillenbrink – de oprichter – werkte eerder voor de Nederlandse Opera Stichting. *'Het Veem heeft ervoor gezorgd dat ik een beetje relaxed voor mijzelf kon beginnen. We werkten – en werken nog steeds – veel voor theaters, film, televisie, commercials/reclamebureaus en tegenwoordig ook meer en meer voor musea. We zijn nu bezig een grote Tyrannosaurus Rex te maken voor museum Naturalis in Leiden.'*

Wie de projecten van Rob's Propshop bekijkt (<http://www.robspropshop.com/projects/>), moet soms een sterke maag hebben. Waar de kabouters voor Royal Club nog vriendelijk ogen, de tattoos van een Nick en Simon fan in een NS-commercial schattig zijn, boezemen de drie ijsberen voor de film Nova Zembla en de siliconen hoofden voor het haunted house in de Amsterdam Dungeon al meer angst in. Maar de props voor de horror/slasher film Windmill Massacre zijn pas echt bloedstollend. De giraf uit de film Dikkertje Dap is daarentegen weer heel aaibaar: er werd met een team van vijf man drie maanden fulltime aan de giraf gewerkt. *'Het was best een moeilijke klus, maar dat zijn wij wel gewend. De leeuw voor de film 'Prooi' hebben we ook gemaakt. Dat was ook een pittige klus.'* Belangrijk bij de giraf van Dikkertje Dap was dat hij er lief uit moest zien, maar ook écht. Er zitten veertien motortjes in het beest om hem bewegend te krijgen. *'Het was heel moeilijk om de bewegingen van de giraf zo te krijgen dat hij lief lijkt.'* De familiefilm (van Barbera Bredero) trok in Nederland meer dan een kwart miljoen bezoekers en werd verkocht aan 10 landen en was vanaf eind 2018 ook te zien in Chinese bioscopen.

Aan deze projecten zien we het al: Rob groeide in het Veem groter en groter en moest op zoek naar meer ruimte. Maar ruimte komt zelden vrij in het Veem, en als er al een betere plek vrijkwam, gingen anderen van de 'wachtlister nieuwkomers' een paar keer voor. In 2000 hakte Rob de knoop door en verhuisde de Propshop naar Purmerend. Er werken ondertussen 4 mensen en de zaak groeit soms aanzienlijk voor de special effects van een speciaal project. Het aantal vierkante meters dat in gebruik is, groeide ook: naar zo'n 700 m2 en met een omzet van een half miljoen per jaar mogen we Rob's Propshop een gezond bedrijf noemen. Innovatief ook, want met de nieuwe 3D printers is eigenlijk geen project meer de groot. Omdat de theater- en filmbusiness in Nederland toch nog altijd vooral sappelen is, wordt meer gekeken naar commercials en musea. Het is een interessante ontwikkeling dat musea meer en meer gebruik maken van het werk van Rob's Propshop. Ook wordt er steeds meer internationaal gewerkt: veel België, maar ook Turkije, Denemarken en Finland.

Windmill Massacre ©Robdspropshop

13 Hoe klinkt een straat, plein, buurt of stad: Soundtrackcity

Bij het 25-jarige kraakjubileum van het Veem (2007) wilde ook het Veemtheater iets bijzonders doen. Renate Zentschnig kwam met het idee een geluidswandeling door Veem en buurt te maken. Aldus geschiedde.

Bezoekers kregen in het Veem een discman (wie weet nog wat dat is?) en liepen met een koptelefoon op door Werkgebouw het Veem en de Zeeheldenbuurt. De wandelaars werden gegidst door Eva, een meisje van 13 jaar. De wandeling eindigde bij het begin: het Veem.

Het thema van de wandeling was 'verandering in de stad'. Een thema waar anno nu iedereen over praat, maar wat toen eigenlijk nog maar net zichtbaar werd voor wie de stad – en het ontluiken van de volgende groeispruit van Amsterdam – goed aanvoelde.

Wie kon toen vermoeden dat deze eerste geluidswandeling de start zou zijn voor een hele serie geluidswandelingen en een bedrijf dat deze wandelingen maakt, uitbrengt en organiseert: Soundtrackcity: <http://www.soundtrackcity.nl/amsterdam/>. Een bedrijf dat gerund wordt door kunstenaar Michiel Huijsman en Renate; gevestigd in een pakhuis en kraakpand als het Veem: Pakhuis Wilhelmina.

De reacties van de deelnemers op de allereerste geluidswandeling – veel ook van buiten de stad – waren enthousiast. Velen wilden meer: 'kunnen jullie dit ook voor ons doen?' En zo werd een nieuwe kunstvorm geboren: wandelend door een gebied – met de stad als beeldscherm – de fantasie prikkelen over wat was en is. Kijkend door het heden en luisterend naar heden en verleden.

Een geluidswandeling is altijd een samenwerking tussen een geluidskunstenaar of componist en een inhoudelijke kenner van het gebied. Het zelf lopen is belangrijk, het geluid prikkelt de hersenen tussen de koptelefoon en prikkelt de fantasie, maar ook de kennis over heden en verleden van een gebied.

Er zijn ondertussen vele tientallen geluidswandelingen gemaakt. Na Amsterdam ging ook Rotterdam aan het geluidswandelen gevolgd door Weesp en Hoorn en de kunst werd zelfs geëxporteerd naar Istanbul. De eerste wandeling door Veem en Zeeheldenbuurt werd overigens 7 jaar later geüpdatet (startpunt: OBA; Spaarndammerstraat 490; zie <https://soundtrackcity.nl/van-zeehelden-veem-en-toekomstmuziek/>). Eva was nu een studente van 20, de buurt blijkt inderdaad totaal veranderd met Westerdok, Silodam en Houthavens vol nieuwbouw en de Zeehelden- en Spaarndammerbuurt opgeknapt en deels veryupt. Met restaurants wat ooit duistere kroegen waren waar dronken zeelui vochten en monumentale pakhuizen nu vol creatieve industrie.

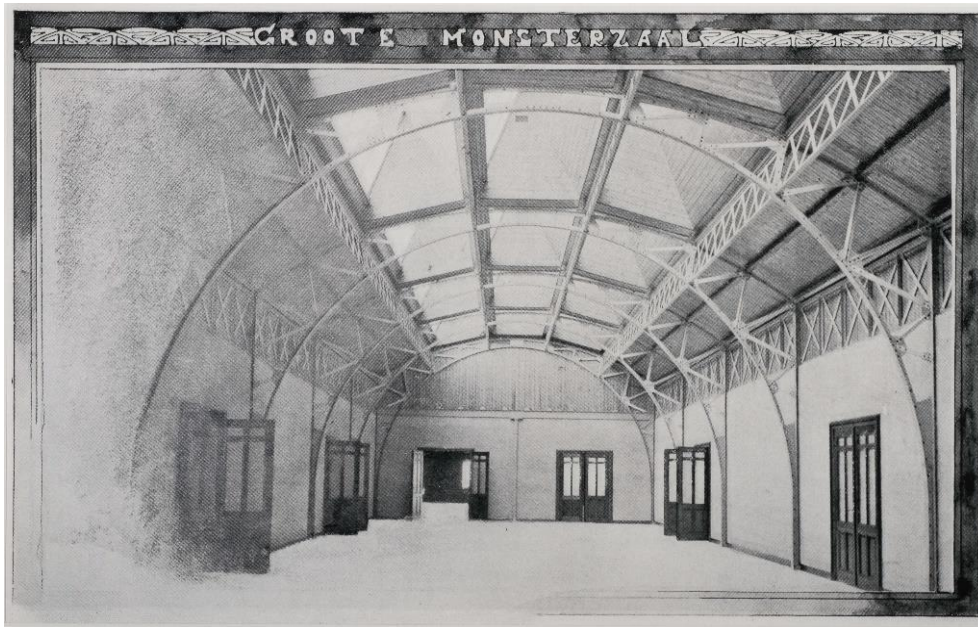
Alweer een paar jaar terug, drong er bij de stadswandelaars een nieuw besef door: elke buurt klinkt anders, elke stad heeft een eigen geluid. De geluidskunstenaars werden geluidsonderzoekers. Eigenlijk nogal logisch: een mens heeft vier zintuigen (zien, voelen, ruiken en ... horen). Het ontwerp en de architectuur van een stad werkt echter bijna uitsluitend met één zintuig: zien. Van een nieuwe buurt komen er schetsen, kaarten en artist impressions: beeld, beeld en nog eens beeld.

'Maar in een levende stad voelen, ruiken en horen mensen natuurlijk de buurt, straat en stad. Een prettige en leefbare stad moet ook 'prettig klinken'. Architecten en stadsontwerpers beseffen te weinig dat geluid een vormend principe is; net als licht en beeld. Het plaatje kan er perfect uitzien, maar als het hard en venijnig klinkt dan voelen mensen zich niet prettig in een omgeving. Architectuur is tot op heden vooral een oculair beroep; alles is beeld.' Liefst dan ook nog spectaculair beeld. Misschien leven we tegenwoordig wel in een beeldverhaal, 'La Société du spectacle', zoals Guy Debord (1967) het noemde. Luisteren naar een ander zintuig is dan best belangrijk. De ambitie van Renate en Michiel - de geluidskunstenaars van het eerste uur – is dan ook om de latente kennis van de wandelende gebruikers/luisteraars aan te boren om de stad prettiger te maken. Het geluid van de stad is daarbij een middel. Zet gebouwen niet in een rechte streep langs een weg, maar laat de gevels een paar graden verspringen. Dat klinkt gelijk al veel beter. Of had die bakken met prachtige oude olijfbomen voor de Portugese synagoge op het

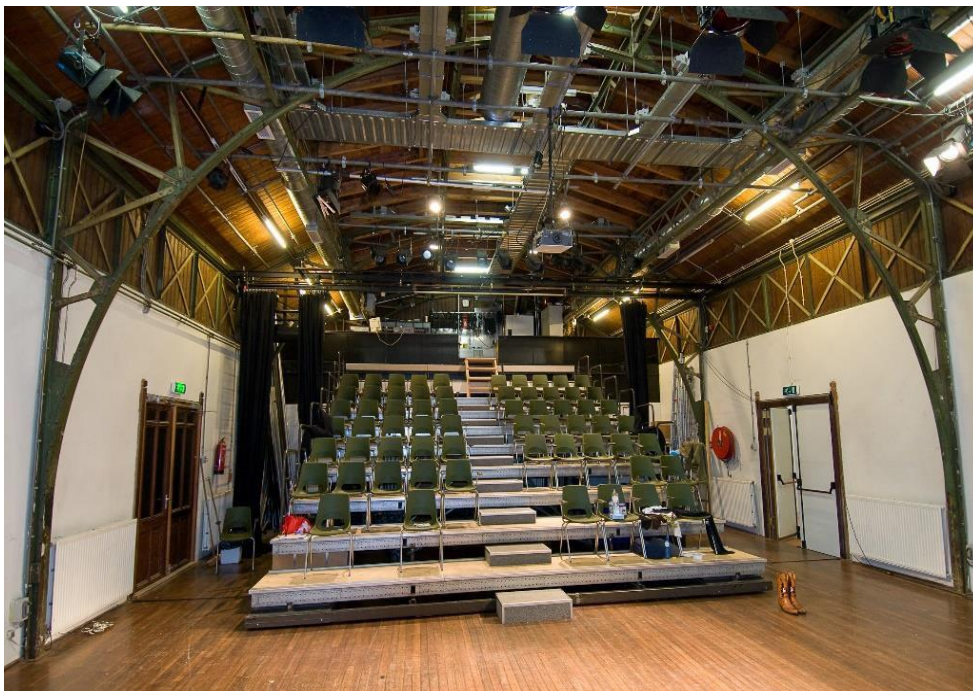

Mr. Visserplein rond gemaakt in plaats van de hard resonerende vierkanten waar de bomen nu in wortelen: ronde bakken had geresulteerd in een veel prettigere verblijfsruimte en dus een betere ruimtelijke kwaliteit.

In Nederland en ook in Amsterdam ontbreekt het nog te vaak aan het besef dat we een stad ook horen. Een stad kan meer of minder prettig klinken en hoe subjectief dat ook is: een stad moet goed klinken. Zwitserse wetenschappers zijn hier al verder in.³¹ Het wordt tijd dat ook Nederland mooier gaat klinken. En zo leidde een Veem-geluidswandeling niet alleen tot een nieuwe vorm van kunst (geluidswandelen) en een klein florerend bedrijf, maar ook tot een nieuwe wetenschap: de hoorbare stad.

De Groote Monsterzaal tegenwoordig Theater

³¹ Zie bijvoorbeeld: Andres Bosshard: Stadt hören. Klangspaziergänge durch Zürich. Zürich 2009. En: Trond Maag, Tamara Kocan en Andres Bosshard: Klangqualität für öffentliche Stadt- und Siedlungsräume (Eine Planungshilfe für das Ohr). Basel/Zürich, juli 2016. Na experimenteel onderzoek komen in 2023 ook AMS en de TU Delft tot de conclusie dat vliegtuiglawaai enorm verminderd kan worden door wijken en huizen anders vorm te geven (<https://www.tudelft.nl/en/stories/articles/building-differently-to-combat-aircraft-noise>; onderzoek Martijn Lugten, 2022/23).

14 The Prophet in het Veem: Dov Elkabas

In november 1993 nam Dov J. Elkabas de vreemdste en waarschijnlijk meest onhandige ruimte in het Veem over: souterrain oostzijde langs de steeg aan de kade. Een studio die als enige ruimte in het Veem geen inpandige ingang heeft. De ingang zit aan de kade in het kasteelachtige trappenhuis-torentje. Totaal 140 m² die al eerder heftig en super de luxe verbouwd was door voorgangers (Portland studios van J. Salvador). Bijna geluidsdicht en daarbinnen akoestisch praktisch perfect. Dov kwam er via via aan. Hij draaide als DJ al sinds 1982 en verdiende vanaf 1986 daarmee ook gedeeltelijk zijn brood. Het was toen nog geen vetpot en de overname van de Veem studio kostte indertijd 50.000 gulden. De kosten om het geheel akoestisch perfect te maken, waren immers enorm geweest en er werd ook apparatuur achtergelaten. Dov had het geld in aanvang niet, maar kon via de inkomsten die hij uit de royalty's van de Thunderdome feesten kreeg de overname uiteindelijk betalen.

Thunderdome – door ID&T georganiseerd in Thialf Heerenveen – was *'Muziek waar de energie vanaf spat'* en *'zal in de jaren daarna een hoofdrol spelen in het volgende hoofdstuk van 25 jaar dance in Nederland.'*³² De CD verkoopt meer dan 100.000 exemplaren. Dov neemt er de vreemde studio in het Veem mee over.

Dov J. Elkabas staat met The Dreamteam - een samenwerkingsverband van vier DJ's uit het begintijdperk van de gabberhouse - aan de basis van de hardcore. Dov - onder zijn DJ naam The Prophet - startte medio 1990 The Dreamteam, samen met DJ's Dano, Buzz Fuzz en Gizmo, ieder met een eigen draaistijl. In dezelfde periode wordt aan de andere kant van het IJ ook ID&T opgericht. Voor organisaties als Multigroove en ISP draaide Dov al langere tijd in de jaren ervoor.

De dance underground wordt al snel een mega exportproduct: *'25 jaar later is dance een immens internationaal fenomeen, een miljoenenindustrie ook, die alleen al in ons land werk biedt aan duizenden DJ's, producers, clubs, feest- en festivalorganisaties, platenlabels, agencies, managers, geluids- en lichtbedrijven, journalisten en fotografen, designers, videokunstenaars, dansers en vele, vele anderen.'* (Mary Go Wild pagina 10). Al deze tijd zit Dov in het Veem. *'Een rustieke plek, veel synergie met prettige mede Veemers. De sfeer was er ontspannen, een plek voor creatie en iedereen maakte er – hoe verschillend ook – mooie en creatieve dingen. Mijn studio keek uit op de haven, het water. Als je door de winderige koude steeg tussen IJpoint en Veem liep, werd je pas écht wakker. Je ging vanuit de hectiek van de stad naar de rust van de Oude Houthaven. Van de drukte naar de sprookjesachtige stilte van water en haven, en dat door een steegje te doorkruisen.'*

In 1999 stopte Dov met de hardcore. De sfeer werd minder leuk en dat was altijd een belangrijke vraag voor Dov: *'vind ik dit nog wel leuk, zou mijn moeder nog trots op me zijn?'* Een paar jaar later (2002) begint Dov in het Veem een eigen platenmaatschappij: Scantraxx Recordz. Dov stop met Hardcore en zijn nieuwe uitdaging wordt Hardstyle. Over de periode die daarop volgt zijn boeken vol geschreven en hele documentaires gemaakt (<https://www.hardnews.nl/scantraxx-presenteert-documentaire-15-years-hardstyle/>).

Met zijn stevige donkere bass trekken de Hardstyle en Scantraxx de wereld in. Na Nederland volgen Zwitserland, België, Denemarken en Duitsland. Later Frankrijk en Italië en niet lang daarna ook Australië en Azië. Hardstyle gaat wereldwijd. DJ The Prophet wordt groter en groter.

Al eerder werd Dov in het Veem gewoon 'Oom Dov'. Iemand die jong talent onder zijn hoede neemt, het vak leert en groot maakt. Een hele Hardstyle familie groeit groot in het Veem. DJ's die jaren later wereldfaam verwerven: Wildstylez, Headhunterz, Brennan Heart, D-Block & S-te-Fan en Frontliner zijn daar voorbeelden van.

Headhunterz (Willem van Rebergen uit Veenendaal) komt als 18-jarige bij Dov in het Veem en krijgt de sleutel van de voor Dov heilige studio. Het zijn jonge jongens die niet veel later opeens wereldmerken worden waarbij de merchandise bijna belangrijker wordt dan de muziek.

³² Mary go Wild; 25 jaar dance in Nederland (pagina 88). Het boek *'Mary Go Wild vertelt het verhaal (...) van 25 jaar dance in Nederland. Waarin een klein land groot kan zijn. Beter gezegd: waar een klein land hard kan gaan.'* De dance underground wordt al snel een mega exportproduct.'

Er is een schattig filmpje³³ waarbij twee van deze wereldsterren door de steeg naar de kade voor het Veem lopen: https://www.youtube.com/watch?v=RlrVxYvgncz&list=PLW_ZWxYTgYopqfueic8l-SyM3tXyJ5kXv&index=7.

Ze gaan de oude studio van Dov in en kijken met enige melancholie maar vooral verbazing. Volwassen mannen die teruggaan naar het gebouw van de enorme kleuterschool waar ze ooit op zaten en verbaast opmerken *'Het is nog steeds een studio!'*. De nieuwe huurders zijn op dat moment heel druk. Andere muziek, andere tijd. *'Wie zijn jullie dan?'* vragen de nieuwe muzikanten. *'Wildstylez en Headhunterz, ... Hier zijn onze legendarische plaatjes gemaakt zo rond 2006/2007. Dov heeft ons hier groot gebracht'*. En als ze buiten op de kade staan: *'Het leek mij toen veel kleiner!'*³⁴

In die beginperiode was alles nog fysiek vinyl. De grote switch van offline naar online volgt een paar jaar later. Scantraxx is al jarenlang een wereldmerk in de Hardstyle: *'beter, vetter, sneller en harder ... het leek wel of we ontploften'*. Maar bij de overgang van vinyl naar digitaal – als ook Dov's download portal www.hardstyle.com begint – verandert er meer. De grootgemaakte artiesten willen meer zelf doen, ieder ego wil een eigen label. Het individualisme slaat toe. Toeval of niet: Dov en Scantraxx verlaten rond die tijd ook het Veem. Ze zijn naar een grotere studio gegaan in De Meern (dichter bij Veenendaal ook). Dov verlaat het Veem en laat niet lang daarna ook zijn dj-kinderen gaan. De hele scene verandert rond die tijd ook: het gaat van het uitbrengen van muziek naar artist management en – marketing, naar advies, branding en communicatieplannen. Het gaat opeens om het geven van 'meerwaarde aan artiesten'. De vroege Marx zou zich totaal vervreemd in zijn graf omdraaien. Het past ook meer in De Meern dan in het Veem misschien. Dov vat het in een documentaire mooi samen als hij voor zijn kantoor/studio – ongeveer 260 m2 met 10 mensen - in een dure auto komt aangereden, het raampje opent en kijkend in de camera zegt: *'Scantraxx, we maken herinneringen.'*

De herinnering van de koude steeg die een mens wakker maakt als hij vanuit de hectiek naar de rust van de Oude Houthaven en het kasteelachtige Veem met de goede sfeer van creatieve werkers, gaat die herinnering blijft.

³³ Gepubliceerd 26-11-2016, geraadpleegd 21-08-2018 en toen al meer dan 400.000 weergegeven; zie voor het Veem vanaf 10:40.

³⁴ Voor Wildstylez en Headhunterz anno 2022: <https://www.hardnews.nl/headhunterz-wildstylez-at-the-beach-keert-terug/>.

15 Export over het IJ: Veem en NDSM

Recht tegenover het Veem ligt aan de Noordoever van het IJ het NDSM-terrein. Daar werden vanaf 1915 schepen nieuw gebouwd (Nederlandse Scheepsbouw Maatschappij NSM) en vanaf 1920 ook schepen in dokken gerepareerd (Nederlandse Dok Maatschappij NDM). Na de tweede wereldoorlog fuseren de twee tot NDSM: de Nederlandse Dok- en Scheepsbouw Maatschappij. *'De NDSM was een van de grootste en modernste scheepsbouwerven ter wereld. Een bedrijf waar veel innovaties zijn bedacht die nu nog steeds in de scheepsbouw en scheepsreparatie worden toegepast. Maar in de jaren '70 raakt de NDSM in de problemen door de oliecrisis, politieke spelletjes, concurrentie: in 1984 sluit ze haar deuren.'*³⁵

Als de werf sluit, begint pakhuis het Veem aan de overkant net lekker te draaien in haar tweede jeugd. Jarenlang kijken we vanuit het steeds vollere en drukker Veem aan de overkant van het IJ uit op een deplorabele lege wegroestende werf. In januari 1990 zien we bij een zware storm met verbijstering zelfs de enorme portaalkraan omwaaien en verworden tot een berg oud ijzer.³⁶ Het is symbolisch. Niemand kan dan nog bevroeden dat er meerdere links tussen Veem en NDSM zullen ontstaan. Links die NDSM helpen ook aan een tweede jeugd te beginnen.

Een van die links is Francine Mendelaar. Ze komt eind jaren 80 in het Veem werken als vertaler Spaans. Ze deelt de ruimte (1ste verdieping eerst aan de straatzijde en later verhuist ze naar de havenzijde) met een andere vertaler en een schrijver. Francine vertaalt romans van onder anderen Eduardo Mendoza, Julio Llamazares, Laura Esquivel. Ze komt via een bevriende journalist in het Veem terecht. Na enige tijd wordt Francine gevraagd om een eeuwig en heikel Veem probleem te helpen aanpakken: huurachterstanden en hoe daarmee om te gaan. Paul Leijgraaff – het Veem oliemannetje dat als verbinder de Veemmachine altijd weer aan de praat wist te krijgen of houden – vraagt Francine voor de debiteurencommissie. Via die weg wordt Francine ook bestuurslid van het Veem en daar krijgt ze de smaak van oude gebouwen en ontwikkeling in zelfbeheer echt te pakken: *'Na vele jaren vertalen dacht ik: als ik nog eens iets anders zou willen doen, dan het liefst iets met een gebouw in zelfbeheer. Hoe moeilijk soms ook, het levert vaak ook veel op. Zo kwam ik bij de Stichting Kinetisch Noord (SKN) terecht. Deze Stichting ontwikkelde en beheert nu nog steeds de gigantische NDSM Scheepsbouwloods.'* De uitdaging is in oppervlak (loods 22.500 m2 en daarbij omliggende terreinen en hellingen) wel 'ietsjes' groter dan het Veem.

Tegenwoordig realiseert Kinetisch Noord in samenwerking met de huurders en bureau broedplaatsen³⁷ betaalbare werkruimtes en ateliers in de Scheepsbouwloods voor ongeveer 50 euro p/m2 exclusief service kosten. En die servicekosten zijn fors, mede door brandveiligheid-veiligheid, afval, schoonmaak, etc.. Ook verhuurt Kinetisch Noord de Scheepsbouwloods aan culturele en commerciële partijen. Francine: *'Bij Kinetisch Noord ging ik eerst een paar maanden, en vervolgens een aantal jaren werken. Uiteindelijk heb ik er van begin 2001 tot eind 2007 gewerkt. In het begin zaten we met Kinetisch Noord aan de zuidoever van het IJ in het Veem, omdat er daar tijdelijk een ruimte beschikbaar was. Toen verhuisde de stichting naar de overkant. Ik had veel in het Veem geleerd over zelfbeheer en zo. Dat kwam bij Kinetisch Noord natuurlijk goed van pas. De kunststad op de NDSM-werf moest vanaf de grond worden opgebouwd. Dat was niet makkelijk. Maar je ziet aan de overkant het uiteindelijke resultaat.'*

De uitdaging is inderdaad enorm. NDSM is een conglomeraat van verschillende gebouwen, terreinen en oude hellingen met een totaal oppervlak van ongeveer 85.000 m2. Alleen de ruimtes in – of onder – de hellingen, waar ooit de mammoettankers te water werden gelaten (vaak in twee helften), zijn ooit gekraakt, maar de hellingen zijn nooit in eigendom gekomen van de krakers. Dit in tegenstelling tot het Veem. Verbouwing van de hellingen blijkt

³⁵ Zie <https://www.ndsm.nl/praktische-informatie/geschiedenis/> Meer informatie ook: <https://www.stichting-ndsm-herleeft.nl/>.

³⁶ <https://www.facebook.com/oudamsterdam/photos/a.181860708623612.47227.153324278143922/181860945290255/> en zie: <https://www.facebook.com/oudamsterdam/photos/1977-ndsm-werf-vanaf-ij-foto-is-in-eigendom-van-spaarnestad-photofotograaf-gerd/181860915290258>.

³⁷ <https://www.amsterdam.nl/kunst-cultuur/ateliers-broedplaatsen/over-broedplaatsen/broedplaatsenoverzicht/broedplaatsen/ndsm-werf/>.

duur. Heel duur ... te duur. Uiteindelijk zijn de oorspronkelijke krakers er dan ook uitgezet en de hellingen zijn netjes gerenoveerd. Y helling werd een commerciële ontwikkeling (met een gemiddelde huurprijs 115 euro per m2 per jaar). Er wordt nu gewerkt aan een plan voor X helling om die voor ambachten en 'vuile handen kunstenaars' betaalbaar te houden.

De scheepsbouwloods en Kinetisch Noord waren een door de gemeente geïnitieerde ontwikkeling. Kinetisch Noord was een deelnemer van een prijsvraag die door het stadsdeel was uitgeschreven om de plek te ontwikkelen. Ze gingen met 6,5 miljoen euro (voor de casco inbouw) aan subsidies aan de slag, waarna de loods langzaam met huurders is volgelopen.³⁸ In totaal zijn er tegenwoordig 114 ruimtes op een loods oppervlak van 22.500 m2. De loods is vanaf 2014 in het bezit van de Stichting Kinetisch Noord en vanaf dat moment ontvangen ze geen structurele subsidie meer.

In 2007 vond in de theaterzaal van het Veem een congres plaats onder de titel 'Broeden aan het IJ: vier manieren van kijken naar de creatieve industrie'. Bij dit congres werd vanuit vier invalshoeken (fysiek, economisch, sociaal, bestuurlijk) door drie universiteiten (TU Eindhoven, Erasmus Universiteit Rotterdam en Universiteit van Amsterdam) en een 'ongebonden' deskundige³⁹ gekeken naar Werkgebouw het Veem en de overbuur NDSM. Voor het Veem was het vooral een vrijwillige visitatie met een dwingende blik van kritische universitaire buitenstaanders ter ere van het 25 jarig bestaan van het Veem.⁴⁰ De vergelijking Veem-NDSM bleek voor de onderzoekers van de diverse universiteiten een lastige. Wel kwam duidelijk naar voren dat kraken en vervolgens in zelfwerkzaamheid ontwikkelen, besturen en beheren tot een heel andere dynamiek leidt dan de meer door de gemeente gestuurde aanpak als bij NDSM. Cruciaal daarbij blijkt het begrip 'eigendom'. Het Veem was voor een gulden gekocht en in eigendom van de vereniging van huurders/Veemers. NDSM was een gemeentelijk project.

Het is dus niet 'wie betaalt bepaalt' (want zowel bij het Veem als bij NDSM was de gemeente/overheid mede subsidiegever), maar eerder geldt 'de eigenaar bepaalt'.

De belangrijkste kenmerken van succesvolle vastgoedprojecten waren altijd simpel: locatie, locatie, locatie. Dat werd in het Vastgoedjournaal ooit al eens veranderd: *'De kit van de moderne samenleving is de ontmoeting. Thuis om met je familie of vrienden te 'bonden', op kantoor om oplossingen te ontwikkelen, bij het concert om cultuur te delen. Vastgoed gaat in essentie om het organiseren van de ontmoeting. Het product van vastgoed is niet het gebouw maar de plek. Dus vanaf nu is de reeks niet: locatie, locatie, locatie, maar locatie, plek, ontmoeting. De rest is een kwestie van slim organiseren.'*

Het Veem leert dat het in werkelijkheid om vier begrippen gaat: **eigendom**, locatie, plek, ontmoeting.

En Francine? Ze bleef in de creatieve sector actief en zit nog steeds in Noord. Ze werd directeur van Fonds Kwadraat (<https://fondskwadraat.nl/>). Kwadraat verstrekt rentevrije leningen aan beeldend kunstenaars, vormgevers, modeontwerpers en architecten. Leningen voor artistieke projecten en producties, zoals een expositie of presentatie, een publicatie, een prototype of een eerste serie producten. Een bedrag (€ 8000,- max.) wordt uitgeleend en komt terug, zodat het opnieuw kan worden uitgeleend voor een ander project. Op deze manier heeft Fonds Kwadraat sinds zijn oprichting in 1971 ongeveer 3000 projecten gefinancierd met een totaal bedrag van rond de 10 miljoen euro. Francine weet via de keiharde leerschool van de Veem debiteurencommissie als geen ander hoe belangrijk het is dat euro's moeten rollen, vervolgens weer terugkomen om dan weer verder te kunnen rollen.

³⁸ Bron Broeden aan het IJ; Kijken naar de creatieve industrie (werkgebouw het Veem en NDSM (stichting Netwerk Broedplaatsen Amsterdam, juli 2008, pagina 16 (invalshoek bestuurlijk Jaap Draaisma).

³⁹ Jaap Draaisma, toen van Urban Resort: <https://urbanresort.nl/>; een organisatie die sinds 2007 broedplaatsen beheert in Amsterdam. Jaap is vanaf eind 2021 gastonderzoeker bij het Centre of Expertise Urban Governance and Social Innovation. Hij leidt het onderzoek 'Amsterdam Sorteermachine' naar recente vestigers in Amsterdam. Waar komen ze vandaan, waar en hoe gaan ze wonen, wat voor werk of activiteit ze gaan doen en vooral hoe bouwen zij in Amsterdam sociale contacten op?

⁴⁰ Zie voor het verslag (2 delen in een map) bijlage 2: Publicaties over het Veem jaar 2008.

16 Y-Point<->Veem: een brug te ver

Over de enige ex-Veemer van glas en staal

Veel ex-Veemers van vlees en bloed passeerden in het voorgaande de revue, maar er is ook een ex-Veemer van glas en staal: de glazen brug tussen Y-Point en het Veem.

Vanaf de oprichting in 1984 huist het sociaalwetenschappelijk onderzoek- en adviesbureau DSP-groep aan de Oostzijde van Veem-geel op de eerste verdieping. Oprichters Bram van Dijk en Paul van Soomeren beginnen als duo, maar het bedrijf groeit als kool. DSP krijgt en bouwt nog een extra ruimte (60m²) aan de straatzijde onder voorwaarde dat het daarna afgelopen moet zijn met groei. Anders moet DSP - net als bijvoorbeeld Victron of CVA - vertrekken. Daar is iedereen het – inclusief Bram en Paul – over eens. Maar DSP groeit onstuitbaar door. Deze groei moet dan maar zijn plek vinden in het naastgelegen Y-Point. Daar betreft DSP uiteindelijk ook ruimtes op de 1ste en 2de verdieping.

Eigenlijk liggen de DSP-ruimtes in Veem en Y-point bijna tegen elkaar aan. Er zit slechts een smalle steeg tussen. Een steeg die ooit aan de spoor/straatzijde afgesloten was met een stevige poort, die er deels nog staat. De steeg gaf toegang tot de niet-publieke kade aan de Oude Houthaven. Maar waarom zou een steeg de koppeling tussen de krakers in het Veem en de vastgoedboeren van Y-Point⁴¹ verhinderen? Na een snelle calculatie op een bierviltje over de kosten en baten van het dagelijks diverse keren omlopen van 40 DSP-ers versus een verbindingsbrug, is de conclusie duidelijk: er zal een brug komen. Het ding gaat in de Veem-besluitvorming vreemd genoeg een 'luchtbrug' heten. Henk Slijkhuis (zie het hoofdstuk Henk de Bouwer) adviseert; wie anders. Architect Gerrit Kuen - indertijd kantoorhoudende in het oude Pakhuis Koningin Emma in de Van Diemenstraat - ontwerpt in 2002 een grote glazen doos in een stalen frame die tussen Veem en Y-Point

⁴¹ In Y-Point waren de pensioengelden van ongeveer 40 Ierse boeren belegd door de Rabobank. Die bank verpatste Y-Point in 2016 voor 13 miljoen euro, waarna Y-Point 3 jaar later voor 50 miljoen werd doorverkocht (zie ook het hoofdstuk 'De waarde van het Veem').

wordt opgehangen.

Op de eerste verdieping loopt je zo van Veem naar Y-Point. Maar de doos bevat ook een glazen trap waarmee Veem 1ste en Y-Point 2de verdieping verbonden worden. Een wonder van efficiency! De constructie vergt wel het uitzagen van deuropeningen (eentje in de 50 centimeter dikke muur van het Veem en twee in Y-Point). De gele Veem-stenen worden zorgvuldig bewaard en ergens in het Veem opgeslagen. Dat moet, want het Veem heeft zich - net nadat de brug opgehangen wordt - de status van Rijksmonument verworven (14-04-2003 monumentnummer 526741).

Op de – eveneens glazen – deuren wordt bij de officiële opening van de brug begin 2003 in een melige bui als opschrift 'Een brug te ver?' geëtst.

De brug functioneert prima. Totdat nieuwe vastgoedjongens met Y-Point nog meer dollartekens in de ogen krijgen en ze Y-Point in de loop van enkele jaren leegvegen om er een ingrijpende renovatie door te jagen en een 'upgrade'.⁴²

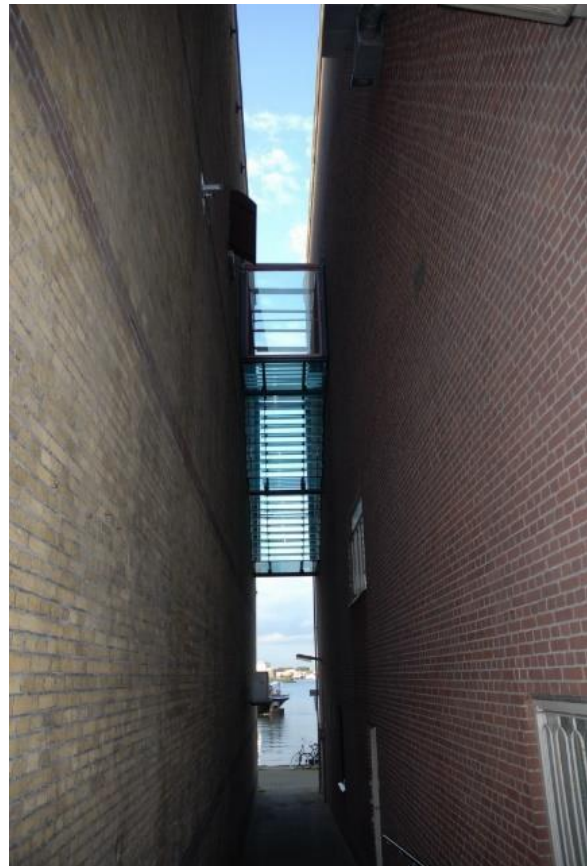
DSP wordt gedwongen Y-Point te verlaten. Eigenlijk is dat niet eens een ramp. DSP is wat kleiner geworden door de financiële crisis, en nog belangrijker, steeds meer DSP'ers werken niet meer op kantoor, maar thuis of bij een klant.

De brug verdwijnt dus weer in 2018.

Het dichten van het deurgat – een 'sparing' heet dat in monumenten jargon - vergt heel wat meer beslommeringen dan indertijd het uitzagen. Dit temeer daar de goed bewaarde stenen zoek zijn geraakt. Het gerucht gaat dat ze gebruikt zijn voor een latere restauratie van de Veem-gevel. Er komen uiteindelijk nieuwe gele stenen en het deurgat wordt naadloos gevuld. DSP keert terug op haar startplek.

De brug van glas en staal wordt een ex-Veemer.

De verbinder tussen de vastgoedbelegging Y-Point en de werkgemeenschap Veem bleek inderdaad een brug te ver.

⁴² De Ierse boeren (zie voorgaande noot) zijn dan hun potentiële winst-centen in een omvangrijk balletje-balletje spel al kwijtgeraakt (zie ook hier het hoofdstuk 'De waarde van het Veem').

17 Overleden

Betty Markestein, stafmedewerker DSP-groep

Ella Ursem, keramist

Frans de Jong, drukker

Frans Debets, timmerman

Fred van der Gunst, subsidioloog

Hans Meijaard, uitvinder

Joop van Wijk, documentairemaker

Josephine Hamming, één van de originele Veem-krakers, filmer

Loes Chaudron, automatiseerder/trainer CVA

Maria Louise van den Putte

Marianne van der Kooij, kunstenares

Mark Kingsford, mimespeler

Michiel van Blokland, Veemtheater

Nol Visser, fotograaf

Paul Leijgraaff, Veemcafé

Peter Munniksma, aannemer

Wim Chaudron, automatiseerder/trainer CVA

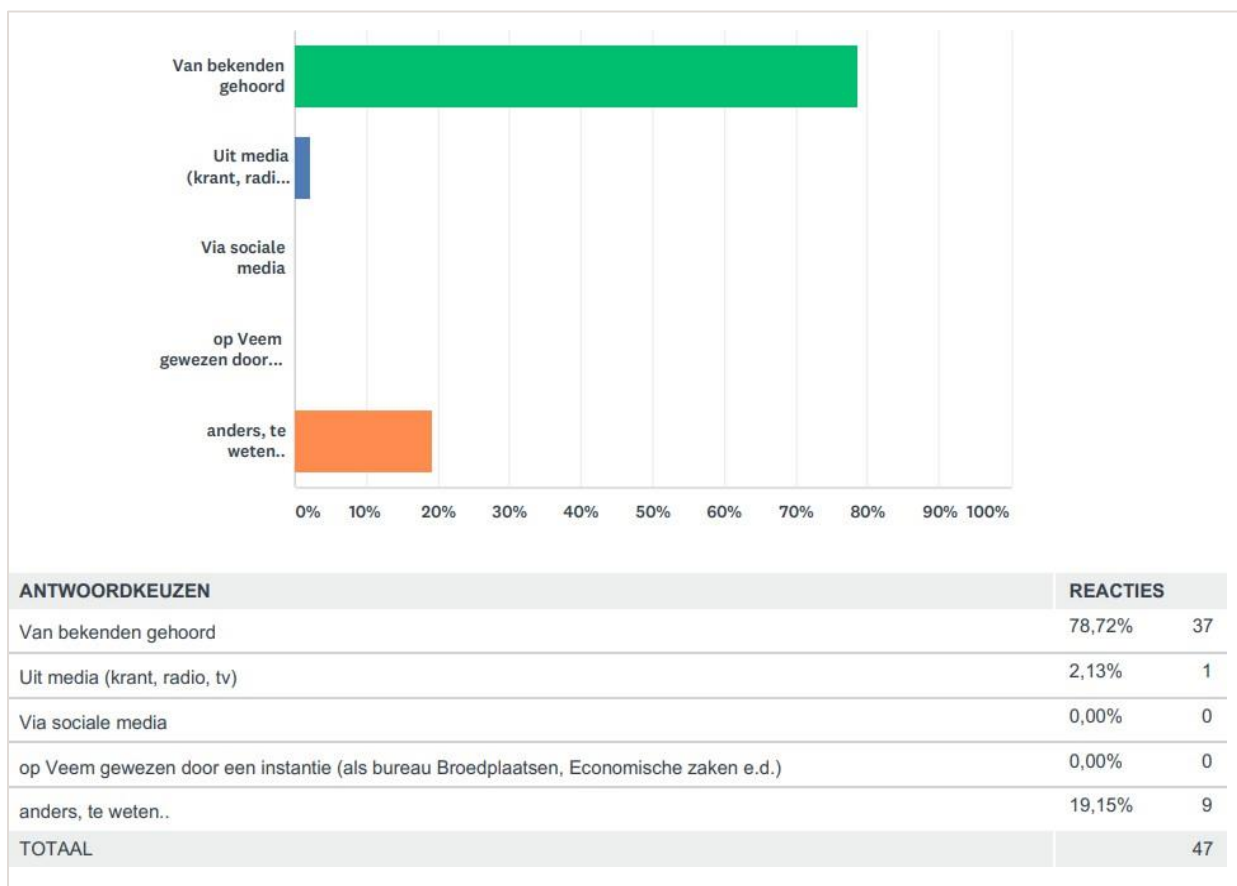
18 Veemers over het Veem (2018)

We hebben in de voorgaande hoofdstukken ex-Veemers opgespoord en geïnterviewd, maar in 2018 is er ook een korte enquête aan alle kunstenaars, ambachtslieden en bedrijven in het Veem gestuurd. Veemers die dus toen in het gebouw gehuisvest waren; leden van de vereniging. Deze enquête onder Veemers is door 48 mensen beantwoord.

We behandelen hier kort enkele hoogtepunten.

Vraag: Hoe had je van het Veem gehoord?

Beantwoord: 47 Overgeslagen: 1

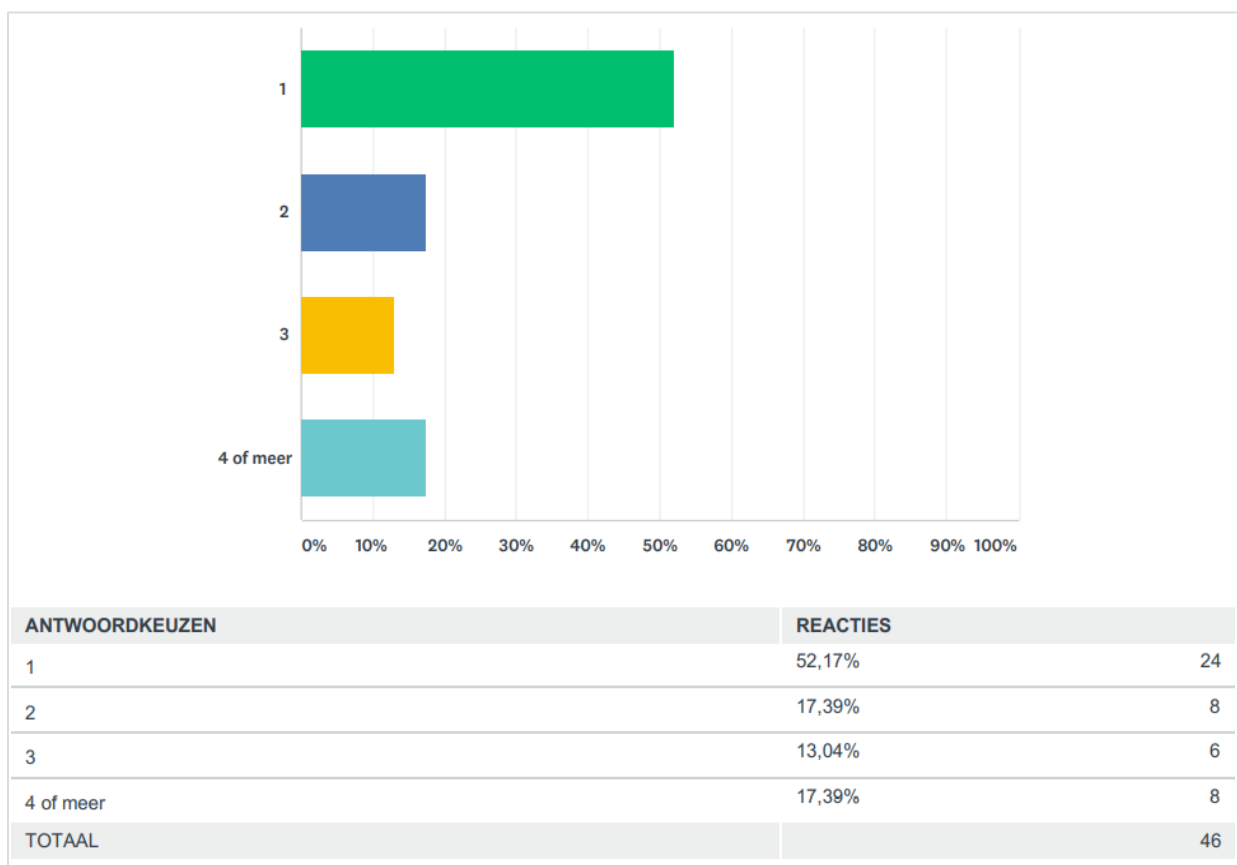

Een overweldigend aantal van 4 op de 5 Veemers hoorde meer over het Veem 'Van bekenden'. Via de officiële instanties zoals gemeente/bureau broedplaatsen komt er niemand bij en in het Veem terecht. Wel zijn er daarnaast nog talloze andere manieren: van 'via de media over gehoord' tot 'langslopen'. Veemers komen via vriendjes en vriendinnetjes in het Veem. Vriendjespolitiek dus? Coöptatie met een mooi woord? Interessant is dat informatie over een vrij te komen ruimte altijd breed gedeeld wordt tot en met het zetten van advertenties. Toch blijkt in Amsterdam anno nu het informele informatiecircuit doorslaggevend.

Vraag: Met hoeveel mensen zit je in jouw ruimte?

Beantwoord: 46 Overgeslagen: 2

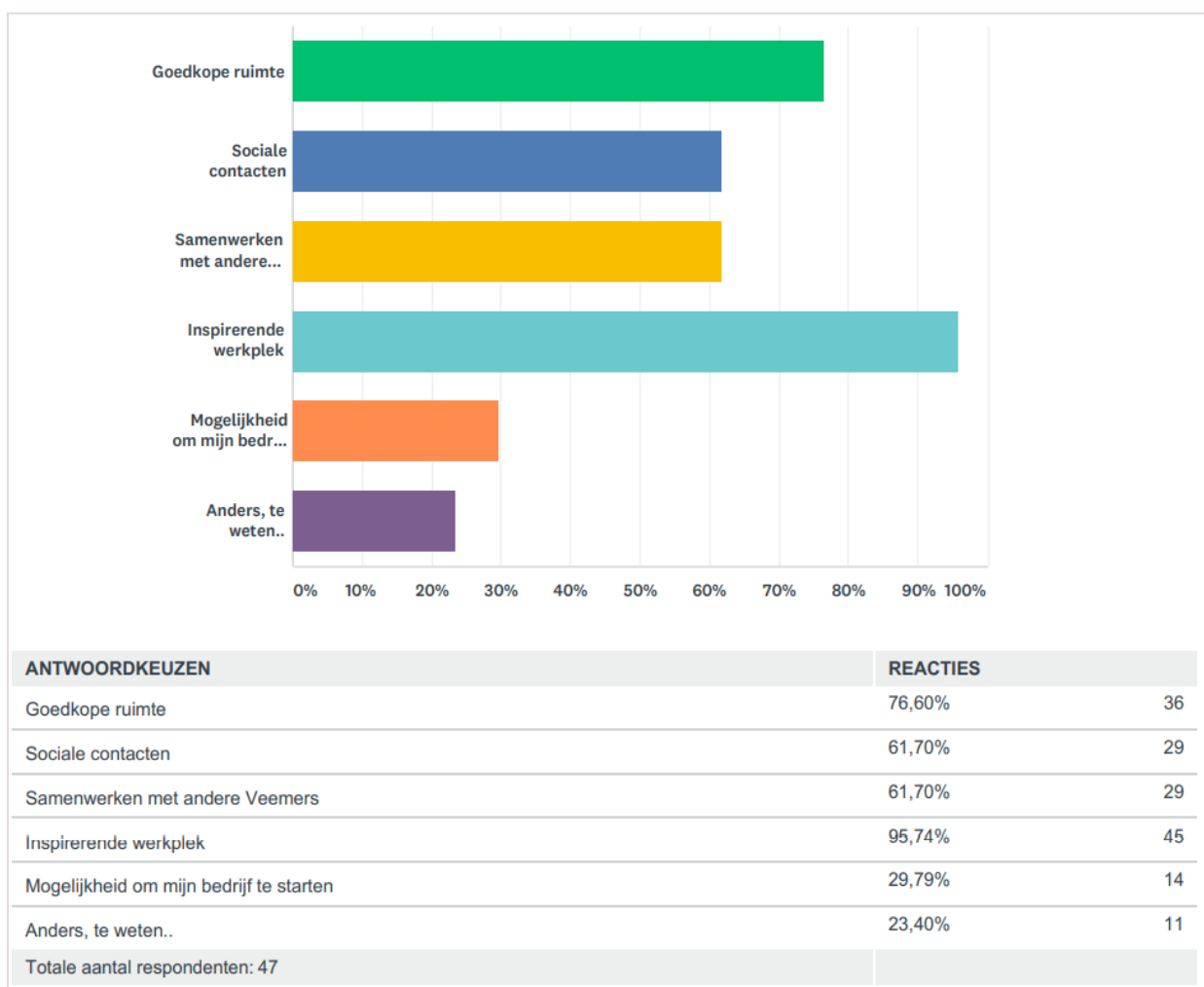
Ongeveer de helft zit als individu/alleen in een ruimte en bij de andere helft gaat het om meerdere personen. Globaal geschat gaat het bij de 80 ruimtes in totaal om 150-200 mensen.

Vraag: Kan je aangeven wat je aan het Veem hebt?

(meerdere antwoorden mogelijk)

Beantwoord: 47 Overgeslagen: 1

De inspirerende plek staat duidelijk op nummer 1. We kwamen dat ook al bij de meeste ex-Veemers tegen. Ook de sociale en professionele contacten zijn belangrijk (scoren allebei 62%) en natuurlijk de lage vierkante-meter-huurprijs.

Samengevat: een inspirerende en toch goedkope prachtplak waar het goed samenwerken en -leven is.

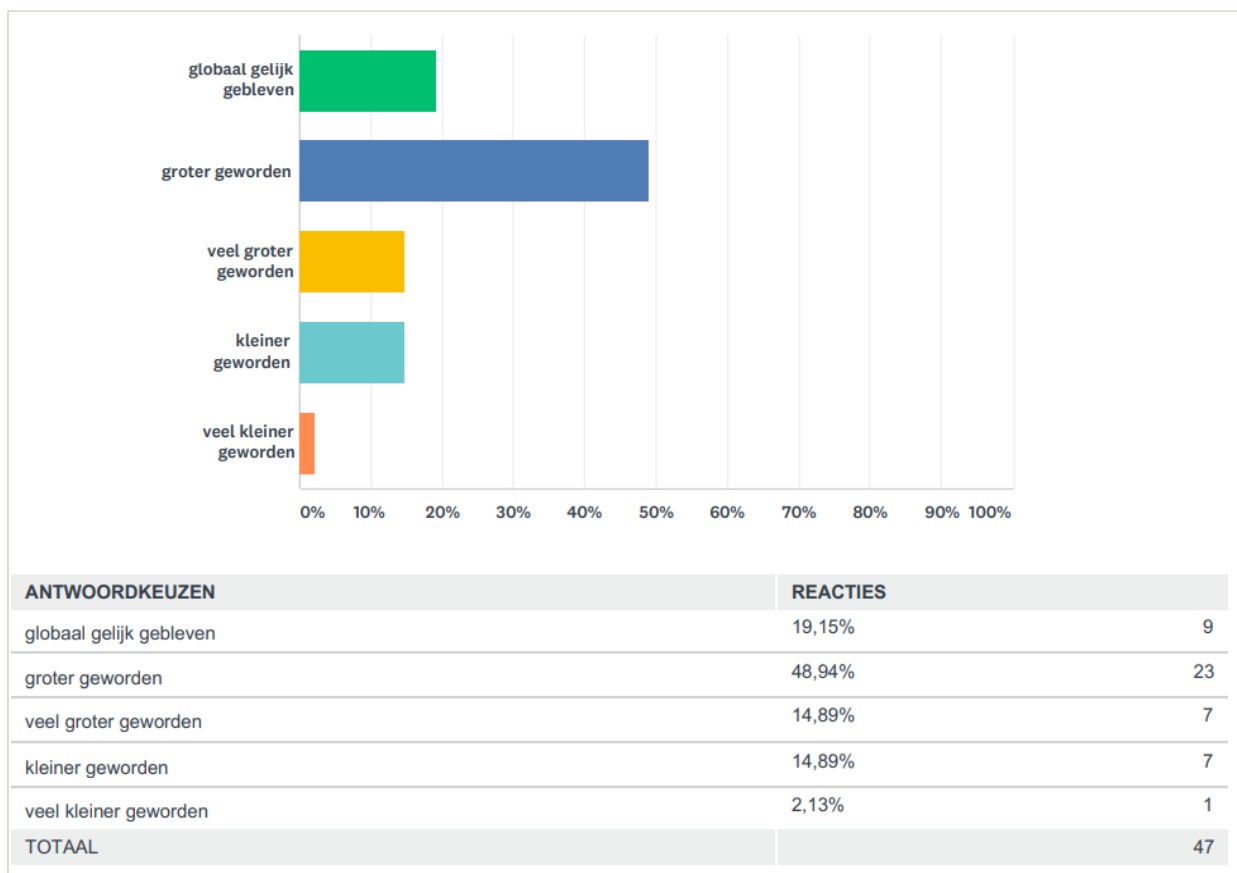
De 'Anders, te weten antwoorden' geven een vergelijkbaar beeld:

1. Een ander leven.
2. Feest om hier naar mijn atelier te gaan. De geschiedenis van het gebouw, architectuur en atmosfeer zijn de fijnste in Amsterdam.
3. Groei en ontwikkeling doormaken zonder concessies te doen, ruimte om samenwerkingen te doen.
4. Een fantastisch uitzicht.
5. Het geeft mij de ruimte om met een grote groep mensen samen te werken op een prachtige locatie met veel inspirerende mensen om mij heen in andere disciplines.
6. Indertijd was voor ons als start up Het Veem de enige goede en betaalbare mogelijkheid. We groeiden daarna uiteindelijk te groot voor het Veem en verkasten deels naar een ander pakhuis.
7. Meehelpen de 'idealen' te realiseren.
8. Mooie, centrale locatie en fijne mensen om me heen.
9. Professionele contacten met mijn medegebruikers van de ruimte, m.a.w. een maatschap van freelancers.
10. Samenhang in vrijplaats.
11. Sfeervolle plek

Vraag: Hoe heeft jouw werk/bedrijf zich ontwikkeld sinds je in het Veem zit?

(denk aan klanten/publiek, aantal personeelsleden/partners, omzet, verkoop)

In de enquête is ook nog gevraagd naar meer platte zaken als 'omzetgroei', maar die antwoorden waren minder duidelijk. Het zal immers met name kunstenaars niet zo zeer gaan om commerciële 'waarde-creatie', maar om de veel interessantere 'waarden-creatie'.⁴³ Toch wezen ook de omzet-antwoorden in dezelfde richting: velen – globaal 2 op de 3 – groeien groter in het Veem: meer klanten, publiek, personeel, partners, omzet, verkoop en waarschijnlijk ook gewoon het creëren van meer, mooiere, betere en bredere ervaringen. Of zoals Dov Elkabas – the Prophet – het uitdrukte: '*meer mooie herinneringen*'.

Opvallend is dat de enquêtegeluiden van de zittende Veemers geheel in lijn zijn met de interviews van ex-Veemers. Het Veem blijkt een inspirerende en toch goedkope prachtplek waar het goed samenwerken en -leven is en waar de Veemer ook in alle rust kan werken en kan groeien. Interviews en enquêtes in de gewone gemiddelde bedrijfsverzamelgebouwen zullen ongetwijfeld tot minder positieve oordelen leiden. We hadden graag het naastliggende bedrijfsverzamelgebouw IJ-point als controlegroep gebruikt, maar dat staat alweer een flink tijdje bijna helemaal leeg.

⁴³ Zie voor het onderscheid waarde-creatie/waarden-creatie ook de in de Veemvloer gehouden denksessie (21-09-2010) georganiseerd door Ruimtevolk: <https://nlmag.nl/2010/11/12/creatieve-stad-moet-eigenwaarde-meetbaar-maken/>.

Prijs/kwaliteits vergelijking

Een snelle blik op vastgoedwebsites⁴⁴ leert dat de gemiddelde (!) huurprijs van kantoorruimte in Amsterdam €221,- de m2 per jaar doet, maar dat de kantoorpanden aan de Oude Houthaven nog weer hoger scoren. De prijs van de naburige ruimtes in – beduidend minder monumentale – buurpanden ligt zeker hoger dan de ongeveer €50,- die men per jaar per m2 in het Veem betaalt (prijsspeil 2022). Desgevraagd blijkt een ruimte van 100 m2 aan de waterkant van gebouw Y-tech (tegenwoordig wordt dat verhuurd door HNK) € 325,- m2 per jaar + €50,- servicekosten per m2 per jaar te kosten (telefoongesprek PvS 27-09-2022). Toch ongeveer 7x de prijs in het Veem. De advertentie voor dit commercieel verhuurde pand past eigenlijk ook wel op het Veem:

Tekst van <https://www.hnk.nl/amsterdam/> (juli 2022) over Pakhuis Koningin Emma

Genieten van het prachtige uitzicht vanuit je bureaustoel

Waar de wijk Houthavens ooit diende als één van de belangrijkste handelsgebieden ter wereld, is het nu dé opkomende wijk van Amsterdam. Het gebied verandert van industrieel naar een combinatie van modern, bedrijvig en groen. En dit zie je terug in het karakteristieke pand.

Als je tussen de werkzaamheden door even wilt wegdromen, is Houthavens de wijk bij uitstek. Vanuit je kantoor kijk je namelijk uit over het IJ, waar je cruiseschepen af en aan ziet varen en kunt genieten van het kabbelende water.

Op exact twee kilometer afstand van het Centraal Station vind je HNK Houthavens, te midden van deze bruisende en opkomende buurt. Je kunt vanaf het station een ov-fiets huren, maar in slechts 20 minuten wandel je door de frisse buitenlucht naar je kantoor.

Overigens begon Provo Luud Schimmelpennink - na het stranden van het Witte Fietsenplan en het daaruit volgende zieltogende Witkarrenplan - ooit met het omkatten van het in het bovenstaande kader zo prozaïsch omschreven Pakhuis Koningin Emma tot een innovatieve werkgemeenschap onder de naam Y-Tech.

'Na een paar jaar voorbereiding bracht Schimmelpennink in 1987 weer een groot project tot stand: innovatiecentrum Y-Tech, in een voormalig tabaksveem in de Van Diemenstraat. Het moest een Nederlandse variant van de Californische 'Silicon Valley' worden: een centrum waar vele innovatieve bedrijven profiteerden van gezamenlijke voorzieningen en elkaars kennis, inspiratie en contacten. Maar het mocht weer niet zo groot worden als daarvoor nodig was. 'Eigenlijk is het een gewoon bedrijfsverzamelgebouw geworden.' (Ons Amsterdam, Nummer 6, Juni 2008).

Kortom Werkgebouw het Veem is goedkoper, mooier en het is nooit een 'gewoon bedrijfsverzamelgebouw geworden.'

⁴⁴ Kantoren in cijfers 2020, Statistiek van de Nederlandse kantorenmarkt. Drs. R.L. Bak. NVM Business, Nieuwegein (pagina 51) voor gemiddelde prijzen kantoren Amsterdam 2020 en <https://skepp.nl/nl/kantoorruimte-huren/amsterdam-houthavens/van-diemenstraat-20-200-1> (PvS geraadpleegd 27-10-2020 om 10.45) specifiek voor Oude Houthaven.

Veemers voor het Veem (rond 1990)

19 Wat ging goed en wat ging minder goed?

Wie over de toekomst wil nadenken, zal zijn verleden moeten kennen. De vraag is dan ook: wat leren we nu uit het verleden. Wat ging goed, wat minder.

Bij een evaluatie na 40 jaar is het handig om een ijkpunt te hebben. Een meetlat. Wat waren de oorspronkelijke doelen en idealen bij oprichting? Die zijn in de stukken van de eerste jaren te vinden. Er is eerder te veel documentatie - in de vorm van stukken, schrijfsels, kranten, notulen en foto's - dan te weinig. In enigszins formele bewoordingen vinden we de doelen en idealen ingedikt terug in de statuten die in 1981 werden gemaakt bij de oprichting van de Stichting en in 1988 bij de oprichting van de Vereniging⁴⁵ (Statuten van 'de drieëntwintigste december negentienhonderd achtentachtig'). Overigens zijn deze doelen bij een recente herziening van de statuten verrassend genoeg ongewijzigd gebleven. We geven hier steeds eerst het originele artikel uit de statuten en daarna vellen we een oordeel: wel of niet geslaagd? Een groene krul of een rood kruis.

DOEL EN MIDDELEN

ARTIKEL 2.

1. De vereniging heeft zonder winstoogmerk ten doel:

A. het overeenkomstig de doelstellingen van de te Amsterdam gevestigde stichting: stichting tot Behoud van het Veem van Diemenstraat 10-12' **instandhouden van het Veem Oranje Nassau** aan de Van Diemen straat 410-412 (voorheen genummerd 10-12) te Amsterdam - hierna te noemen: 'Het Veem' - als **werkgemeenschap** waarin haar leden **in betaalbare kleinschalige werkeenheden met lage huren** activiteiten kunnen ontplooiën;

Het gebouw is 'in stand gehouden' en er zijn een kleine 80 'betaalbare kleinschalige werkeenheden met lage huren' gekomen. De huren (iets meer dan € 50,- per m2 per jaar) zijn extreem laag. Zelfs de reguliere huren van 'officiële' broedplaatsen in Amsterdam liggen hoger. De commerciële huurprijzen zijn gewoon onbetaalbaar voor kunstenaars, ambachtslieden en (startende) ondernemers/bedrijven.

Het gebouw is zo netjes in stand gehouden dat het in 2003 zelfs een rijksmonument werd. En de genoemde 'werkgemeenschap'? Ook die is er: er zitten 150-200 werkers in het gebouw en de enquêteresultaten van Veemers, maar zeker ook interviews met ex-Veemers, laten zien dat er heel veel kruisbestuiving is. Een nadeel van een 'gemeenschap' zagen we ook in de interviews: veel geruzie en gedoe. Dat was en is vooral veel intern gericht geruzie en gedoe. Alles bij elkaar: doel gehaald.

B. het streven naar een **gevarieerde samenstelling** in het gebruik van Het Veem, waaronder in ieder geval wordt verstaan een mengeling van ambachtelijke, dienstverlenende, publiekstrekkende en artistieke functies;

Dit is de bekende 'mix to the max' doelstelling van het Veem. De mix is wel nauwkeurig omschreven: ambachtelijke, dienstverlenende, publiekstrekkende en artistieke functies. Kijkend naar de vroegere en huidige 'vulling' van het Veem is ook dit doel volledig gehaald. De interviews laten zien dat de mix inderdaad een meerwaarde heeft; zowel sociaal als professioneel.

⁴⁵ Voor de vereniging was er de Stichting tot Behoud van het Veem van Diemenstraat 10-12 (24-08-1981 opgericht). Die stichting had identieke doelen. Te weten 'te bevorderen dat het Veem Oranje Nassau te Amsterdam aan de Van Diemenstraat behouden blijft en zodanig verbouwd wordt dat een werkgemeenschap aldaar mogelijk wordt.' Over die Stichting verder niks dan goeds (statuten 1988 pagina 1): 'Sedert de oprichting heeft het bestuur van de stichting op basis van de doelstelling van de stichting met succes vele activiteiten ontwikkeld. Het resultaat van die activiteiten is onder meer dat de gemeente Amsterdam, thans eigenaar van de grond waarop Het Veem is gesticht en derhalve ook de eigenaar van Het Veem, bereid is bedoelde grond in erfpacht uit te geven en Het Veem zelf als opstal om niet over te dragen aan een op te richten vereniging met volledige rechtsbevoegdheid, waarvan alleen en uitsluitend de huurders van Het Veem lid zijn en waarvan het lidmaatschap voor die huurders onverbreekelijk met het huurcontract verbonden is.'

Een type 'variatie' is er totaal niet: diversiteit in multicultureel opzicht. Barten van Elden en Jaap den Baars wijzen er terugkijkend hier in het hoofdstuk Van eigen vlees gemaakt ook nadrukkelijk op: het Veem is wit. Aan die diversiteit en variatie werd kennelijk – koloniaal als het Veem in zijn roots is - in de jaren 80 nog niet gedacht.

Omdat verreweg de meeste nieuwe Veemers via oude Veemers van het Veem horen en in het Veem komen, zal dit niet snel veranderen. Het Veem is wit, middenklasse en eigenlijk een soort Montessorischool voor volwassen creatieven.

C. het scheppen van **gunstige voorwaarden** voor de individuele **beroepsuitoefening** en de sociale en culturele **activiteiten** van haar leden;

De interviews laten zien dat deze gunstige voorwaarden er zijn. Men leent materialen van elkaar, speelt elkaar opdrachten toe, er is sprake van kruisbestuiving en er werd en wordt ook samen gekeest en er ontstaan zelfs relaties en er worden Veem-kinderen geboren (zie het Victron hoofdstuk).

D. het aantonen van het feit dat een werkgemeenschap als hiervoor bedoeld op den duur in economisch, sociaal en ook cultureel opzicht **grote mogelijkheden** biedt, zowel **voor de leden van de vereniging als ook voor de samenleving**.

De 'grote mogelijkheden' voor de leden individueel en als collectief zijn in het voorgaande benoemd, maar heeft de samenleving daar wat aan: de wijk, stad, land?

Vanuit het Veem zijn er nogal wat activiteiten richting buurt. Denk aan activiteiten voor kinderen op scholen in de buurt, de Goud voor Hout activiteiten inclusief de beroemde Goud voor Houtlezingen over heden, verleden en toekomst van de buurten rond de Oude Houthaven. De lezingen werden gegeven in de kelder van café Westerdok en een selectie kwam terecht in het poster/lezingenboek Metamorphosis.⁴⁶ En natuurlijk de open dagen die de buurtbewoners gelegenheid te geven om te zien wat ze daar in het Veem allemaal uitspoken. En lest best zijn en blijven Veemers goede afnemers van horecafaciliteiten in de omgeving.

Meer in het algemeen was het Veem het eerste grote gebouw dat in de totaal verloederde omgeving van de Oude Houthaven werd schoongemaakt, afgestoft en gerenoveerd. Er werd opeens weer voor miljoenen in de buurt geïnvesteerd. Dat signaal was ook luid en duidelijk voor iedereen te zien. De casus lijkt daarmee enigszins op die van het totaal verloederde Pintohuis aan de Sint Antoniebreestraat dat ook door 'nette krakers' gekraakt en vervolgens gerestaureerd werd en dat – simpel door er te blijven staan – een grote verkeersdoorbraak wist te stoppen. Daar kwam overigens ook de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad uit voort.⁴⁷ Ook het Pintohuis werd later een rijksmonument.

De samenleving – en in het bijzonder de Zeeheldenbuurt en de Spaarndammerbuurt - hebben dus voordeel gehad van het Veem. Verder hebben nog steeds – en steeds weer nieuwe – kunstenaars, bedrijven en ambachtslieden economisch en sociaal veel aan de inspirerende goedkope werkruimte in het Veem.

Lest best kan het Veem model staan voor een totaal andere aanpak van 'zachte' vastgoedontwikkeling – door iemand ooit wel benoemd als 'losgoed' - waarbij een groep zakelijke idealisten – een community – zelf een eigen dak boven de groep bouwt.⁴⁸ In de toekomst kan het letterlijk waardevolle Veem (geschat op een waarde van 50 miljoen euro) misschien ook borg staan voor 'het scheppen van gunstige voorwaarden voor de individuele beroepsuitoefening en de sociale en culturele activiteiten', maar dan niet in het Veem maar elders in stad en land.

⁴⁶ Metamorphosis; een papieren monument voor de Oude Houthaven. 16 verhalen en posters over de omgeving van het Veem, 2018, tekst en fotografie Robert Lagendijk (het boek is tegenwoordig een onbetaalbaar collectors item geworden).

⁴⁷ <https://www.amsterdamsebinnenstad.nl/over-de-vvab.html> De invloed van het Pintohuis dat bleef staan, mag niet onderschat worden. Ga op de vreemd brede brug in de Jodenbreestraat over de St Antoniesluis staan (vlak voor het Rembrandthuis) en zie de breedte van de weg die daar tot en met die brug gebouwd is. Zie vervolgens het smalle vervolg van de Jodenbreestraat, de Sint Antoniebreestraat, bij het Pintohuis. Ook hier: een overwinning van krakers vereeuwigd in stedenbouw.

⁴⁸ In de professionele vastgoedwereld ook wel aangeduid als CPO: Collectief Particulier Opdrachtgeverschap al lijkt dat toch meer gericht op vooral wonen en op de markt.

2. De **vereniging tracht** met inachtneming van de toepasselijke erfpacht- en subsidievoorwaarden van de gemeente Amsterdam **haar doel te bereiken door:**
A. het **in erfpacht verwerven** van een perceel grond waarop Het Veem is gesticht;

Op 17 januari 2018 werd na meer dan 10 jaar onderhandelen uiteindelijk de voortdurende erfpacht met een jaarlijkse canon van € 10.605,- geregeld.

8

B. het opstellen en uitvoeren van een **bouwplan** voor - en het **beheren en exploiteren** van - Het Veem door middel van **zelfbestuur, zelfwerkzaamheid en collectieve inspanning van de leden**, alles zodanig dat recht wordt gedaan aan de architectonische waarde van Het Veem;

Het pand, rijp voor sloop, werd door substantiële inspanningen van Veemers een goedkoop Rijksmonument (gele gebouw) en Gemeentelijk monument (rode gebouw).

8

C. het onder hypothecair verband of anderszins **aantrekken** van de benodigde **gelden**;

Nog een doorslaand succes. Het geld kwam er uit eigen zak, uit het stadsvernieuwingsfonds en van de Triodos bank (die durfde!). De hypotheek is al helemaal afbetaald.

8

D. het verhuren van de te creëren **werkeenheden** aan de leden;

Er zijn een kleine 80 werkeenheden voor leden van de vereniging.

8

E. het de leden in staat stellen om op basis van **zelfwerkzaamheid** onderhoudswerkzaamheden en andere activiteiten ter zake van Het Veem te verrichten, opdat de **exploitatie** van Het Veem door de vereniging op een **kostenbesparende** manier mogelijk is;

Zie ook 1A. Door veel zelfwerkzaamheid bij bouw, beheer en bestuur is er sprake van extreem lage huren en stevige reserves.

8

F. het vormen van **fondsen**, ten laste waarvan de kosten van periodiek onderhoud van Het Veem, eventuele exploitatietekorten en buitengewone uitgaven kunnen worden gebracht;

Er is al jaren – mede dankzij Henk Slijkhuis (Henk de Bouwer) - een meerjarig onderhoudsplan en er is een jaarlijkse begroting die rekening houdt met regulier onderhoud en waarmee buitengewone uitgaven makkelijker op te vangen en te verwerken zijn.

8

Het grappige is dat er helemaal geen exploitatietekorten meer zijn. Door verhuur van de Veemvloer en Veemkantine (zie ook het hoofdstuk Van illegaal naaiatelier naar het Buitenhof met Rutte) stroomt er extra geld binnen. De vraag is dus niet langer hoe we reserves voor slechte tijden opbouwen. De vraag is eerder 'wat te doen met de exploitatie-overschotten?' Pure luxe dus: het Veem als het geldpakhuis van Dagobert Duck.

G. het voeren van **overleg en samenwerken** met derden ten aanzien van de gemeenschappelijke belangen van de leden op het gebied van de huisvesting van hun activiteiten;

Dit werkt.

8

H. het in en buiten rechte **behartigen van de belangen** van haar leden op het gebied van de huisvesting van hun activiteiten;

Gebeurt (zelfs met extra aandacht in moeilijke tijden zoals bij corona).

8

I. het verrichten van al hetgeen met het vorenstaande, in de ruimste zin genomen, in verband staat of daartoe bevorderlijk kan zijn.

Dit gebeurt. Niet alleen voor het Veem zelf, maar zeker ook voor de buurt. Zo speelt het Veem bijvoorbeeld ook een belangrijke rol in de omgeving (denk aan uitwisselingen met scholen, deelname aan een buurtplatform, een project als Goud voor Hout, etc.). Zeker ook de nadruk op duurzaamheid moet hier genoemd worden. Dit tegenwoordig geheel ingeburgerde begrip kom je in de allereerste Veemstukken al tegen. Het Engels was toen nog niet zo ingeburgerd, maar in feite wordt door het Veem in de jaren 80 van de vorige eeuw al gehamerd op de trits: people, planet, profit. 8

Adviesraad/verenigingsraad in de vide 16-06-2012

20 Conclusies

De conclusie werd eigenlijk al in de inleiding geopenbaard: *'Veertig jaar later tellen bijna 80 bedrijven, ambachtslieden en kunstenaars – waarvan velen nieuwkomers – hun zegeningen. Op een lage voortdurende erfpacht, staat er aan de Oude Houthaven, met uitzicht op het IJ en NDSM, een prachtig gerestaureerd gebouw met de status van Rijks (geel) en Gemeentelijk (rood) monument. De hypotheek is afgelost en het gebouw heeft de laagste huur die er bestaat in Amsterdam – en misschien wel Nederland. Met bijna 500 zonnepanelen op het dak en led in de gangen wordt scherp gekeken naar verdere verhoging van de duurzaamheid. In Werkgebouw het Veem huist tegenwoordig een fantastische mix aan creatieve toppers op het terrein van ambacht en maak- industrie, dans, ICT, design, film/foto, mode, kunst, onderzoek en advies, architectuur, theater en horeca. Een gebouw dat soms letterlijk klinkt als een klok met een sober maar ruim opgezet binnenwerk: 7500 m2 werkruimtes en 2500 m2 openbaar gebied met ruime vides, gangen en trappenhuisen.'*

Het enige echte minpunt betreft de diversiteit van het Veem. Het Veem is wit. Maar goed, misschien begrijpelijk aangezien het ooit gebouwd werd als pakhuis voor luxegoederen uit de Nederlandse koloniën.

Een pluspunt dat niet direct opvalt is dat er in een toppand als het Veem best verloop is over de jaren. Dit boekje staat er vol mee. Een natuurlijk verloop waarbij mensen en bedrijven op een of andere manier het Veem ontgroeien en dan vaak elders groter/snelser/anders verder te gaan. Of een rechtspersoon (VOF, BV, NV, Stichting) die weliswaar in naam en doelstelling hetzelfde blijft, maar waar andere/jongere mensen de plaats innemen van oudere voorgangers. Ook rechtspersonen verjongen zich dus (het lijken wel de ijzeren Veem pilaren die zich naar boven toe verjongen).

Dit is een belangrijke constatering, want in het Amsterdamse broedplaatsenbeleid⁴⁹ is het vaak een voorwaarde dat een persoon/bedrijf niet langer dan een beperkt aantal jaren – meestal 5 – 10 jaar - in een goedkope broedplaats mag blijven. Daarna is het wegwezen. Ook zijn er tal van andere voorwaarden – en ook hogere huren in vergelijking tot het Veem - voor huurders in de thans beschikbare 60 Amsterdamse broedplaatsen. De grenzeloze vrijheid die het Veem kenmerkte met een 'mix to the max' aanpak waarbij tevens meer commerciële en reeds gevestigde personen en bedrijven welkom zijn - en zelfs als broodnodig gezien worden - is aan het broedplaatsenbeleid niet besteed. Ze zouden er misschien toch eens goed naar moeten kijken; ook een gemeente is nooit te oud om te leren!

Overigens was het Veem deels wel een voorbeeld voor het Broedplaatsenbeleid en vormden Veemers zoals we zagen ook mede de eerste basis voor de tweede jeugd van de NDSM aan de overkant van het IJ. Dat gezegd hebbende: gebruik nooit de term 'broedplaats' voor het Veem. De kans is groot dat bij het uitspreken van die woorden de spreker met pek en veren in het IJ verdwijnt ('we zijn geen kippen'). Spreek gewoon over het Veem of hoogstens over een 'vrijplaats' of 'werkgemeenschap'.

⁴⁹ Zie ook: Amsterdams atelier- en broedplaatsenbeleid 2019-2022, Gemeente Amsterdam, Juli 2019. Het broedplaatsenbeleid ontstond eind vorige eeuw toen de lange rafelrand vol oude pak- en vrieshuizen, rail emplacementen, kades en pieren aan de zuidelijke IJ-oever in Amsterdam - waar ook het Veem zich bevindt – werd herontwikkeld. Daarmee dreigden plekken te verdwijnen *'waar kunstenaars vrijuit hun gang konden gaan, waar ze ruimte hadden om te experimenteren, te creëren en te presenteren'*. Als reactie daarop werd door de gemeente *'voor het eerst beleid gemaakt voor ateliers en broedplaatsen. Samen met de kunstenaars, die plaats moesten maken in de panden langs de zuidelijke IJ-oever, hebben we nieuwe plekken gecreëerd zoals NDSM'*. Het gemeentelijke Bureau Broedplaatsen kreeg als 'bestuurlijke opdracht om broedplaatsen te creëren, bijvoorbeeld door leegstaand vastgoed tot een broedplaats te transformeren. Het bureau werkt hierin samen met de creatieve ondernemers, stadsdelen, centrale diensten, corporaties, makelaars, ontwikkelaars en banken. Als middelen heeft Bureau Broedplaatsen tot haar beschikking een team van vijf PMB'ers (PvS: dat zijn mensen), een groot netwerk, diverse experts, een borgstellingsregeling voor leningen bij de Triodosbank en een subsidieregeling.' (<https://www.amsterdam.nl/pmb/opdrachten-projecten/broedplaatsen/>; juli 2022).

21 De waarde van het Veem

Een interessante observatie over de waarde die kraakpanden als het Veem voor de stad hebben, komt van Stadshistoricus Tim Verlaan⁵⁰ die - op zoek naar de 'Ziel van de Stad' - als eerste het Arrest van de Hoge Raad van 2 februari 1971 noemt dat een einde maakte aan het wettelijk verbod op kraken. *'Dat arrest leidde een periode in van grote bloei voor de tegencultuur in de stad. Het imago van de krakers is sterk bepaald door de rellen van de jaren tachtig, maar de beweging heeft heel veel goeds gebracht door de sloop van historische gebouwen tegen te gaan, en allerlei culturele initiatieven te ontplooiën. Voor die tijd was Amsterdam een tamelijk saaie stad.'*

Sinds 2010 is het verbod op kraken weer van kracht en dat zegt volgens Verlaan veel over de tijdgeest. *'Het particulier bezit weegt nu zwaarder dan het gemeenschappelijk belang.'*

In dit opzicht is het Veem een paradox: het werd een gemeenschappelijk belang dat – voor één gulden en met heel veel investeringen in tijd, geld en liefde – in eigen Veem-bezit kwam en bleef (eigendom!). Een duidelijk andere geschiedenis in vergelijking tot de oude NDSM-werf tegenover het Veem waarvoor geldt dat *'Als de pioniers hun werk hebben gedaan, strijkt de middenklasse neer en daarna komen de beleggers. Alle inspanningen zijn gericht op waardevermeerdering, maar daarmee creëer je geen gemeenschap. Daarvoor is vrije ruimte nodig, geen aangeharkte en opgepoetste stad.'* (Tim Verlaan in hetzelfde interview). De ontwikkeling van NDSM en Veem verschillen dus wezenlijk door de aanschaf van het Veem voor die ene gulden. We zagen deze voor het Veem belangrijke vastgoedwet al in het hoofdstuk over NDSM: eerst eigendom en dan locatie, plek en ontmoeting.

Kijkend naar de sterke focus op waardevermeerdering die Verlaan noemt, moeten we allereerst maar eens strikt economisch naar het Veem kijken. Wie de financiële jaarstukken van het Veem bekijkt (ze staan op het Veem-intranet), ziet dat het Veem ook echt een 'waardevol' gebouw is. De waarde van het gebouw is in de erfpachtovereenkomst vastgesteld op € 3.717.346,-. Dat is een laag bedrag voor een rijks- en gemeentelijk monument van 10.000 m² aan de Oude Houthaven met uitzicht op het IJ en de woontorens rond NDSM. Stel dat de 7500 m² atelier/werkplaats/bedrijfsruimte uitgepand wordt voor woningen dan komen we op een waarde ergens tussen de 60 en 75 miljoen euro (vastgoedprijzen woningen Amsterdam in deze omgeving anno 2021: € 8000,- tot € 10.000; <https://maps.amsterdam.nl/woningwaarde/?LANG=nl>). Dit is natuurlijk een 'natte-vinger-waardebepaling',⁵¹ maar die zijn in de vastgoedwereld en makelaarsland heel gewoon. De koop/verkoop geschiedenis van het naast het Veem gelegen Y-Point laat dit mooi zien. Y-Point ligt pal naast het Veem, is iets jonger, een stuk minder mooi en ongeveer even groot als het Veem. De Rabobank – dezelfde boerenbank die het Veem begin jaren 80 geen hypotheek durfde te geven – verkocht Y-point in 2016 voor 13 miljoen, waarna het gebouw drie jaar later voor 50 miljoen werd doorverkocht aan het Duitse Reaal. Dat riekt natuurlijk kwalijk naar de gebruikelijke vastgoed 'belazerij',⁵² maar hier van belang is de uiteindelijk betaalde prijs: 50 miljoen voor het naast het Veem gelegen pakhuis/bedrijfsverzamelgebouw Y-Point. We mogen dus als huidige waarde van het Veem gerust een bedrag van € 50 miljoen in de boeken noteren: € 50.000.000,-.

Van meet af aan hebben de Veemers gelukkig altijd grinnikend een artikel over 'aanbiedingsplicht' in alle overeenkomsten laten opnemen en ondertekend. Bij een – puur theoretische – verkoop van het Veem moeten de

⁵⁰ Tim Verlaan, Faculteit der Geesteswetenschappen, Capaciteitsgroep Geschiedenis. Zie Het Parool 2 augustus 2022 pag. 12/13. Het artikel heeft als kop 'Kraken heeft veel goeds gebracht' (Ziel van de stad. Anarchisme, multiculturaliteit en de wrange vruchten van vermarkting).

⁵¹ Die ook met een korrel zout genomen moet worden, want het uitpanden van het bestaande pand als woningen vergt natuurlijk ook een flinke hap verbouwkosten die - uit de losse pols geschat - ongeveer 2500 per m² bedragen. In zo'n geval gaat de projectontwikkelaar natuurlijk wel onmiddellijk de belachelijk hoeveelheid openbare 'verkeersruimte' in het gebouw verminderen om de opbrengst te maximaliseren.

⁵² Zie Het Parool van woensdag 31 maart 2021 (nieuws; pagina 7): 'Rechtszaak: Ierse boeren voelen zich belazerd door RABO'. Y-Point was een van de panden die voor een aantal Ierse boeren een mooie pensioenbelegging zou gaan vormen. Dat dachten ze althans. De echte dikke winst verdween echter – na een soort balletje-balletje geschuif met de koop/verkoop van drie Amsterdamse panden - in de zakken van handige vastgoedjongens. Zie ook <https://www.nu.nl/economie/6202363/ierse-boeren-dagen-rabobank-voor-de-rechter-wat-is-er-aan-de-hand.html>.

huidige Veem-eigenaren – de vereniging van Veemers dus - het te verkopen pand eerst aan de gemeente aanbieden. Dat betekent dat Veemers geen miljonair zijn – ze dat zelfs bewust niet willen zijn – maar dat het geld er in potentie wel is. Er is door zwoegende Veemers, die met name tijd en moeite investeerden, een vastgoedwaarde gecreëerd van 50 miljoen euro. Interessant om te zien dat tijd, moeite, aandacht en liefde uiteindelijk heel veel economische waarde kunnen creëren. De economen mogen misschien wel eens meer oog hebben voor tijd, moeite, aandacht en liefde.⁵³ En dan niet alleen op één moment in de tijd, maar ook als proces gezien over vele jaren. Kijk eens naar wat alle uitgevlogen Veemers leerden en later in hun praktijken goed bleken te kunnen gebruiken. Als directeur in de theaterwereld, als bouwer, als geluidsdeskundige, als knutselaar en onderzoeker als (ex-)Veemer. De in het Veem opgedane kennis en kunde – de ervaringen – blijken goud waard.

We laten het geld even voor wat het is en kijken naar de geïnvesteerde tijd, moeite, aandacht en liefde die als het ware gestold is in een monument van 50 miljoen. Terug dus naar de twee sociale waarden 'zelf-doen' en 'samen-doen' die – naast de enorme partij heipalen – het fundament vormen van het succes van het Veem. Het gaat dan niet langer over zoiets saais als 'waarde', maar over 'waarden' en een waarden-gemeenschap. De vele verhalen van Veemers en ex-Veemers lieten al zien dat het hier om de echte ziel van het Veem gaat; het geluk van het Veem.

Onderzoek⁵⁴ naar geluksbeleving laat zien dat mensen gelukkiger worden van immateriële ervaringen dan van het aanschaffen van materiële goederen. Een belangrijke verklaring is dat 'ervaringen' over het algemeen sociale ervaringen zijn; ze worden gedeeld en beleefd met anderen en daar worden mensen blij van. Als echte sociale wezens zijn onze sociale relaties de belangrijkste determinant voor geluk.⁵⁵ Vooral het samenwerken en 'helpen van anderen' blijkt daarbij de geluksbeleving te verhogen. Dit in tegenstelling tot wat veel mensen denken. Iedereen denkt dat 'voor je eige gaan' resulteert in meer geluk, maar de harde realiteit is dat juist altruïsme een mens meer geluk schenkt. Van altruïsme wordt een mens gelukkiger dan van egoïsme! 'Help anderen!' is dan ook de tip. Jacobse en van Es vatten dit ooit bondig samen als: 'Samen voor je eige!' Daarbij geldt overigens ook nog dat vele kleine ervaringen beter zijn dan één grote.

Intrigerende onderzoeksuitkomsten. Want wie wil er nu niet gelukkiger worden? Welnu dat kunnen we bereiken door meer mensen te 'voorzien' van immateriële ervaringen (in plaats van steeds meer materiële goederen). Die ervaringen blijken in het Veem ruim voorhanden via samenwerking, kruisbestuiving, theater- en muziekvoorstellingen, ontmoeting, prachtige producten van film/foto, mode, muziek, design en IT tot onderzoek en druk of timmerwerk, samen feesten en ook samen kabbelen en ruzie maken (niks menselijks is Veemers vreemd).

Daarbij geeft altruïsme meer geluk – is het waarde(n)voller - dan alleen voor je eige gaan en daarmee is de richting duidelijk: leg de focus op 'samen dingen doen', 'elkaar helpen', want daarvan worden mensen – in tegenstelling tot wat ze vooraf zelf denken – gelukkiger en tevredener. Help mensen in een rol van producent van welzijn, samenleven, samen bouwen en beheren, produceren, ontwikkelen, zorg en steun. Een switch van consumeren van goederen naar het produceren van 'sociale ervaringen'. Een switch van waarde creatie, naar waarden creatie en sturen op waarden.⁵⁶

⁵³ Bacon, Essays of Dispatch (1620): 'Time is the measure of business, as money is of wares'.

⁵⁴ Elizabeth Dunn, Daniel Gilbert, Timothy Wilson: If money doesn't make you happy, then you probably aren't spending it right. ScienceDirect. Journal of Consumer Psychology 21 (2011). Zie ook: Van weerkerende liefde, Deventer/Amsterdam, DSP-groep 2012 (pagina 28 en verder).

⁵⁵ 'Given how deeply and profoundly social we are, it isn't any wonder that the quality of our social relationships is a strong determinant of our happiness.' (Dunn e.a. pagina 117). Zie ook: Robert Waldinger en Marc Schulz, The Good Life: Lessons from the World's Longest Scientific Study of Happiness, 2023. Results from the Harvard Study on Adult Development <https://www.adultdevelopmentstudy.org/>.

⁵⁶ Zie ook een groep vastgoed experts die stellen dat sturing op waarden bij vastgoed nog in de kinderschoenen staat en stellen: 'Voor doelmatig vastgoedmanagement is sturen op waarden een absolute noodzaak.'

(https://bouwstenen.nl/waardesturing_maatschappelijk_vastgoed_in_kinderschoenen).

Ze verwijzen daarbij onder andere naar de UN Sustainable Development Goals, de NEN-norm 8026 en verschillende waardenwielen, -cirkels en tafels (<https://bouwstenen.nl/sites/default/files/uploads/Vergelijk%20waardecirkels.pdf>).

En wat nu een luxe probleem van een ex koloniaal pakhuis

Duidelijk is dat het Veem allereerst kan streven naar meer diversiteit en zeker ook naar nòg meer duurzaamheid. Verder moet het Veem natuurlijk blijven werken aan lage huren, goed gebouwonderhoud, het faciliteren van samenwerking en misschien moeten ze in het Veem ook wat minder onderling bakkeleien.

Toch begint er iets te wringen. Wie de huidige doelen in de statuten goed bekijkt, ziet dat die geschreven zijn om een gebouw te behouden, vervolgens te verbouwen en daar iets moois mee te doen. Maar dat moois staat er nu. We zagen dat zowel de exen als de Veemers daarover ook heel tevreden zijn.

We zagen dat het Veem ook echt een 'waardevol' gebouw geworden is – 50 miljoen euro is niet niks - en dat er daarnaast best veel geld kan overblijven. Dit mede door gunstige verhuur van Veemvloer en Veemkantine. Het pakhuis voor luxe koloniale waren, begint meer en meer op het pakhuis van Dagobert Duck te lijken. Was dat de bedoeling? Met het gebouw als onderpand zou het Veem misschien mooie dingen kunnen doen. Intern de huren bevriezen of zelfs verlagen, een gratis ruimte voor een artist in residence,⁵⁷ anderen in de kille buitenwereld steunen?

De Veemers kunnen dus tevreden achteroverleunen en kunnen samen eens gaan nadenken over nieuwe idealen. Het Veem is gered, het Veem is een succes, maar waartoe ... wat doen we ermee? Wat doen we met een bezit van 50 miljoen? Inderdaad een luxe probleem van een ex koloniaal pakhuis.

Oude Houthaven medio jaren 80 met Silo's, Veem en de drijvende Schippersbeurs aan de Pontsteiger (wit dak midden)

⁵⁷ Over deze mogelijkheid wordt al vele jaren in het Veem gesproken, zonder dat er veel vooruitgang in die discussie lijkt te zitten.

Bijlage 1: De vele 'niet geïnterviewden'

Er zijn veel meer ex-Veemers dan zij die op de voorgaande pagina's genoemd werden. De interviews zijn dan ook een vrij willekeurige selectie. Soms lukte het niet om tot een afspraak te komen. Dat was dan toeval, want weigeringen waren er nooit. Ongetwijfeld breiden we dit boekje dus steeds weer verder uit met meer verhalen en interviews.

Maar soms bleek het ook onmogelijk personen te vinden. Zelfs na eindeloos zoeken liep het spoor dan dood. Het voorbeeld van de illegale naaimachinehandel Rivalco is daar een voorbeeld van; al kon daar 'de ruimte zelf' een mooi verhaal vertellen. Een ander voorbeeld van een doodlopend verhaal was dat van reisbureau Ashraf. Ze begonnen ooit in ruimte 1.30 (1ste verdieping Oostzijde). Later kwam Desk in deze ruimte en in 2020 betrokken de Radiomakers Desmet deze ruimte.

De aanzet voor het mooie verhaal over het uitvliegen van Ashraf werd geschreven, maar iemand die er meer over kon vertellen werd niet gevonden. Het verhaal bleef dus steken in de inleiding:

Hoe Ashraf met Tico en Koning Aap een KAT-groep werd

Ashraf was een alternatief reisbureau voordat alternatieve reisbureaus werden uitgevonden. Reizen naar de verre uithoeken van onze planeet, van Papoea Nieuw Guinea tot Verwegistan. Dat in de tijd dat een bestemming als Benidorm en Torremolinos voor de gemiddelde Nederlander al een heel avontuur was. Ashraf zat in het Veem tegen de steeg en buurpand IJ-point aan op de eerste verdieping straatzijde - vroeger toen er nog trainrails in de Van Diemenstraat lagen, heette dat nog 'spoorzijde'.

De Ashraf oprichters Erik van Eijk en Annemieke de Bondt zijn in de nevelen der tijd verdwenen. Het gerucht gaat dat ze in Diemen wonen.

Ashraf heeft tot 1999 in het Veem kantoor gehouden, de laatste jaren werden er de groepsbijeenkomsten gegeven. Een ander, niet minder alternatief en duurzaam, reisbureau - Tico - handelde in het Veem alle tickets af voor de groepsreizen van Ashraf. Tico, Koning Aap en Ashraf zijn in 1999 gefuseerd tot de KAT Groep. Maar het staat dus buiten kijf dat ook alternatief, ver en duurzaam reizen in die vroege Veem-jaren al een plek had in Werkgebouw het Veem.

Er zijn naast Rivalco en Ashraf meer van dit soort 'mist' verhalen. We houden ons aanbevolen. Misschien bij weer een volgende druk ...?

Bijlage 2: Publicaties over het Veem

Over Werkgebouw het Veem en omgeving zijn diverse publicaties verschenen:

Veem

- 1981 Haarlems dagblad (06-11-1981); Nieuw leven in eeuw oude opslagplaats voor koffie en tabak
- 1981 Uitkrant Verslag over de open dag (07-11-1981)
- 1983 Marjo van der Meulen: Nieuw theaterleven in oude, kille pakhuizen. Het Parool, 15 juni 1983
- 1983 Het Veem - Relativerende zelfspot - Dick van den Heuvel - Nieuws van de Dag, 8 juli 1983
- 1986 Werkgebouw het Veem: Ruimte voor Werk. Tekst Luc Overman (met veel illustraties en plattegronden + overzicht bedrijven/ateliers)
- 1991 Maurits Nibbering, De Appelbloesem Pers, Amsterdam. Het Nederlandsche Veem. Heruitgave van het 'boekje, bevattende eenige reproducties naar photo's van het uit- en inwendige van ons Etablissement Oranje Nassau gelegen aan de Barentszkade, alhier.' (1898) Uitgave bij 20-jarige bestaan van Appelbloesem Pers en 10-jarige bestaan van het Veem
- 1991 Tien jaar zelfbeheersing; Werkgebouw het Veem (11 verhalen van Veemers + overzicht bedrijven en ateliers en een Veemwoordenlijst)
- 1997 Kees Schaapman: Een droom van tienduizend m²; het succes van pakhuis het Veem. Vrij Nederland 30 augustus 1997, pagina 40-43 (met foto's van Hans van den Boogaard)
- 1999 HP/De Tijd 26-11-1999, pagina 9: Tapdansen op klompen
- 2003 Inschrijving in het monumentenregister met als status: rijksmonument onder Monumentnummer*: 526741. Inschrijving register*: 14 april 2003. Kadaster deel/nr: 18710/2 (<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/526741>)
- 2007 Edith Andriesse: Het Veem; de oudste broedplaats van de stad bestaat 25 jaar. Het Parool, 31 maart 2007 pagina 22 en 23 (met foto's van Geert Snoeijer).
- 2008 Broeden aan het IJ; Kijken naar de creatieve industrie (Visitatie van het Veem en NDSM op de invalshoeken economisch, sociaal, fysiek en bestuurlijk). Twee delen: hoofdpublicatie en deel met bijlagen.
- 2011 Radio 1 Journaal 23-8-2011(redactie economie): Het Veem: creatieve vrijplaats aan het IJ (<https://nos.nl/artikel/266500-het-veem-creatieve-vrijplaats-aan-het-ij.html>)
- 2017 Werkgebouw het Veem; de stand van nu (een open boekje met verhalen over en visies op Het Veem). Uitgave Werkgebouw het Veem

Omgeving/Oude Houthaven

- 1997 Het Kerend Tij/The Turning Tide (de rol van gebruikers bij de herontwikkeling van havenpanden in Noord-West Europa). Peti Buchel en Bert Hogervorst. Gilde van Werkgebouwen aan het IJ en Appelbloesempers. Amsterdam. Voorbeelden uit Dublin, Liverpool, Bristol, Odense, Kopenhagen, Rostock, Szczecin en Amsterdam (2 talig Engels/Nederlands).
- 2012 Goud voor Hout. Krant in oplage van 18.000 exemplaren huis aan huis verspreid in de Houthavens, Spaarndammerbuurt, Zeeheldenbuurt, Westelijke Eilanden en het Westerdok (https://www.dsp-groep.eu/wp-content/uploads/Goud_voor_Hout_web.pdf)
- 2012 Bestemmingsplan Spaarndammers en Zeehelden (Ontwerp toelichting, 21 september 2012). Gemeente Amsterdam, Stadsdeel West
(http://ftp.ruimtelijkeplannen.amsterdam.nl/DRO/plannen/NL.IMRO.0363.E1001BPSTD-/NL.IMRO.0363.E1001BPSTD-OW03/t_NL.IMRO.0363.E1001BPSTD-OW03_index.pdf)2018
- 2018 Er is geen toen zonder nu. Nancy van Asseldonk, Fieke Tissink en Menje Almekinders (redactie). Lotte Hopstaken over Veem, Zeeheldenbuurt en Goud voor Hout. Amsterdam: Reinwardt Academie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
- 2018 Metamorphosis; een papieren monument voor de Oude Houthaven. 16 verhalen en posters over de omgeving van het Veem. Tekst en fotografie Robert Lagendijk

Bijlage 3: Huidige huurders

Huurders/leden (Veemers) Werkgebouw het Veem voorjaar 2023 (per verdieping (souterrain = -1).

Zie ook <https://www.veem.nl/nl/veemers> voor de actuele Veemers.

-1.04 Joris Kuijten; KCP-Amsterdam, (interieur-)bouw, Interieurs & meubels. Werkplaats	1.18 Kamer 114; Tekst, schrijven. Bedrijfsruimte
-1.06 Pierlouigi Pompei; sculpture. Atelier	1.19 Oosting, Mark; Kunst. Atelier
-1.08 A.B.M. Aannemersbedrijf; Hout, bouw, metaal, techniek. Werkplaats	1.20 Gongrijp, Pjotr; Architectuur, conservering en restauratie. Bedrijfsruimte
-1.11 Jonk, Bas; Hout; bouw, metaal, techniek. Werkplaats	1.23 Van Herpen, Iris; Haute couture, mode. Atelier
-1.15 Kloosterman & Blom; Hout, Bouw, Metaal, Techniek. Werkplaats	1.24 Goldschmidt, Tijs; Schrijver/bioloog. Atelier
-1.16 De parel; Mode. Atelier	1.30 Radiomakers Desmet; Muziek, geluid. Atelier
-1.17 Boekdrukatelier het Y; Drukkerij. Atelier	1.31 DSP-groep; Onderzoek, advies, management. Kantoorruimte
-0.19 Pastei; Drukkerij. Atelier	2.03 Gerritsen, Rene ; Kunst-onderzoeks fotograaf. Foto archief. Atelier
-1.21 Leeg	2.04 De Witte, Anneke; Kunst/sculpturen. Atelier
-1.25 KapteinRoodnat; Ontwerp. Atelier	2.06 Jonathan Bragdon; Kunst. Atelier
-1.26 Tobias Janssen; Werkplaats	2.07 Wouters en Vrieling; Ontwerp. Atelier
-1.29 Lester Janssen; Ontwerp Fietsen/Cycles. Werkplaats	2.08 Philip van Tol; Design, art, illustration. Atelier
-1.30 Oostra, Pieter; Hout, bouw, metaal, techniek. Werkplaats	2.10 Beats en Kassenaar; Ontwerp. Atelier
-1.33 Schenk, Jan; Muziek, geluid. Studio	2.11 Freek en Wambag; Kunst. Atelier
0.03 Jurjen Creman; Restauratie. Atelier	2.12 Colton, Adam; Kunst. Atelier
0.11 Event Architecture; Architectuur. Atelier	2.13 Wijnen, Els; Kunst. Atelier
0.04 Hoogerdijs, Jaap; Hout, bouw, metaal, techniek. Werkplaats	2.14 Bodil Ouedrago; Kunst. Atelier
0.08 Van Koolwijk, Hans; Geluidskunstenaar. Atelier	2.17 Salvador Breed; Muziek, geluid. Atelier
0.09 Roseboom en Lindijer; Atelier	2.18 Zesbaans; Interactive art collective. Atelier
0.07 Von Waldthausen, Clara; Fotorestauratie. Atelier	2.19 Bak, restaurant; keuken
0.12 Herman Verhagen; Keramiek. Atelier	2.21 Aimee Zito Lema; Kunst. Atelier
0.16 Van der Sangen, Jan; Toets des Tijds. Muziek, geluid, piano restauratie	2.23 Bresser, Marijke; Foto. Atelier
0.18 Profilex; Hout, bouw, metaal, techniek. Werkplaats	2.22 hetveemtheater, Veem house; kantoor; theater
0.19 Oerle, Michiel van; bedrijfsruimte	2.24 Elise Joolen; Kunst. Atelier
0.23 Peterson en Stoop; Ontwerp. Werkplaats	2.25 Giny Vos; Kunst. Licht. Atelier
0.25 Klinkenberg, Willy; Muziek, geluid. Werkplaats	2.26 Spoorenberg, Monique; Ontwerp. Atelier
0.26 The Future; Order collective & studio the future. Werkplaats	2.29 Saskia Noor van Imhof; Kunst. Atelier
0.30 Veemkantine; Horeca (vooral voor Veemers)	2.30 Carmen Schradracq, Lois Richard; Kunst. Atelier
0.31 Veemvloer; Verhuurbare ruimte. Thans o.a. Buitenhof elke zondag.	2.33 Diamand, Frank; Foto, film, auteur. Atelier
1.03 A B & W Films; Bedrijfsruimte	3.04 Schouten, Ben; Kunst. Atelier
1.04 Medisch Advies Kollektief; Onderzoek, advies. Bedrijfsruimte	3.08 hetveemtheater; Veem house; Studio/theater
1.05 Casa-Film, Rosemarie Blank; Foto,film. Bedrijfsruimte	3.16 Tellegen, Boris; Kunst. Atelier
1.07 Akelei Hertzberger; Kunst. Bedrijfsruimte	3.20 Strang, Yvonne; Kunst. Atelier
1.08 Krabbé, Jasper; Kunst. Atelier	3.24 Villevoeye, Roy; Kunst, film, publicaties. Atelier
1.10 Iris van Herpen; Mode. Atelier	3.25 Bak; restaurant
1.11 Het Werk, Michiel van Jaarsveld; Film. Atelier	3.29 Tilgenkamp, Ludo; Kunst. Atelier
1.13 StationS / van Stiphout, Ivo; Mediakunst. Atelier	3.31 Van Hattum, Cyril; Ontwerpen en beeldende kunst. Atelier
1.16 Kitty en Alban Karsten; Kunst. Atelier	3.30 Wijnen / America; Kunst. Atelier
1.17 De Jonge, Jaap; Kunst, ontwerp. Atelier	3.32 Kensemil, Natasja; Kunst, schilder. Atelier

Verantwoording en colofon

Tekst gemaakt door Paul van Soomeren (sinds 1983/84 in het Veem).

Interview met Jaap den Baars en Barten van Elden gemaakt in 2012 door Kees Driessen (Kamer 114 in het Veem sinds 2001). Gebaseerd op een interview van Kees met Jaap en Barten bij hun afscheid van het Veem in 2012 en aangevuld met een passage uit Jaaps weergave van de kraak uit het boek 'Tien jaar zelfbeheersing; Werkgebouw het Veem' (1991).

Alle andere Interviews in 2018 en 2019 gemaakt door Paul van Soomeren (soms face to face, soms telefonisch en een enkele keer per mail). Hoofdstukken over Geschiedenis, Theater, NDSM, Een brug te ver en de Waarde van het Veem gemaakt in 2022/23. De tekst van elk interview is teruggelegd bij de geïnterviewde(n) voor akkoord. Daarbij werden soms kleine wijzigingen aangebracht. Enkele interviews zijn eind 2020 en/of in 2022 nog aangevuld met actualiteiten.

De enquête onder Veemers (hoofdstuk 17) werd - met gebruikmaking van SurveyMonkey - uitgevoerd door Marga van Aalst (partner van Rein Barendregt die rond 1982/83 in het Veem zat en later 'Raven productions' startte).

Vormgeving: Bianca Kreuning DSP-groep (ruimte 1.31).

Foto's: Marijke Bresser (foto Veem havenzijde), Rene Gerritsen (foto Veem straat/spoorzijde + diverse foto's aan het einde van de hoofdstukken), Frits Gerritsen (luchtfoto's), Nol Visser (Veemers voor Veem zwart/wit), Robert Lagendijk (foto Pontsteigergebouw, foto's Buitenhof en foto's brug tussen Veem en IJ-Point), Josephine Hamming (foto van een nog lege verdieping van het Veem). De zwart/wit foto's in het hoofdstuk Theater zijn (vermoedelijk) van Ton Voermans. © Copyright foto's bij de desbetreffende fotografen.

Ontwerp logo werkgebouw het Veem: © Marian Elbers.

Dank voor tekstcorrecties en -suggesties: Hans van Koolwijk, Bram van Dijk, Rob Post, Lex Brans, Bart Stuart en Keimpe Reitsma.

We zien deze publicatie als een uitgave 4.2, maar gaan 'very agile' op weg naar 5.0.

Aanvullingen, correcties of meer verhalen van ex-Veemers zijn dan ook welkom.

Correspondentieadres: pvansoomeren@dsp-groep.nl

